

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

İlişki Modelleri Kuramı Üzerinden Ahlaki
Yargıları Esneten Faktörlerin Amerika-Türkiye
Karşılaştırmalı İncelenmesi

BEYZA TEPE

2502150207

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SEVİM CESUR

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BEYZA TEPE

Numarası : 2502150207

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : PSİKOLOJİ

Danışmanı : PROF.DR.SEVİM CESUR

Tez Savunma Tarihi : 11.06.2019

Saati : 13:30

Tez Başlığı : "İlişki Modelleri Kuramı Üzerinden Ahlaki Yargıları Esneten Faktörlerin Amerika – Türkiye Karşılaştırmalı İncelenmesi"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorular sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİYLE KARAR VERİLMİŞTİR.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.SEVİM CESUR		Kabul
PROF.DR.DİANE SUNAR		Kabul
DOÇ.DR.İ.ÖZLEM SERTEL BERK		Kabul
DR.ÖĞR.ÜYESİ GÖKLEM TEKDEMİR YURTDAS		Kabul
DR.ÖĞR.ÜYESİ ARZU AYDINLI KARAKULAK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
DR.ÖĞR.ÜYESİ BAHAR TANYAŞ		
DOÇ.DR.İLKUNUR ÖZALP TÜRETGEN		

ÖZ

İLİŞKİ MODELLERİ KURAMI ÜZERİNDEN AHLAKİ YARGILARI ESNETEN FAKTÖRLERİN AMERİKA-TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Beyza TEPE

İlişki Düzenleme Kuramı'nın (Rai ve Fiske, 2011) arkaplanını oluşturduğu bu araştırma, ahlaki dört temel ilişki motivasyonu (birlik, hiyerarşi, eşitlik, oran) tarafından düzenlenen bir ilişki düzenleme mekanizması olarak ele alır. Her kültür kendi sosyal ilişkilerini kurarken bu motivasyonlara farklı şekilde yaklaşmaktadır. Bu araştırma Türkiyeli (N=926) ve Amerikalı (N= 625) katılımcılardan toplanan verilerle toplamda yedi ayrı çalışma (N=1459) ile yürütülmüştür. Bu çalışmaların sonunda, Türkiyeli katılımcıların birlik ve hiyerarşi motivasyonlarını sosyal ilişkilerinde Amerikalı katılımcılara kıyasla daha çok önemsedikleri (Araştırma 1: TR: N=81, ABD: N=92); meta-ilişkisel tehdit algısının niyet ve ahlaki yargı ilişkisindeki aracı rolü (Çalışma 1 TR: N=93, ABD: N=107); sosyal istenirlik düzeyi yüksek olan Türkiyeli katılımcıların çoğunluğun ahlaki yargısına uyduğunu fakat bu etkinin Amerikalı katılımcılarda görünmediği (Çalışma 2: TR: N=135, ABD: N=178); göreceli ve nesnel ahlak hazırlamalarının bireyin ahlaki yargısında bir etkisi olmadığı fakat bireyin açık-görüşlülük seviyesi ile esnek ahlaki yargı arasında ilişki olduğu (Çalışma 3: TR: N=181, ABD: N=147; Replikasyon: N=179) tespit edilmiştir. Çalışma 4 TUBİTAK desteği ile Trinity Üniversitesi Dublin Muhakeme ve İmgeleme Laboratuvarı'nda çalışılmıştır. Çalışma 4'ün sonuçları ise ahlaki yargının karşı-olgusal alternatifler düşünüldüğünde azaldığını ve bunun özellikle rasyonel düşünme sürecinde olduğunu (TR: N=165) fakat bu ayrım başka bir çalışmada tekrarlanmamıştır (ABD: N=101). Bütün bu çalışmalardan elde edilen çıkarımlar tartışılmış ve ileri çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: ilişki düzenleme kuramı, ahlaki yargı, meta-ilişkisel tehdit, sosyal etki, karşı olgusal düşünme, meta-etik inançlar

ABSTRACT

AN EXAMINATION OF THE FACTORS REDUCING MORAL WRONGNESS JUDGMENTS BASED ON THE RELATIONSHIP REGULATION THEORY WITH THE TURKISH AND AMERICAN RESPONDENTS

Beyza TEPE

Building on the Relationship Regulation Theory (Rai & Fiske, 2011) the current research approaches morality as a relationship regulation mechanism regulated by four different relational motivations (unity, hierarchy, equality, proportionality). Also, each culture might build on different motivations while regulating their own social relationships. Seven studies ($N=1459$) were conducted by collecting data from Turkish ($N=926$) and American ($N=625$) respondents. Results showed that Turkish participants based their moral judgments more strongly on unity and hierarchy motivations in social relationships than American participants (Research 1 TR: $N=81$, US: $N=92$); that perceived meta-relational threat mediated the relationship between intentionality and moral wrongness judgments (Study 1 TR: $N=93$, US: $N=107$); that Turkish respondents with higher degrees of social desirability conformed to majority judgments but that Americans did not (TR: $N=135$, US: $N=178$); that priming effects of moral relativism and objectivism were not effective on moral wrongness judgments while open-mindedness was (TR: $N=181$, US: $N=147$, Replication: $N=179$). Study 4 was conducted in the Reasoning and Imagination Lab at Trinity College Dublin with the support of a TUBITAK grant. Study 4 (TR: $N=165$) found that moral wrongness judgments became more lenient when participants thought about counter-factual alternatives, especially under deliberative thinking process however Study 4 (US: $N=101$) did not distinguish the intuitive and deliberative thinking processes on counterfactual thinking. Implications of all studies for understanding morality are discussed, and avenues for future research are recommended.

Key words: relationship regulation theory, moral judgments, meta-relational threat, social influence, counterfactual thinking, meta-ethics beliefs

ÖNSÖZ

Bu çalışmada ahlaki yargılama sürecinin fonksiyonel arka planına ve bu süreci etkileyebilecek olası değişkenlere bakılmıştır. İlişki Düzenleme Kuramı'nın temel arka planını oluşturduğu bu çalışmanın temel noktası ahlakın sosyo ilişkisel bir kavram olduğunun altını çizmektir. Peki eğer bu kadar sosyo ilişkisel ise sosyal bağlama ne kadar içkindir? Bu çalışma ile amacımız bunu anlamaya çalışmak olsa da daha iyi anlayabilmek için ileri çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır, tıpkı her bilimsel uğraşın sonrasında başka bilimsel uğraşların doğuyor olması gibi.

Bu tezin bu noktaya gelebilmesinde ve hatta benim akademik kariyerimde bu kadar kendimi özgür ve rahat hissetmemde ve hatta olması gereken akademisyen imajını bana bu doğrultuda öğreten tez danışmanım, hocam ve destekçim Sevim Hocam'a teşekkürlerimi iletmem gerekir. Hem esnek hem de öğretici yapısı sayesinde herkes için sancılı olarak bilinen doktora tezi sürecinin benim için bu kadar güzel geçmesinin tek sebebi kendisidir. Bir sonraki teşekkürlerimi tabii ki akıl hocam - bir diğer ismi ile- hocaların hocası Diane Sunar'a ileteceğim. Benim ahlak alanındaki donanımım, öğrendiklerim, yaklaşımlarım ve sorularımın bir çoğunun kaynağını kendisi oluşturmaktadır. Hayatlarımızın kesişmesinden dolayı duyduğum mutluluğu ve kendisi ile upuzun süren ve hala devam eden araştırma toplantılarımızın benim akademik kariyerimin en güzel anlarını oluşturduğunu söylemem gerek. Kısaca Diane hocamın üzerimdeki katkılarından, fark etmeden öğrettiği akademisyen imajından dolayı kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. İstatistik konularında bana yardımcı olan, tüm tez izleme komitelerinde dikkatlice dinleyen, soran ve çok faydalı geri bildirimler veren Özlem Hocam'a da teşekkürlerimi bu vasıta ile iletmek isterim. Ayrıca, benim açımdan İstanbul Üniversitesi'nde eğitim görmem en farklı tarafını oluşturan Göklem Hocam'a da teşekkürlerimi iletmek isterim, her dersinde ve her sohbetinde var olan düşünce sistematığının kendisini sorgulamayabilmemizi sağladığı için benim için yeri ayrıdır. Son olarak, akademik kariyerimde bu kadar uyumlu bu kadar hızlı çalışabildiğim, birbirimizi farklı sorularla kışkırttığımız mükemmel bir uyum yakalayabildiğim ve iyi ki akademik kariyerimin bir yerinde kendisi ile tanıştım dediğim şahane bir iş

arkadaşım olan ruh araştırmacım Arzu Aydınli-Karakulak’a teşekkürlerimi iletmek isterim.

Bu çalışmanın bu şekilde sürdürölmesinden ve deneylerin bazılarının Trinity College Dublin’de Prof. Dr. Ruth Byrne danışmanlığında gerçekleştirilmesinden dolayı öncelikle 2214-A Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma Bursu kapsamında beni destekleyen Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’na (TUBİTAK) ve sonrasında Ruth Byrne’a gösterdiği emek ve çabadan dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Ve tabii ki belki akademik olarak değil ama iş etiğinden tutun insan ilişkilerine kadar benim yapı taşlarımı oluşturan ve bugün bir şeyleri iyi bir şekilde yapabiliyor isem bana ve karakterime olan her bir katkılarından dolayı anneme ve babama en büyük teşekkürlerimi iletmek isterim.

BEYZA TEPE

İÇİNDEKİLER

ÖZ	vi
ABSTRACT.....	viii
ÖNSÖZ	x
İÇİNDEKİLER	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ARAŞTIRMANIN HARİTASI	2
1.2. AHLAK PSİKOLOJİSİNİN ARKA PLANI	3
1.3. KÜLTÜREL PSİKOLOJİ	7
1.4. AHLAKİ YARGILAMA SÜRECİNE BAKIŞ: SOSYAL SEZGİ MODELİ	9
1.5. BİR İLİŞKİ DÜZENLEME MEKANİZMASI OLARAK AHLAK	13
1.6. ARAŞTIRMA 1: BİREYSEL BİR DEĞİŞKEN OLARAK: İLİŞKİ MOTİVASYONLARI ..	15
1.7. ARAŞTIRMA 2: AHLAKİ YARGININ ESNEMESİ MÜMKÜN MÜDÜR?	18
1.8. ÇALIŞMA 1: META-İLİŞKİSEL BOYUTTA NİYET	18
1.8.1. Meta-ilışkisel Tehdit	20
1.9. ÇALIŞMA 2: SOSYAL ETKİ	21
1.9.1. Uyum ve Ahlakî Yargılar	23
1.9.2. Sosyal İstenirlik ve Kültür	24
1.10. ÇALIŞMA 3: GÖRECELİ AHLAK ETKİSİ.....	26
1.11. ÇALIŞMA 4: KARŞI OLGUSAL DÜŞÜNME ETKİSİ	28
1.12. ARAŞTIRMALARIN HİPOTEZLERİ.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM.....	33
2.1. ARAŞTIRMA 1	33
2.1.1. Araştırmanın Deseni	33

2.1.2. Katılımcılar	33
2.1.3. Veri Toplama Araçları	34
2.1.4. İşlem.....	35
2.2. ARAŞTIRMA 2	36
2.2.1. Çalışma 1	37
2.2.1.1. Araştırmanın Deseni.....	37
2.2.1.2. Katılımcılar	37
2.2.1.3. Veri Toplama Araçları	38
2.2.1.4. İşlem.....	39
2.2.2. Çalışma 2	41
2.2.2.1. Araştırmanın Deseni.....	41
2.2.2.2. Katılımcılar	41
2.2.2.3. Veri Toplama Araçları	42
2.2.2.4. İşlem.....	44
2.2.3. Çalışma 3	45
2.2.3.1. Araştırmanın Deseni.....	45
2.2.3.2. Katılımcılar	46
2.2.3.3. Çalışma 3: Replikasyon.....	47
2.2.3.4. Veri Toplama Araçları	48
2.2.3.5. İşlem.....	49
2.2.4. Çalışma 4	50
2.2.4.1. Araştırmanın Deseni.....	50
2.2.4.2. Katılımcılar	51
2.2.4.3. Veri Toplama Araçları	52
2.2.4.4. İşlem.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR.....	56
3.1. ARAŞTIRMA 1	56
3.2. ARAŞTIRMA 2	59
3.2.1. Araştırma 2: Çalışma 1	59
3.2.2. Araştırma 2: Çalışma 2	64
3.2.3. Araştırma 2: Çalışma 3	67
3.2.3.1. Çalışma 3 Replikasyon.....	72
3.2.4. Araştırma 2: Çalışma 4	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA	77
4.1. ARAŞTIRMA 1	77
4.2. ARAŞTIRMA 2: ÇALIŞMA 1.....	80
4.3. ARAŞTIRMA 2: ÇALIŞMA 2.....	82

4.4. ARAŞTIRMA 2: ÇALIŞMA 3.....	86
4.5. ARAŞTIRMA 2: ÇALIŞMA 4.....	90
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	95
EKLER.....	110
ÖZGEÇMİŞ	132

TABLÖLER LİSTESİ

TABLO 1. Pilot Çalışma Niyetlilik Algısı	40
TABLO 2. İki Kültürel Grup Arasında İlişki Motivasyonları Değerleri	57
TABLO 3. Bireysel İlişki Motivasyonları ve İlişki Motivasyonlarının İhlaline Yönelik Ahlakî Yargı İlişkileri	59
TABLO 4. Her Bir Senaryo Bazında Meta-İlişkisel Tehdit Algısı Karşılaştırması (TR).....	61
TABLO 5. Her Bir Senaryo Bazında Meta-İlişkisel Tehdit Algısı Karşılaştırması (ABD).....	63
TABLO 6. Çoğunluk Gruplarının Kukla Değişkenler olarak Sosyal İstenirlik Düzeyleri ile Etkileşimleri	67
TABLO 7. Açık -Görüşlülük Düzeyi İle Ahlakî Yargı (Ahlakî Yanlılık Puanı) Arasındaki Korelasyon Katsayıları	69
TABLO 8. Açık-görüşlülük Düzeyi ile Meta-etik Manipülasyonun Ahlakî Yargı Üzerindeki Etkileri	71
TABLO 9. Açık-görüşlülük Düzeyi ile Meta-etik Manipülasyonun Ahlakî Yargı Üzerindeki Etkileri (Replikasyon)	73
TABLO 10. Temel Faz ve Karşı-Olgusal Düşünmenin Gerçekleştiği Sezgisel Faz ve Rasyonel Faz İçerisindeki Ahlakî Yargı Değişimi.....	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1. Çoğunluk Manipülasyonun Ekran Görüntüsü	43
ŞEKİL 2. Bireysel İlişki Motivasyonlarına Önem Verme Açısından Amerika- Türkiye Farkı.....	58
ŞEKİL 3. Kültür ve Çoğunluğun Bireyin Ahlaki Yargısı Üzerindeki Etkisi.....	65
ŞEKİL 4. Temel, Sezgisel ve Rasyonel Fazlar Arasındaki Ahlaki Yargı.....	75
ŞEKİL 5. Sezgisel ve Rasyonel Fazlar Arasındaki Ahlaki Yargı (ABD).....	76

KISALTMALAR LİSTESİ

SSM	: Sosyal Sezgi Modeli
İDK	: İlişki Düzenleme Kuramı
ATK	: Ahlaki Temeller Kuramı

GİRİŞ

“Yani siz, eğer doğru anladıysam, Frau Henriette’in bir kadının bütün masumiyetiyle süpriz bir maceraya sürüklenebileceğine, böyle bir kadının bir saat öncesinde bizzat kendisinin de imkânsız olduğunu düşüneceği ve bundan sorumlu tutulamayacağı şeyler yapacağına inanıyorsunuz, öyle mi?”

“Kesinlikle buna inanıyorum hanımefendi.”

“Böyle bakarsak bütün etik yargılar tamamen anlamsız hale gelir ve ahlak sınırlarını aşan her davranış aklanır. Gerçekten de Fransızların deyimiyle crime passionel’in (tutku suçu) suç olmadığını varsayıyorsanız, devletin hukukuna ne gerek var? Bu hukukta pek öyle iyi niyete yer yoktur – ve siz şaşırtıcı derece iyi niyetlisiniz ki her suçta bir tutku bulup bu tutkuyu mazeret sayıyorsunuz.”

“Devletin hukuku bu konularda kuşkusuz benden daha katı karar verir, onun görevi genel adap ve ahlaki acımasızca korumaktır; bu da onun mazeret bulmak yerine mahkum etmesini gerektirir. Ama ben bir sivil şahıs olarak neden kendi isteğimle savcının rolünü üstlenmeliyim, anlamıyorum: Meslek olarak savunma avukatlığını tercih ederim. İnsanları anlamak şahsen beni onlar hakkında hüküm vermekten daha fazla mutlu ediyor.”

....

Bir Kadının 24 Saati (sf. 65-66)

Stephan Zweig

Stephan Zweig’in bu pasajında da sorguladığı gibi bu araştırmanın temel sorusu; hepimizin savcının rolünü üstlendiği ahlaki meselelere, sivil bir şahıs olarak mesafe alabilmek mümkün müdür? Mümkün ise hangi şartlar altında mümkündür? Kısaca bu araştırma tezinin asıl merakı, kişilerin ahlaki meselelere olan tepkilerinin ne derece esneyebileceğini ve esneyemiyor ise buna sebep olan faktörlerin neler olabileceğini anlamaya çalışmaktır.

1.1. Araştırmanın Haritası

Yukarıda da bahsedildiği gibi, ahlaki meselelere ilişkin tepkileri inceleyecek olan bu araştırma tezinde ahlakın fonksiyonunu anlamak için İlişki Düzenleme Kuramı (İDK- Rai ve Fiske, 2011) temel alınırken ahlaki tepkileri anlamak için ise Sosyal Sezgi Modeli'ne (-SSM- Haidt, 2001) başvurulacaktır. Ahlakın sosyal ilişkileri yürüten bir fonksiyonu olduğunu öneren İDK neden bazı davranışların yanlış algıladığını anlamak için rehber olurken; ahlaki yargıların değişmesinin neden kolay olmadığını anlamak için ise SSM açıklayıcı kuram olacaktır.

Bu araştırma tezinde, ilk olarak ahlak psikolojisi çalışmalarının arka planı ve tarihsel ilerleyişinden bahsedilecek. Sonrasında, ahlaki yargılama sürecinin diğer yargılama süreçlerine benzemediğini iddia eden SSM üzerinden ahlaki karar verme sürecine değinilecektir. Bu modelin arka planını oluşturan evrimsel psikolojik çalışmalardan bahsedildikten sonra bu araştırma tezinin temel kuramsal perspektifi olan İDK ele alınacaktır.

Bu araştırma tezinin kılavuzu olan SSM ve İDK'nın ortak noktası ahlaki yargının kültürlere göre değişebileceği iddiasıdır ve bu sebeple bu araştırma tezindeki veriler Türkiyeli ve Amerikalı katılımcılardan elde edilerek, iki kültürün karşılaştırması olarak test edilmekte ve aynı zamanda araştırma desenlerinin iki farklı kültürel grupta replikasyonu olarak sunulmaktadır.

Bu araştırma tezi iki temel soru ile ilgilenmektedir: Birincisi, ahlaki yargı bireysel ilişki motivasyonlarından (bireyin günlük hayatta sosyal ilişkilerini kurarken öncelediği motivasyonlar üzerinden) tahmin edilebilir mi? İkincisi, ahlaki yargının şiddeti hangi şartlarda esneyebilir? Birinci soru, bireysel varyasyonlara temas ettiği için bugüne kadar olan ahlaki yargılama sürecindeki bireysel farklılıklara yönelik araştırma bulgularından bahsedilecek ve ilişki motivasyonlarının bireysel bir değişken olarak ahlaki yargılama sürecine katkı sağlayıp sağlamayacağı incelenecektir. Bu soru ile ilgilenen çalışma Araştırma 1 olarak isimlendirilmiştir. İkinci soruda ise, bireysel farklılıkların da ötesinde ahlaki yargılama süreci ve onun şiddetini belirleyen temel meselelerle ilgilenilecek. Ahlaki yargının şiddetinin artması ya da esnemesi derken ifade edilmek istenen bir şeyin çok yanlış algılanması ya da az yanlış algılanması halidir. Örneğin, insanlar ensest ilişkiye dair şiddetli, katı

ahlaki yargılara sahip iken yüksek sesli m z k dinleyen biri için daha esnek ahlaki yargılara sahip olabilirler. Peki, ahlaki yargının katılığını ya da esnekliğini etkileyebilecek faktörler nelerdir? Bu soru ile ilgilenen çalışmalara ise Araştırma 2 altında yer verilmiştir. Bu tezin ikinci kısmı, yani Araştırma 2, dört farklı deneysel çalışmadan oluşmaktadır ve her bir deneysel çalışmada ahlaki yargının şiddetini belirleyen ya da bu sürece etki eden faktörler incelenmiştir. Bugüne kadar oldukça çalışılan “niyetlilik” algısını, yani “ahlaki bir ihlalin niyetlice yapılması ahlaki yargının şiddetini arttırır” bulgusunu “meta-ilişkisel tehdit” önermesi üzerinden çalışmak, çalışma 1’in konusudur. Eğer ahlak İDK’nın önerdiği gibi sosyal ilişkileri sürdüren bir fonksiyona sahipse, bireyin ahlaki yargısında o davranışın kasıtlı yapılp yapılmamasından öte o davranışın sosyal ilişkilere olan etkisinin daha önemli olması beklenmektedir. Yine aynı şekilde eğer ahlak sosyal ilişkilere bu kadar içkin ise aslında bireyin içinde bulunduğu grubun ahlaki yargısına uyum göstermesi beklenebilir. Dolayısıyla, sosyal bağlamdan kopuk bir ahlaki yargının olamayacağı önermesi ile bireyin ahlaki yargısında “sosyal etki”nin kendisini incelemek, çalışma 2’nin konusudur. Ahlaki yargının esnemesinin zor olduğunu öneren SSM’nin önermelerine göre bireyin ahlaki yargısının kısa ve hızlı bir sürede değişmesi oldukça zordur. Bu durumda bireyin farklı kültürler farklı ahlaki doğrular önermesi üzerinden düşünmesini sağlamak onun ahlaki yargılarını esnetmeye yetmez, bu beklentiyi incelemek çalışma 3’ n konusudur. Yine aynı önerme ile bu sefer bireyin kendisinin zihinsel çaba sarfederek karşı olgusal düşünmesini sağlayarak ahlaki yargısını değiştirip değiştirmeyeceğini incelemek ise çalışma 4’ n konusudur. Kısaca  alışma 3 ve 4’te başka açılardan ve perspektiflerden düşünmenin ahlaki yargının şiddetini azaltacağının tahmini ile katılımcıları “göreceli” ( alışma 3) ve karşı-olgusal düşünmeye ( alışma 4) iterek onların ahlaki yargıları üzerindeki etkisi incelenecektir.

1.2. Ahlak Psikolojisinin Arka Planı

Ahlaki karar verme sürecini anlamaya çalışan bazı filozoflara göre bu süreç tamamıyla rasyonel olarak işlemektedir. Örneğin Plato (1987) “akıl yürütmeyi” kutsal, duyguları ise hayvani olarak ele almakta ve duyguların ahlaken doğru olana

yönlendirilmesi için akıl yürütmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Kant (1994) ise akıl yürütmenin sonucunda ahlaki kurallara uygun olarak alınan kararların ancak ahlaki olarak değerlendirilebileceğini aksi takdirde ahlaki olmayacağını, örneğin bir davranış sadece sempati duygusu ile gerçekleşiyor ise bunun ahlak çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır.

Felsefedeki bu rasyonel insan ekolü, psikolojiye bilişsel-gelişimsel model olarak yansımış ve psikoloji bilimi yirminci yüzyılın ikinci yarısında ahlaki karar vermeyi tam anlamıyla akıl yürütmenin bir parçası olarak ele almıştır (Denton ve Krebs, 2017). Bilişsel-Gelişimsel modelin öncülerinden biri olan Jean Piaget, çocukların gelişimini inceleyerek erişkin düşünce sistemine nasıl geçtiğimizi merak etmiş ve çalışmalarıyla psikoloji tarihine önemli katkı sağlamıştır. Küçük çocuklarla yaptığı deneysel çalışmaların sonucunda; karmaşık düşünebilmek için zihinsel olarak hazır olmak ve gerekli çevresel etkenlere maruz kalmak gerektiğini öne sürmüştür. Piaget, bu gelişimsel-bilişsel kuramını ahlaki düşünce sistemine de uyarlamıştır: Üç yaşındaki çocuk ile ne kadar adalet üzerinden bir şeyler yapılmaya çalışılsa da zihinsel olarak hazır olmadığı müddetçe ona bağlı tepkiler göstermeyecektir. Ama çocuk 5 ya da 6 yaşına yaklaştığında, oyunlar oynamaya ve argümanlar öne sürmeye başladığında onunla beraber çalışmak adalet hakkında bir şeyler öğrenmesinde çok daha etkili olacaktır. Kısaca çocuk zihinsel gelişimini tamamladıkça, karmaşık olarak düşünebilecek ve böylece ahlaki duruşu da değişecektir. Bindokuzyüzaltmışlarda Piaget'nin bu görüşleri Kohlberg tarafından daha da ileriye götürülmüştür. Colby ve Kohlberg (1987) insanları, çocuklar dâhil olmak üzere, akıl yürütme gücünü kullanarak ahlaki kararlar alabilen henüz gelişmekte olan filozoflar olarak görmektedirler. Kohlberg (1971) duygusal süreçlerin ahlaki karar verme sürecine müdahil olabileceğini ama bir duygunun kendi başına ahlaki ya da ahlak-dışı olmasının mümkün olmayacağını ancak afektif uyarılmanın bilişsel mekanizmalarla yönlendirilmesi ile duygunun ahlaki bir değer alabileceğini önermektedir (Denton ve Krebs, 2017). Kısaca Kohlberg (1984) ahlaki yargı, muhakeme sürecinin içinde ne derece yoğunlaşarak farklılaşabiliyor ise o derece ahlaki olana ilerlenebileceğini iddia etmektedir. Bunu kanıtlamak için ise, katılımcılara en bilineni Heinz ikilemi gibi varsayımsal ahlaki ikilemler sunarak iyi tasarlanmış görüşmeler yapmıştır (ünlü

Heinz ikileminde hasta olan eşini kurtarmak için para biriktirmesine rağmen yeterli olamayan ve eczacının ilacı vermeyi reddetmesi ile ilacı çalıp çalmama konusunda ikilemde kalma gibi). Yirmi yıl süren boylamsal bir araştırmanın verilerinden elde edilen güçlü bulgular ile Colby ve Kohlberg (1987) insanların ahlaki yargılarının, gelişimsel süreç içerisinde edindikleri niteliksel becerilerle oluşan ahlaki muhakeme yapılarının bir ürünü olduğunu göstermiştir.

En nihayetinde, Kohlberg bu alana iki önemli yenilik getirmiştir. Birincisi, ahlaki ikilemler yaratarak katılımcıların cevaplarını kaydedip kodlamak, ikincisi ise aşamalı bir ahlaki gelişim modeli geliştirmek. Çocukken doğru ve yanlış sebeplendirirken olağan-dışı ve mantık dışı argümanlar üretirken, yaş aldıkça argümanlar ve öne sürülen sebepler otorite, adalet, kurallar ve haklar çerçevesinde gelişmektedir. Bu aşamalı model aynı zamanda ahlaki düşüncenin hiyerarşik bir yapıda değerlendirilmesine sebep olmuş ve her açıdan “adaletli” düşünebilmek en üst ahlaki düşünebilme aşaması olarak ele alınmıştır. Eğer katılımcı adaletli düşünmek yerine daha farklı bir ahlaki ilkeyi öncelerse bu onun ahlaki muhakeme gelişiminde orta ya da ortanın biraz üstü bir aşamada olduğunu göstermektedir. Gilligan (1982), Kohlberg’in bu hiyerarşik aşamalandırma sistemini ve en üst aşamanın özel olarak adalet ile ilişkilendirmesini eleştirmiş, diğer ahlaki ilkeleri, örneğin bazen adaletli seçimlerden ziyade bir kişinin yakınına korumayı öncelemesini içeren “ilgi ahlakını” (ethic of care) “adalet ahlakından” (ethic of justice) aşama olarak altta görmesini sorun olarak dile getirmiştir. Bir diğer konu ise, en üst aşamada ahlaki muhakeme yapan bireylerin normal popülasyon içerisinde bulunamayacak kadar ender olabilme durumlarıdır, örneğin bazı üniversite öğrencilerinin muhakeme becerileri çok başarılı olsa dahi göreceli (rölativist) bir akıl yürütme yapıyorlar ise (adalet ahlakı üzerinden yaklaşmak yerine) o aşamanın yine 4 ya da 5 olarak kodlanıyor olması gibi. Bu kuramın eleştirileri de buralardan doğmaktadır, (1) bir ahlaki ilkenin diğer bir ahlaki ilkeye hiyerarşik olarak üstünlüğü söz konusu mudur? (2) Bahsedilen en üst aşama gerçekten var mıdır? (Lapsley, 2006). Yine de sonuç olarak, Kohlberg zamanında ahlaki ikilemler ve aşamalı modeli ile iyi bir yöntem geliştirmiş ve böylece ahlaki düşünce sistematığını puanlayabilmiştir.

Kohlberg'in bu yaklaşımı daha sonra "Sosyo-Bilişsel Alan Kuramı" (Social-Cognitive Domain Theory) olarak eski öğrencisi Elliot Turiel tarafından biraz daha ileri götürülmüştür. Nucci ve Turiel (1978; Turiel, 1983) çocuklara bazı hikâyeler anlatarak evet-hayır şeklinde cevap vermelerini istemişlerdir. Turiel, bu teknik yardımıyla çocukların, giyim, yiyecek ve bunun gibi sosyal bağlama göre değişebilen kuralları "toplum kuralları" (social convention) olarak algıladıklarını rapor etmektedir. Ama eğer bir davranış başkasına zarar veriyorsa o zaman bunu "ahlaki kural" (moral rules) olarak algıladıklarını ve hiç bir şekilde bunun ortam ve koşullara göre değişebilir olamayacağını düşündüklerini tespit etmiştir. Hangi kültür ve bağlamda olursa olsun zarar vermek yanlıştır. Ahlaki yaklaşımı bu düşünce üzerine kuran Turiel, ahlaki "zarar ve adalet" algısı üzerinden ele almıştır (Haidt, 2007; 2012). Bu kuram ahlaki karar verme sürecine daha farklı bir bakış açısı kazandırmıştır, o da evrensel bir ahlaki ilkenin ancak temel bir "zarar verme" ilkesi üzerinden var olabileceğini göstermiş ve toplum kurallarını ahlak alanının sınırlarından dışarı çıkarmıştır.

Ahlaki karar verme sürecinde büyük rol oynayan ve bir dönem boyunca egemenliğini sürdüren Bilişsel-Gelişimsel Ekol sonrasında, *kültürel psikoloji* ve *duygu temelli yaklaşım* tarafından eleştirilmiş ve bu ekollerden çıkan başarılı yöntemler ve iddialı hipotezlerle ahlaki karar verme süreci sosyal psikolojinin bugün en çok çalışılan konusu haline gelmiştir. Öyle ki, Priva ve Austerweil (2015) psikoloji alanının deneye dayalı başarılı makalelerine yer veren dergilerinden "Cognition"ın 2001 ve 2005 yılları arasında yayın oranını ahlak psikolojisi alanında iki katına çıkardığını, bunu 2009'da tekrar ikiye katladığını ve 2014 yılına kadar ise üçüncü kere ikiye katladığını, toplam yaklaşık on yıllık bir süre içerisinde sekiz kat yayın artışı yaptığını raporlamıştır. Bu sonuçlar, ahlak psikolojisinin çalışılabilir bir alan olarak verimliliğini ve aynı zamanda hala birçok cevapsız soruların bulunduğunu ve daha çok görgül bulgulara ihtiyaç duyulduğunu da göstermektedir. Nitekim bu çalışmalara yol açan en önemli kuramsal argümanlar ise, (1) ahlaki yargının kültürel olarak değişebildiğini öne süren ve (2) karar verme sürecinin ise rasyonel olmadığını ortaya atan kuramlardır.

1.3. Kültürel Psikoloji

Kültürel psikoloji, bilişsel-gelişimsel ekolün hiyerarşik ahlaki aşamalarından “adalet” değerlerine bağlı olarak düşünebilmenin en ideal ahlaki aşama olarak belirlenmesini, bireyci kültürlerin ahlak yaklaşımı olarak değerlendirmiş ve ahlaki çokluğu ve kültürel farklılıkların ön plana çıkmasına öncülük etmiştir. Bunun öncülüğünü yapan araştırma ise, Shweder, Mahapatra ve Miller’ın (1997) Hindistan’da yaptıkları çalışmadır. Bu çalışmada Turiel’in ahlak-toplumsal kural (moral-conventional distinction) ayrımını bulamadıklarını rapor etmişlerdir. Evrensel olarak herkes tarafından benzer şekilde algılanan şey ahlak, kültürel olarak değişen şeyler toplumsal kurallar ise bu ayrım bazı kültürlerde neden yok olmaktadır? Örneğin Hindistan’daki Orissa bölgesinde dul bir kadının balık yemesi oranın insanları tarafından evrensel bir yanlış olarak ifade edilir, yani hangi koşulda olursa olsun bu davranış yanlıştır. Bu düşünce, Hindistan kültürüne ait olmayan herhangi biri için anlamlı görünmese de Hintlilerin buna inanmasının arka planında ruhların ölümden sonra reinkarnasyon ile tekrar yaşamlarının peşinden gittiğine dair olan inanışları vardır. Ayrıca Orissa’daki Hindular için, balık kişinin cinsel iştahını uyandıran “cinsel yönden uyarıcı” (hot) bir yiyecek olarak kabul edilir; eğer bunu dul bir kadın yerse başkalarıyla cinsel birliktelik yaşama olasılığı artar ve bu da ölen kocasının ruhunu rencide edebilir (Haidt, 2012).

Bu çalışmalar ve bulguların öncülüğünde, Shweder ve arkadaşları (1997) “Büyük Üçlü Kuramını” (Big Three Theory) ortaya atmıştır. Büyük Üçlü Kuramının öne sürdüğü üç ahlaki etik vardır, bunlar topluluk, otonomi ve kutsallık. Bu üç ahlaki etik kişilerin ahlaki düşüncelerinde etkili olduğu öne sürülen üç ahlaki söylem olarak da ele alınabilir; yani bu kurama göre ahlaki düşünce, içinde bulunduğu kültürel iklimin içerisinde oluşur. Bu etiklerin neleri içerdiğini kısaca ifade etmek gerekirse; Otonomi etiği (ethics of autonomy) kişisel seçimler, adalet, özgürlük, kimsenin bir başkasının sınırına geçmediği, kişinin kendi kontrolü ve otonomisi gibi ahlaki değerleri içerir. Topluluk etiği (ethics of community) toplumsal görevler, saygı, otoriteye uyum ve kişinin sosyal rollerine uygun davranması gibi bireyin sosyal bağlamdaki rolüne bağlı ahlaki değerleri içerir. Üçüncü bir etik olan, kutsallık etiği (ethics of divinity) temizlik, doğa, doğanın düzeni, saflık ve kutsallık gibi daha çok

dünyevi olmayan manevi değerleri içerir. Shweder, bu kuramsal perspektifi ile Batı'nın önderlik yaptığı psikoloji bilimine de bir eleştiri getirmektedir çünkü otonomi etiği Batı kültürlerinin önem verdiği ahlaki etik iken başka kültürlerde bu etik değişebilmektedir ve buradan yola çıkarak ideal bir ahlak anlayışı önerilemez (Shweder, 1984; 1990; Shweder, Much, Mahapatra, ve Park, 1997; ayrıca bkz: Haidt ve Shweder, 1993). Daha da önemlisi Shweder, bu bakış açısı ile ahlaki muhakeme sürecine yaklaşılmaması gerektiğini ve Kohlberg ekolü olan aşamalı–ahlaki muhakeme sürecinin Batıcı bir zihniyetin ürünü olduğunu ifade ederek ahlaki düşünmenin aşamalı olması fikrine de karşı çıkmaktadır.

Öte yandan Turiel (Turiel, Hildebrandt, Wainryb ve Saltzstein, 1991) Shweder ve arkadaşlarının bu bulgusuna cevap olarak, yöntemin hatalı olduğunu, aslında Hintli katılımcıların duydukları hikâyelerde Amerikalıların algılayamacağı cinsten bir “zarar” algıladıklarını iddia etmektedir (Haidt, 2012). Kısaca bir davranışın ahlaki bir ihlal olabilmesi için algılanan bir zarar olması gerekir, iddiası aslında çürütülmemiştir. Bunun üzerine, Haidt, Koller ve Dias (1993), Turiel'in eleştirisini göz önünde bulundurarak tamamıyla zararsız fakat duygusal olarak uyarıcı olabilecek yeni senaryolar ile Brezilya ve Amerika'daki yüksek ve düşük sosyo ekonomik statülerden yetişkin ve ergen katılımcıların ahlaki yargılarını incelemişlerdir. Ayrıca, senaryoda herhangi potansiyel bir zarar olup olmadığını da soru olarak eklemişlerdir. Shweder'in iddiasının gerçekleştiğini tespit eden Haidt ve arkadaşları (1993), yüksek sosyo ekonomik statüye ait Amerikalı örneklemde Turiel'in tezinin tuttuğunu, katılımcıların sosyal kural ve ahlaki değer olarak ayırım yaptıklarını, eğer bir davranış zararsızsa bunu sosyal kural olarak düşündüklerini bulmuşlardır. Fakat sosyal sınıflar arasında karşılaştırmalarda veyahut doğu ülkelerine doğru gittikçe, ahlaki kararların üzerindeki kültürel çeşitliliklerin arttığını tespit etmişlerdir. Jensen (1995) Amerika Birleşik Devletleri'nde üç ahlak etiğini, aynı kültür fakat farklı sosyal sınıflar üzerinden incelediğinde, otonomi dilinin orta-sınıf genç yetişkinlerde daha çok olduğunu, orta yaş ve daha yaşlı yetişkinlerde ise, otonomiye verilen önemin topluluk ve kutsallık etikleriyle dengelendiğini tespit etmiştir. Vasquez, Keltner, Ebenbach ve Banaszynski'nin (2001) yaptıkları çalışmada, Filipinler'deki katılımcıların üç ahlaki etiği de önemsediklerini

bulmuşlardır. Rozin, Lowery, Imada ve Haidt, (1999) ise Amerika ve Japonya örneğinde maneviyat etiğine daha az önem verildiğini tespit etmişlerdir. Aynı çalışmayı Türkiye’de tekrar test eden Tepe, Piyale, Sirin ve Rogers-Sirin (2016), hem katılımcıların dini ve politik yönelimlerine hem de buna bağlı olarak ahlaki karar verme süreçlerini, üç etik üzerinden incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, Türkiye’deki katılımcıların ahlaki yargılarını oluştururken en sık kullandıkları etiğin kutsallık etiği olduğunu ve bunun dini yönelim arttıkça arttığını bulgulamışlardır. Bunun yanı sıra kendini ne İslamist ne de Laik gören kesim otonomi etiğine, kendini İslamist olarak değerlendiren kesim kutsallık etiğine ve kendini Laik gören kesim ise topluluk etiğine başvurmuştur. Toparlayacak olursak, Shweder ve arkadaşlarının (1997) öne sürdüğü Büyük Üçlü Kuramı ahlak çalışmalarına kültürel bir eleştiri getirmiştir. Bunun üzerine Haidt ve arkadaşları (1993) bu kültürel eleştiriye desteklemiş ve ahlaki karar verme sürecine yönelik bir argüman daha ortaya atmışlardır; *ahlaki karar tamamıyla sezgi ile verilmektedir!*

1.4. Ahlaki Yargılama Sürecine Bakış: Sosyal Sezgi Modeli

Haidt, ve arkadaşlarının (1993) geliştirdikleri zararsız-tabu ihlallerinin diğer ahlaki yargıyı inceleyen ikilemlerden ya da senaryolardan şöyle bir farkı vardı: Somut bir zarar içermeyen ama sosyal tabuları ihlal eden ve daha da önemlisi duyguları tetikleyici senaryolar olmasıydı, örneğin araba kazası sonucunda ölen köpeğini akşam yemeğinde yemek, gibi. Dolayısıyla, katılımcı ihlali duyar duymaz ahlaki yargısını direkt verebiliyordu ama bundan da önemlisi herhangi bir karşı-argüman bu yargıyı değiştiremiyordu. Bu bulgu, Haidt’ın (2001) geliştirdiği Sosyal Sezgi Modeli’ne ve “ahlaki şaşakalma” (moral dumbfounding) fenomenine (Haidt, Bjorkland ve Murphy, 2000) zemin hazırlamasından dolayı oldukça önemlidir. Kısaca ahlaki şaşakalma fenomeninden bahsetmek gerekirse, geliştirilmiş olan zararsız tabu ihlal senaryolarında, katılımcının karşı çıktığı fakat neden karşı çıktığını düzgün bir şekilde ifade edemediği açıklamalar yaptığı gözlemlenmiştir. Haidt, Björkland ve Murphy (2000) bu durumu, kişinin kafasının karışık olduğu ve herhangi bir sebep öne süremediği halde ahlaki yargısında ısrarcı ve inatçı olması olarak tanımlarlar. Buradan da yola çıkarak, insanların ahlaki yargılarının çok

düşünmeden sebepsizce ortaya çıktığını göstermiş olurlar. Daha sonra Haidt (2001) bunu bir ahlaki yargı modeli olarak öne atar ve ahlaki yargının İkili İşlem Modeli'ne göre birincil süreçlerin hâkimiyeti ile ortaya çıktığını, ikincil süreçlerin ise yargı-sonrası çalıştığını iddia eder.

Tam da bu noktada, İkili İşlem Modeli'nin ne olduğunu kısaca anlatmak önemli olacaktır. İkili İşlem Modeli psikoloji alanında oldukça önemli bir kuram olmakla beraber birçok sosyal psikolojik kuramın da zeminini oluşturmaktadır; bilişsel çelişki kuramı, atıf kuramı, sosyal öğrenme kuramı, zihinsel model kuramı, bağlanma kuramı bunlardan bir kaçıdır (Evans ve Stanovich, 2013). Temelde karar verme sürecini izah eden bu modele göre karar verme süreci iki ayrı bilişsel sistem tarafından yürütülmektedir. Bu sistemler Tip 1 ve Tip 2 olarak isimlendirilmektedir. Tip 1 sistemi hızlı ve otomatik bilişsel süreçleri içerirken; Tip 2 sistemi yavaş ve kontrollü bilişsel süreçleri yansıtmaktadır (Evans ve Frankish, 2009; Thompson, Prowse, Turner, ve Pennycook, 2011). Evans (2010) Tip 1 sisteminin evrimsel olarak eski beyine ait olduğunu, hayvani biliş ve daha çok bilinç-dışı süreçlerle ilişkili olduğunu ama Tip 2 sisteminin evrimsel olarak yeni beyine ait olduğunu ve insani ve bilinçli süreçlerle ilişkili olduğunu ifade eder. Detaylandırarak olursak, Tip 1 çok daha özerk ve bilinçli olarak ulaşılamaz iken Tip 2 dikkat, çalışan hafıza, yüksek düzeyde bilişsel kapasite gerektiren sistemleri içermektedir. Ahlaki yargılama sürecini ikili işlem modeline göre ele alan ve Haidt'ın aksine, ahlaki karar vermenin iki süreci de barındırabileceğini öneren Greene (2014) duygu ve rasyonalite çatışmasına başka bir bakış açısı kazandırmıştır. Çalışmalarını daha çok ahlaki ikilemler üzerinden yapan ve katılımcıların cevaplarını fMRI (fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme) ile inceleyen Greene ve arkadaşları yargılama sürecinin hem sezgi hem de rasyonalite içerdiğini aktif olan beyin bölgeleri üzerinden bulgulamışlardır (Greene, Nystrom, Engell, Darley ve Cohen, 2004). Bu çalışmaları yaparken, katılımcılara ahlaki ikilemler sorarak bir cevap vermesini isterler ve bu cevapları deontolojik ya da faydacı olmak üzerinden ikiye ayırırlar. Bu ikilemlerin içinden en bilineni “Vagon ikilemi” (Trolley Dilemma) olarak adlandırılan, “Tren rayının yönünü değiştirerek hızla gelmekte olan vagonun yönünü değiştirip rayın üstündeki bir kişinin ölümü ile diğer raydaki beş kişinin canını kurtarır mısınız?”

sorusudur. Genellikle katılımcılar tren rayının yönünü değiştirmek için kolu çekmeleri gerektiğinde bunu kolaylıkla yapabiliyor ve beş kişinin hayatını kurtarmayı tercih edebiliyorlar. Fakat soru “Yaklaşmakta olan treni görüyorsunuz ve o esnada bir köprünün üstündesiniz, eğer önünüzdeki iri insanı hızla yaklaşımakta olan trenin önüne atarsanız, trenin çarpacağı beş kişiyi kurtarmış olursunuz, bunu yapar mısınız?” şeklinde değiştirildiğinde: insanların çoğunluğu, bir insanı kendi eliyle itemeyeceğini söyleyerek yapmayı reddediyorlar. Katılımcıların sonuç ne olursa olsun bir insanı öldürmek istememe kararları, ahlaki ilkelere sonuçtan bağımsız olarak bağlı olduklarını yani deontolojik olduklarını gösterirken, sonuca bağlı olarak beş kişiyi kurtarmanın daha önemli olduğunu düşünmeleri ise faydacı olduklarını göstermektedir (Greene, 2014). Greene ve arkadaşları (Greene, Sommerville, Nystrom, Darley ve Cohen, 2001) bu yargılama sürecinde deontolojik yargının daha otomatik ve duygu yüklü yani Tip 1 sürecinin sonucu olduğunu bunun aksine faydacı yargının daha bilişsel kontrol içeren Tip 2 sürecinin sonucu olduğunu önermişlerdir. Bu önermeyi beyin görüntüleme çalışmalarıyla da destekleyerek, ahlaki yargı esnasında deontolojik ve faydacı yargılama süreçlerinde sırasıyla beyinde vmPFC (duygu yüklü) ve dIPFC (üst seviye biliş) bölgelerinde aktivasyon tespit etmişlerdir (Greene, vd, 2001). Nitekim nöropsikolojik bulguların ilişkisel altyapısı yani bir bölgenin birçok başka alanda da aktif olabilme ihtimali ve Prinz’in (2015) aksini iddia ettiği; ahlaki yargının üst seviye bilişsel kapasite içerse dahi duygusal süreçlerle ilerlediğini ispatladığı nöropsikolojik bulgular ile Greene ve arkadaşlarının bu bulguları eleştirilmiştir. Prinz’e (2015) göre, rasyonalitenin duyguları bastırdığı tezi ya da ahlaki yargı sürecinin her hangi bir aşamasında duyguların rol oynamadığı tespiti savunulamaz.

Ahlaki yargının sezgisel olduğunu önermek ahlak psikolojisi çalışmalarına hız kazandıran bir iddiadır. Fakat unutmamak gerekir ki, diğer ahlak psikolojisinin iddiaları gibi bu iddianın da temeli aslında felsefi bir argümana dayanmaktadır. 18. Yüzyılda, Hume (1739/1978) muhakemenin, “duyguların kölesi” olduğunu (“reason is the slave of the passions”) ve buradan yola çıkarak ahlaki yargıların duygusal süreçlerle verildiğini ve sonrasında muhakemenin verilen yargıyı aklamak için devreye girdiğini iddia etmiştir. Kısacası Haidt bugün Hume’un geleneğinin ahlak

psikolojisi alanında sürdürülmesine sebep olmuştur. Fakat bu iddianın önemi, fikirsel olarak dönemin var olan algısına ters düşmesinden ziyade yöntemsel açıdan bilimsel çalışmaların ilerlemesine zemin hazırlanmasından gelmektedir. Örneğin Hadit ve arkadaşları (2000), Kohlberg'in Heinz çelişkisinin yerine tabu ihlal eden senaryolar ile, Heinz probleminin rasyonallite üzerinden çalıştığını ispat etmiştir. Tabu ihlal eden senaryolarda, kişiler tartışmaya daha kapalı ve kararlarında ısrarcılar iken Heinz ikileminde kişiler, tartışmaya daha açık ve üstüne argüman üretmede daha esnek olabilmişlerdir. Ayrıca, katılımcılar "Bu çok korkunç bir şey!" veya "Bunu yapmak çok yanlış!" gibi desteksiz beyanlarda (*unsupported declarations*) daha az bulunmuşlardır (akt, Haidt, Björklund ve Murphy, 2000). Ayrıca Greene ve arkadaşlarının (2001; 2004) beyin görüntüleme çalışmaları ile ilerleyen bu bulgular daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulmasına ve bu iddianın farklı yöntemlerle tekrar test edilebilmesine olanak sağlamıştır. Öyle ki ahlak psikolojisi çalışmaları sosyal psikolog ve bilişsel psikologların ortak alanı haline gelebilmiştir.

Haidt'ın önderliğinde ilerleyen bu kuramsal bakış açısı, ahlaki sezgilerin öneminden bahsettiği kadar kültürel farklılıkların önemine de değinmektedir ve ahlakın en önemli evrimsel adaptasyon olduğunu, dolayısıyla bulunduğu kültür ile şekillendiğini önermektedir. Bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle iş birliği yapabilmeleri, bu işbirliğini sürdürebilmeleri ve olası problemleri çözebilmeleri için ahlakın varlığı işe yaramaktadır (Darwin, 1874). Bütün türler kendi türleriyle belirli kuralları takip ederek yaşarlar ama primatlar bundan farklı olarak ileriye yönelik kuralları da (*prescriptive rules*) takip ederler. De Waal (2009; 1996) bunu şu şekilde ifade eder, diğer hayvanlardan farklı olarak insanlar ileri düzey ahlaki muhakeme süreçleri ile grup içerisinde yaşayabilmeyi sürdürebilmek için primitif duygusal reaksiyonlarını kontrol edebilmeyi öğrenirler. Ahlakın varlığı, insanların topluluk olarak hayatta kalabilmelerini sağladığı için insanlığın varlığına pozitif katkı sağlamaktadır. Toparlayacak olursak, ahlakın ortaklaşa bir hayat sürdürebilmek için insanlığın evriminde önemli bir rol oynadığı ve farklı kültürlerle gittikçe bu işbirliği normları değiştiği için ahlaki karar verme süreçlerinin de değişebileceği fakat bilişsel mekanizma olarak ahlaki karar verme sürecinin sezgisel sistem ile harekete geçtiği iddia edilmektedir.

1.5. Bir İlişki Düzenleme Mekanizması olarak Ahlak

Az önce bahsedildiği gibi, toplumsal beraberliğin sürdürülmesinde ahlak önemli bir rol oynamaktadır fakat bu rolü nasıl oynamaktadır? Tam da bu noktada, bu tezin kuramsal altyapısını oluşturan İlişki Düzenleme Kuramının –İDK (Rai ve Fiske, 2011) temel iddiası olan “ahlak bir ilişki düzenleme mekanizmasıdır” iddiası yer bulmaktadır. Aslında Fiske’in (1992) İlişki Modelleri Kuramından gelen İDK, bu kuramı daha çok ilişki mekanizması olarak ele alıp revize etmiştir. Dört temel ilişki motivasyonu tanımlayan İDK, bu motivasyonların ihlal edildiği durumlarda ahlaki yargılama sürecinin başladığını önermektedir. Her bir ilişki motivasyonu aynı zamanda bir ilişki modelini sürdürmektedir. Bu motivasyonlar şu şekilde tanımlanmaktadır: *Birlik motivasyonu* (unity) insanların birbirlerine karşılık beklemeden ilgi göstermesi, empatik yaklaşımları, birbirlerini korumaları gibi süreçleri içerir ve daha çok bunu kendi iç grup üyelerine yapmalarını sağlar. *Hiyerarşi motivasyonu* (hierarchy) hiyerarşik sosyal yapıyı sürdürür ve bunun için hiyerarşide altta olanların üstlerine saygı göstermeleri beklenirken üstte olanların da alttakilere liderlik, kılavuzluk, bilgelik ve koruma sağlaması gerekmektedir. *Eşitlik motivasyonu* (equality) kaynakların, sorumlulukların ve hakların eşit ilkelere bağlı olarak dağıtılmasını; karşılıklılık ilkesinin eşit olarak sürmesini sağlamaktadır. Son olarak, *orantılılık motivasyonu* (proportionality) ise katkı-sonuç ilişkisindeki orantılılığın sürdürülmesini sağlamaktadır, yani bu motivasyona göre elde edilen sonuç (kazanılan değer) ortaya konan katkı ve emek doğrultusunda oluşmalıdır. Her bir motivasyon sırasıyla dört tip ilişki türüne aittir; (MP) müşterek paylaşım ilişkisi (communal sharing), (OD) otorite düzeni ilişkisi (authority ranking), (Eİ) eşitlik ilişkisi (equality matching) ve (ATİ) arz-talep ilişkisi (market pricing) (Fiske, 1992; Rai ve Fiske, 2011). Her bir motivasyonu/ilişki modelini ihlal eden durumları örneklendirmek gerekirse, bir annenin çocuğuna bakmaması müşterek paylaşım ihlali iken; bir çalışanın patronuna iş buyurması bir otorite düzeni ihlali; sırada beklerken birinin kaynak yaparak öne geçmesi eşitlik ilişkisinin ihlali iken ve kopya çekenin çalışandan daha iyi not alması da bir arz-talep ihlalidir. Kısacası bizler bu ilişki motivasyonları ile ilişkilerimizi sürdürürken, ilişkiyi sürdürdüğümüz partner(ler)imiz bu ilişkiyi bozduğunda ahlaki kavramlar kendini göstermeye

başlamaktadır. Dolayısıyla ahlaki yargılama süreci, ilişki mekanizmasının bir parçasıdır.

İDK aslında kuramsal yaklaşım olarak evrimsel psikoloji literatürüne uyumlu iddialar ortaya atmaktadır. Bir önceki kısımda da bahsedildiği üzere, evrimsel psikolojik yaklaşımlara göre, ahlak toplumsal işbirliğini sürdürmek için evrilmiştir (Alexander 1987; Curry, 2016; de Waal 1996; Fessler and Haley 2003; Nesse 2001). Dolayısıyla bireyin topluluk içerisinde yaşaması hayati derecede önemli olduğu için toplum içindeki varlığı ve kurduğu ilişkiler de bu derece önemli olabilmekte ve bu sebeple ahlaki yargılama süreci de bu denli önemli olabilmektedir. Buna dikkat çeken son zamanlarda yapılmış bir çalışmaya göre (Vonasch, Reynolds, Winegard ve Baumeister, 2017) insanların ahlaki şöhretlerine zarar verecek herhangi bir şeyden kaçındıklarına dair çok güçlü bir motivasyona sahip oldukları önerilmiştir. Örneğin, insanlar varsayımsal olarak bir suçlu, Nazi ya da çocuk tacizcisi olarak bilinmektense hapse girmeyi, kol-bacaklarının kesilmesini ya da ölmeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu çalışma, insanların varlığını sürdürmelerinin işbirliği içinde bir toplulukta var olabilme ihtiyacı ile oldukça ilişkili olduğunu ve ahlaki şöhretin bunu nasıl engelleyebileceğini de göstermektedir.

Bir başka bağlamda Keck ve arkadaşları (Keck, Giessner, Qauquebeke ve Kurijff, 2018) İDK kuramını örgütsel psikoloji alanında, iş ortamında test etmiş ve bireylerin lideriyle kurmak istedikleri ideal ilişki modeli ile iş ortamında yaşadıkları ilişki modeli arasındaki uzaklık arttıkça, bireylerin liderini daha az etik algıladıklarını bulgulamıştır. Bu çalışma, örgütsel alanda birey-lider ilişkisini ele alarak ilişkideki çatışmanın, İDK kuramı çerçevesinde, ahlaki normları ne derece yordadığını göstererek kuramın real hayattaki yansımaları ortaya koymuştur.

Sosyal ilişkilerin ahlak algısı ile ne derece iç içe geçtiğini gösteren bu çalışmaların yanı sıra son zamanlarda çalışılan ve ahlaki yargının bir kendilik sunumu olduğunu iddia eden araştırmalar da bu konuda dikkat çekicidir (Bkz: Conway ve Peetz, 2012; Uhlmann, Pizarro, ve Diermeier, 2015; Rom, Weiss ve Conway, 2018). Örneğin, Everett, Pizarro ve Crockett (2016) ahlaki yargının başkaları üzerindeki etkisini çalışmışlardır ve deontolojik (ve sezgisel verilen) ahlaki

yargıların daha çok güvenilirlik algısı yarattığına ve bu şekilde karar verenlerin de sosyal bir partner olarak daha çok değer gördüklerini raporlamışlardır. Buna benzer olarak, Rom, Weiss ve Conway (2017) birine zarar vermeyi reddeden insanların çok daha sıcak, samimi ama daha az yetkin algılandıklarını bulgulamışlardır. Bu çalışmalar insanların ahlaki yargılarının bile izlenim oluşturmak gibi bir fonksiyona sahip olabildiğini göstermektedir. Hatta Rom ve Conway (2018) bunun üst-algı (meta-perceptions) olduğunu yani insanların herhangi bir ahlaki ikilemde verdikleri yanıtın kendilerini dışarıya nasıl gösterdiğine yönelik farkındalıkları olduğunu, bu sebeple de stratejik olarak kendilerini iyi gösteren yargıyı tercih edebildiklerini önermektedirler. Bu açıdan, ahlaki süreçler sürekli olarak aktif olan bir ilişki yönetme biçimi olarak kendini göstermektedir. Tepe ve Aydınli-Karakulak (2018) son zamanlarda bu konuya dikkat çekmeye çalışmış ve İDK kuramının tespitlerini ve temel iddiasını birden çok görgül çalışma ile test etmiş ve bu konuda kuramın görgül geçerliliğini göstererek literatüre ilk katkılardan birini sağlamış bulunmaktadır. Bu araştırma tezinde de onların materyalleri kullanılmıştır.

1.6. Araştırma 1: Bireysel bir değişken olarak: İlişki Motivasyonları

Araştırma 1 İDK kuramı çerçevesinde bireysel ilişki motivasyonlarını ölçmeyi; ve bu motivasyonların kültürel olarak ne derece farklılaşabileceğini; ayrıca o motivasyonların ihlaline yönelik yargıyı ne derece tahmin edebileceğini araştırmayı amaçlamaktadır. İDK’da diğer sosyal psikolojik ahlak kuramlarının aksine ahlak bireysel bir değişken olarak (bireyin ahlaki ilkelerini anlamaya yönelik bir ölçüm aracı) ele alınmamıştır. Ahlak psikolojisi alanında bireyin ahlaki ilkelerini ya da hassasiyetlerini anlamaya yönelik geliştirilmiş, bugün en çok çalışılan kuram “Ahlaki Temeller Kuramı”dır (Graham, Haidt, Koleva, Motyl, Iyer, Wojcik ve Ditto, 2013). Bu kuram, ahlakı beş farklı boyut üzerinden tanımlayan ve aynı zamanda kültürel varyasyonu benimseyen ve Sosyal Sezgi Modeli ile benzer olarak ahlakın muhakemeye dayalı olmadığını iddia etmektedir. Her bir beş boyut sezgisel olarak çalışmakta ve evrimsel bir adaptasyona karşılık gelmektedir. Bakım/zarar (care/harm) boyutu kişilerin yavrularını ya da zayıf olanları korumaya ve bakmaya; Adillik/hilekarlık (fairness/cheating) boyutu grubun uyumunu bozup hilekarlık

yapanları tespit etmeye, eşitliği ve adaleti korumaya; Sadakat/ihanet (loyalty/betrayal) kendi grubunu kayırıp korumaya ve grubuna sadık olmaya; Otorite/yıkım (authority/subversion) boyutu otoriteyi savunmaya ve otoriteye saygı duymaya; Kutsallık/yozlaşma (sanctity/degradation) boyutu kutsallık, namus, fiziksel ve ruhani temizliği korumaya ve arzuların bu doğrultuda bastırılmasına çalışmaktadır.

Graham, Haidt ve Nosek (2009) bu ahlaki ilkelerin bireylerin politik yönelimlerini tahmin edebileceğini önererek, liberaller/solcuların daha çok zarar/bakım ve adillik/hilekârlık boyutlarına önem verirken muhafazakârlar/sağcıların ise beş boyuta birden eş derece önem verdiklerini göstermişlerdir. İDK çerçevesinde buna benzer bir çalışma yapılmış ve birlik ve hiyerarşi motivasyonlarının prototipik liberal ve muhafazakârlık ile ilişkili olduğu bulgulanmıştır (Simpson ve Laham, 2015). Bunun dışında bireyin düşünme stratejisi ile önem verdiği ahlaki temeller arasında da ilişkiler bulunmuştur. Örneğin bir çalışmada, analitik düşünme aktive edildiğinde katılımcıların bireyselleştirici temellere (bakım/zarar ve adillik/hilekarlık boyutlarının toplamı) “bağlanım” temellerine (diğer üç ahlaki boyutun toplamı) kıyasla daha önem verdikleri bulgulanmıştır (Yılmaz ve Sarıbay, 2017).

Kültürler arası farklılığı anlamak için de Ahlaki Temeller Kuramı’ndaki bireyselleştirici temellere batı kültürlerinin daha önem verdiği bağlanım temellerine ise doğu kültürlerinin daha önem verdiğini ima eden bulgular vardır (Bkz: Haidt, Koller ve Dias, 1993; Rozin, Lowery, Imada ve Haidt, 1999; van Leeuwen ve Park, 2009; Vasquez, Keltner, Ebenbach ve Banaszynski, 2001; Zezelj ve Jokic, 2014). İDK çerçevesinde ise, Vodasek (2009) grup içerisinde bireylerin birbirleriyle ilişkilerini incelemiş ve grup üyeleri ile kurulan ilişki modellerinin toplulukçu ve bireyci kültürlere göre değişebildiğini göstermiştir. Örneğin, grup üyeleri ile yatay toplulukçu (horizontal collectivism) kültürlerin hem eşitlik hem müşterek paylaşım ilişkisi; dikey bireyci (vertical individualism) kültürlerin otorite düzeni ve dikey toplulukçu (vertical collectivism) kültürlerin ise hem otorite düzeni hem de müşterek paylaşım ilişkisi kurduğunu bulgulanmıştır. Bunun yanı sıra en son Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) Türkiyeli katılımcıların ahlaki kararlarını birlik motivasyonu

üzerinden kurmaya meyilliyken Amerikalı katılımcıların ise eşitlik motivasyonu üzerinden kurmaya meyilli olduklarını bulgulamışlardır.

Nitekim bu çalışmaların hiçbirisi İDK çerçevesinde bireyin hangi ilişki motivasyonuna ne derece önem verdiğini, bunun kültürel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını ve o ilişki motivasyonunun ihlaline ait ahlaki yargı ile ilişkili olup olmadığını incelememiştir. Araştırma 1, gündelik hayatta sosyal ilişkilerde öncelenen ilişki motivasyonun kültürler arası değişip değişmeyeceğini incelemek üzerine tasarlanmıştır. Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) Türkiye-Amerika karşılaştırmasında birlik ve eşitlik motivasyonları arasında farklılık tespit etmiştir, dolayısıyla eğer bu tespit geçerli ise Türkiyeli katılımcıların sosyal ilişkilerinde birlik motivasyonunu Amerikalı katılımcıların ise eşitlik motivasyonunu daha önceleyeceğini beklemek mümkündür. Böylece ilişki motivasyonları sadece ahlaki ihlali yanlış bulmanın arka planını oluşturmamış, aynı zamanda bireyin sosyal ilişkilerini düzenlerken önem verdiği bireysel bir değişken olarak da ele alınmış olmaktadır. Ayrıca, bireyin günlük hayatında öncelediği ilişki motivasyonunu belirleyip bunun o ilişki ihlaline ilişkin ahlaki yargıyı tahmin edip edemeyeceği de bu çalışma çerçevesinde incelenecek bir başka hususdur. Bu kapsamda hem bireysel bir değişken olarak İDK'nı incelemek ve bir ölçüm materyali oluşturmaya yönelik ilk adımı atmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu araştırma tezinin ikinci kısmında (Araştırma 2) ise ahlaki yargı sürecini etkileyen faktörler incelenecektir. Araştırma tezinin birinci (Araştırma 1) kısmında amaç, ilişki motivasyonları üzerinden bireysel bir yönelim elde etmek iken ikinci kısmında (Araştırma 2) ise ahlaki yargı sürecini genel geçer bir olgu olarak incelemektir. Dolayısıyla Araştırma 2 ahlaki yargılama sürecini direkt olarak ele alacak ve daha öncede belirtildiği gibi bireyin ahlaki yargısını neyin esnetebileceği ve aynı zamanda neyin arttırabileceğini inceleyecektir. Başta da bahsedildiği gibi (Bkz: Araştırmanın Haritası), herhangi bir ahlaki mezuya yönelik ahlaki yargının nasıl seyredeceği ve bunun şiddetini arttıran ya da azaltan faktörler incelenecektir.

1.7. Araştırma 2: Ahlaki yargının esnemesi mümkün müdür?

Ahlaki yargının şiddetinden bahsederken değinilmesi gereken iki önemli unsur vardır. Bunlardan birincisi, çoğunlukla diğer karar verme süreçlerinden farklı olarak ele alınan “ahlaki karar verme” sürecinin kendisi iken, ikincisi de ahlaki ihlal olarak algılanan davranışı oluşturan ögeler, yani o davranışın kendisidir. Bu birinci unsur hakkında, Sosyal Sezgi Modeli üzerinden ahlaki yargılamanın diğer karar verme süreçlerinden farklı olarak işlediği ve daha çok ikili işlem modelinin birinci sistemi (duygu-sezgi odaklı, otomatik) üzerinden ilerlediği iddialarından yukarıda bahsedilmiştir. Birinci unsur bize ahlaki yargılamanın süreçleri hakkında bilgi verirken, ikinci unsur bize hangi ahlaki ihlallerin ne derece şiddetli tepki alabileceğine yönelik bilgi vermektedir. Çalışma 1 daha çok ikinci unsura (ahlaki ihlal davranışının meta-ilişkisel potansiyeli) odaklanırken, Çalışma 2, 3 ve 4 ise daha çok ikinci unsura (ahlaki yargılamanın kendisi) odaklanmaktadır. Bir diğer ifade ile Çalışma 1 “niyetli” ve “niyetsiz” yapılan davranışların ahlaki yargıya olan etkisi ile ilgilenirken; Çalışma 2 dış bir etken olan diğerlerinin (çoğunluk) ahlaki yargısının bireyin kendi ahlaki yargısı üzerindeki etkisi ile ilgilenmektedir. Çalışma 3 ise birey, farklı bir ahlaki ideal ya da kavram üzerinden düşünmeye itildiğinde bunun onun ahlaki yargısında bir değişiklik yapıp yapamayacağına odaklanırken Çalışma 4’te sezgisel (sistem 1) ve muhakeme (sistem 2) süreçleri içerisinde ahlaki yargının karşı-olgusal düşünme eğilimi incelenecektir. Dolayısıyla Çalışma 2, 3 ve 4 daha çok ahlaki yargı sürecini etkileyen faktörlere odaklanmaktadır.

1.8. Çalışma 1: Meta-İlişkisel Boyutta Niyet

Az önce bahsedildiği gibi ahlaki yargının şiddetinden bahsederken ahlaki ihlalin kendisi de önem taşımaktadır. Örneğin, birini öldürmek veyahut cenazede kahkaha atmak, bu ikisi de ahlaki ihlal olarak algılanabilmektedir ama biri diğerinden daha şiddetli tepki almaktadır, lakin bu bilgi de farklı kültürlerle doğru gittikçe değişebilmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar, bir davranışın bilerek yani “niyetlice” yapıldığını bilmenin kişilerin o ihlale yönelik tepkilerini arttırdığını göstermektedir (Cushman, 2008; Parkinson ve Byrne, 2017; Russell ve Giner-

Sorolla, 2011; Young ve Saxe, 2011). Bunun sebebi, niyetliliğin ihlalcinin zihnine yönelik bir bilgi taşıması ve bu bilginin o davranışın neden-sonuç bağlantısını güçlendirmesidir (Cushman, 2008; 2015). Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, çevremizde olup bitenleri anlamlandırırken kurduğumuz neden-sonuç ilişkisi ahlaki meseleleri algılamak de aynı matematik üzerinden çalışmaktadır, eğer biri bir davranışı bilerek yapmış ise o davranışın sonucuna da o sebep olmuştur. Dolayısıyla ahlaki ihlalin “niyetlice” yapılması o ihlale yönelik tepkiyi ciddi düzeyde arttırabilmektedir.

Nitekim bazı ahlaki ihlallerde o davranışın niyetlice yapılıp yapılmaması çok da önem taşımamaktadır, bunu en güzel Ahlaki Temeller Kuramı’nın ilk boyutu olan “zarar” ve beşinci boyutu olan “kutsallık/saflık” temalarına yönelik ortaya atılan bulgular açıklamaktadır. Yapılan çalışmalar, zararsızlığı bozan (birine zarar vermek) ya da saflığı bozan (ensest ilişki) ahlaki ihlallere yönelik niyetlilik ya da bağlamsal faktörlerin etkisinin değiştiğini göstermektedir. Özellikle saflığı bozan ahlaki ihlaller niyetlilik ya da bağlamsal faktörlerden daha az etkilenirken zararsızlığı bozan ahlaki ihlaller bu iki faktörden daha çok etkilenmektedir (Bkz: Chakroff ve Young, 2015; Dungan, Chakroff, ve Young, 2017; Giner-Sorolla ve Chapman, 2016; Horberg, Oveis, Keltner, ve Cohen., 2009; Parkinson ve Byrne, 2017; Rottman, Kelemen, ve Young, 2014, Sabo ve Giner-Sorolla, 2017; Vezzali, Brambilla, Giovannini, ve Colucci, 2016; Wagemans, Brandt, ve Zeelenberg, 2017; Young ve Saxe, 2011). Fakat en son Tepe ve Aydınli-Karakulak’ın (2019) çalışması bu iki ahlaki temanın aslında içerik ile ilgili bilgi vermesinden ziyade bozduğu ilişki motivasyonlarından dolayı ahlaken yanlış algılandığını göstermekte ve buna ek olarak ahlaki ihlale göre değişen ahlaki yargının algılanan “meta-ilişkisel tehdit” ile ilişkili olduğunu önermektedir. Daha da önemlisi meta-ilişkisel tehdit algısının niyetli ahlaki ihlallerin yanlış algılanmasında önemli bir rol oynayabileceğini önermiştir. Bu çalışma da meta-ilişkisel tehdit algısının, niyetlilik ve ahlaki yargı ilişkisini ne derece açıklayabileceğini incelemektedir.

1.8.1. Meta-ilişkisel Tehdit

Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) önerdiği “meta-ilişkisel tehdit” algısı aslında Fiske (2011) ve Rai ve Fiske'in (2012) “meta-ilişkisel ahlak” kavramından gelmektedir. Yine Rai ve Fiske'in (2011) İDK ile paralel ilerleyen meta-ilişkisel ahlak kavramı, ahlakın ahlaki ihlali gerçekleştiren aktörlerin de ötesinde olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım tam olarak ahlaki bir davranışın kasten yapılıp yapılmamasının ancak sosyo-ilişkisel bağlam içerisinde önemli olabileceğini önermektedir. Buradan kast edilen şudur, niyetlice yapılmayan ahlaki ihlallere kıyasla niyetlice yapılan ahlaki bir ihlalin gelecekte tekrardan yapılma ihtimali daha yüksektir. Dolayısıyla, niyetlilik sadece ihlalcinin zihnine yönelik bir bilgi vermez, ayrıca o kişinin ileride olası sosyal ilişkilerine yönelik de tahmin edici bir bilgi sağlar.

Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) meta-ilişkisel tehdit algısını bir örnekle şu şekilde açıklar, bir evli çiftin birbirlerinin haberleri dâhilinde başka kişilerle cinsel birlikteliklerde bulunması bir grup insan için ciddi bir ahlaki mesele iken bir başka grup için çok da ciddi bir ahlaki mesele olmamaktadır. Burada sözü geçen davranışın önemi, niyetlice yapılan bir davranış olmasına rağmen ahlaken yanlış algılanmasının sebebinin “niyetlilikten” daha öte bir şey olduğunu göstermesidir. Kısaca meta-ilişkisel tehdit algısı, daha önceki çalışmaların önerdiği gibi bir davranışın ahlaki bir ihlal olarak algılanmasını sadece ihlalcinin kendisine odaklanarak (bkz: Uhlmann, Pizarro ve Diermeier, 2015; Uhlmann ve Zhu, 2014) ya da durumun kendisi (Chakroff ve Young, 2015; Dungan, Chakroff, ve Young, 2017; Giner-Sorolla ve Chapman, 2016; Horberg, Oveis, Keltner, ve Cohen, 2009; Parkinson ve Byrne, 2017; Rottman, Kelemen, ve Young, 2014; Sabo ve Giner-Sorolla, 2017; Simpson ve Laham, 2015a; Simpson, Laham, ve Fiske, 2016; see also Simpson ve Laham, 2015b, Vezzali, Brambilla, Giovannini, ve Paolo Colucci, 2017; Wagemans, Brandt, ve Zeelenberg, 2018; Young ve Saxe, 2011) üzerinden açıklanamayacağını, fakat o davranışın kişinin içinde bulunduğu topluluğa (algılanan iç grup) olan etkisi ya da gelecekteki sosyal ilişkilere yönelik potansiyel sonuçlarının da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Eğer örneğe geri dönersek, evli bir çiftin başka bireylerle yaşadığı cinsel birliktelikler birbirlerinin haberi dâhilinde olsa bile ahlaken yanlış algılanıyor olmasının sebebi, insanların burada bir değer kaybı ya da sosyal uyumun

bozulmasını görüyor olmalarıdır (Tepe ve Aydınli-Karakulak, 2019). Sonuç olarak, yapılan odak grup görüşmeleri sonrasında, meta-ilişkisel tehdit algısının iki boyuttan oluştuğu önerilmektedir: “Değerlerin yozlaşması” ve “sosyal uyumun bozulması” (Tepe ve Aydınli-Karakulak, 2019).

Bu çalışmaların dışında niyet-ahlaki yargı ilişkisini kültürler arası inceleyen Barrett ve arkadaşlarının bulguları da dikkat çekicidir (Barrett, vd., 2016). Niyetin ahlaki yargıdaki rolünü sekiz küçük-ölçekli topluluk ve iki Batı topluluğu olmak üzere toplam on farklı kültürel grup üzerinden inceleyen Barrett ve arkadaşları (2016) niyet algısının en çok Batı topluluklarında ahlaki yargıyı etkilediğini fakat farklı kültürel gruplara gittikçe niyet etkisinin ahlaki yargı bağlamındaki önemi ve bu yargı üzerindeki katkısının azaldığını bulgulamışlardır. Bu çalışma böylece niyet-ahlaki yargı bağının bütün kültürleri kapsayıcı düzeyde kuvvetli olmadığını, aksine kültürel olarak değişebileceğini göstermektedir. Buna ek olarak ayrıca, niyetin ahlaki yargı üzerindeki öneminin bireyin gelecek davranışlarını tahmin etme bilgisi sağlamasından geldiğini de önermektedirler.

Özetleyecek olursak, araştırmalar niyetin tek başına ahlaki yargıda bir etkisi olduğunu gösterdikleri gibi bunun sosyo-ilişkisel fonksiyonunun da altını çizmektedirler. Bu çalışmada ise niyetin meta-ilişkisel tehdit algısını arttırdığı ve buna bağlı olarak ahlaki yargının şiddetini arttırdığı (kasten yapılan ahlaki ihlalin daha çok yanlış algılanması, dolayısıyla ahlaki yargının şiddetinin artması) hipotezi incelenecektir.

1.9. Çalışma 2: Sosyal Etki

Sosyal etki fenomeni, Asch’in (1951, 1955) klasik uyum çalışmalarından sonra sosyal psikolojinin her daim en çok çalışılan konularından biri olmuştur. Öyle ki yapılan araştırmalar ile sosyal etkinin görüldüğü bir çok alan tespit edilmiştir, inançlar (Stangor, Sechrist, ve Jost, 2001), tutumlar (Cialdini ve Trost, 1998), fikirler (Glynn, Hayes, ve Shanahan, 1997), tercihler (White ve Dahl, 2006) ve davranışlar (Thompson ve Fine, 1999) olmak üzere. Sosyal etki ile aslında burada kast edilmek istenen, bir bireyin grubun etkisi altında ne derece kaldığıdır. Örneğin bir kafede

oturdunuz ve siz kahve içmek istiyorsunuz bütün arkadaşlarınız da çay sipariş ediyor, bu esnada tercihinizi çay sipariş etmek yönünde değiştirdiğinizde içinde bulunduğunuz gruba uyum sağlamış oluyorsunuz. Fakat bu uyum durumdan duruma ve sizin çay ya da kahve (ikisine de eşit önem vermek ya da birini asla içmemek) ile kurduğunuz ilişkiye göre değişebilmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar iki temel ihtiyaç vasıtasıyla uyum eğiliminin ortaya çıktığını önermektedir; “kabul görme ihtiyacı” (need for acceptance) ve “doğru olma ihtiyacı” (need to be accurate) (Asch, 1956; Chaiken ve Stangor, 1987; Deutsch ve Gerard, 1955). Eğer bireyin, grubun duruşu ile çatışan güçlü tutumları varsa, kabul görme ihtiyacı onun uyum göstermesine sebep olabilirken bireyin tutumları zayıf veya orta düzeyde ise o zaman doğru olma ihtiyacı ile gruba uyum gösterebilmektedir (Erb, Bohner, Rank, ve Einwiller, 2002; Erb, Bohner, Schmalzle, ve Rank, 1998). Buna ek olarak, gruba uyum davranışı, öngörülen sosyal kınama yüzünden, özel alana kıyasla daha çok umumi alanda kendini göstermektedir, yani herkesin içinde kendi yargımızı grup yargısı ile değiştirmeye daha meyilli iken etrafta kimse yokken kendi yargımızı tutmaya daha meyilli olmaktadır (Abrams, Wetherell, Cochrane, Hogg, ve Turner, 1990; Deutsch ve Gerard, 1955; Insko, Drenan, Solomon, Smith, ve Wade, 1983).

Bugüne kadar uyum eğilimi üzerine yapılan çalışmaların çoğu somut gerçeklik (örn, bir çizginin uzunluğu) içeren görevlere ilişkin bireylerin grup içerisinde yargılarını incelemiştir (Hornsey, Majkut, Terry, ve McKimmie, 2003). Lakin uyum eğiliminin ahlaki yargılar için ne derece geçerli olabileceği henüz yeteri düzeyde dikkat çekememiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi eğer ahlaki yargılar sezgisel ve otomatik bir sürecin (sistem 1) vasıtasıyla hareket ediyorsa bu dış uyarıcı olan grubun yargısı tarafından ne derece etkilenebilecektir? Haidt (2001) sosyal sezgi modelinde sosyal etkileşime değinerek, bireyin birincil yargısının arkadaş, aile ya da tanıdıklarının duruşundan etkilenebileceğini dolayısıyla değişebileceğini önermektedir. Fakat kişinin sosyal etkileşimden bağımsız olarak ahlaki yargısının kendi kendine muhakeme ederek değişmeyeceğini önermektedir. Eğer kişi kendi kendine muhakeme yapıp birincil yargısını değiştirebiliyorsa bu onun birincil yargısının sezgisel düzeyde çok da kuvvetli olmadığını göstermektedir. Muhakeme ederek bir yargıya varıyor ve vardığı bu yargı, birincil yargısı ile çatışıyorsa ve her

ikisi de kuvvetli ise o zaman kişi muhakeme ile ortaya çıkan yargısını sözel olarak iletebilir ama altta etkisini sürdüren sezgisel yargısı olur. Kısacası, Sosyal Sezgi Modeli bireyin yakınları ya da fikirlerine değer verdiği bireylerin ahlaki yargılarından etkilenebileceğini önermektedir fakat bu durum iki birbirini tanıyan bireylerin, karşı karşıya kaldıkları konu hakkında tartışmaları ve birinin ikna edici argüman ne sürmesi ile gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla, tek başına etkileşime girilmeyen bir çoğunluğun ahlaki yargısı aslında bireyin kendi birincil yargısını etkilemekte yeterli olmayabilir. Aslında tam da bu noktada Sherif ve Hovland'ın (1961) argümanı anlam kazanmaktadır. Çünkü Sherif ve Hovland (1961) ok kuvvetli olan tutumların değişime direndiğini dolayısıyla grubun ortak yargısına da direnebileceğini, çok daha önceden ifade etmiştir. Dolayısıyla eğer ahlaki yargı güçlü bir tutum ise, çoğunluğun yargısının bireyin yargısı üzerinde belirleyici bir etkisi olmaması beklenebilir. Bu minvalde, çalışma 2 çoğunluğun ahlaki yargısının, bireyin özel alandaki ahlaki yargısını ne derece etkileyeceğini Amerikalı ve Türkiyeli katılımcılar arasında incelemektedir. Aynı zamanda sosyal etkinin birey üzerindeki etkisinden bahsetmişken, bireyin sosyal istenirlik düzeyi de bu çalışmada göz önünde bulundurulmaktadır.

1.9.1. Uyum ve Ahlaki Yargılar

Bu kısımda ahlaki yargılar alanında yapılmış uyum ve sosyal etki çalışmalarının bulgularından bahsedilecektir. Hornsey ve arkadaşları (2003) insanların kuvvetli ahlaki tutumları olduğunda grup normuna uyum göstermediklerini iddia etmektedir (Hornsey, Majkut, Terry, ve McKimmie, 2003; Hornsey, Smith, ve Begg, 2007). Buna karşı olarak, küçük grup tartışmalarında bireyin ahlaki fikirlerinin sosyal etki altında kalabileceğini öneren deliller de mevcuttur (Kundu ve Cummins, 2012; Lisciandra, Postma-Nilsenová, ve Colombo, 2013) ve hatta sadece grup tartışmaları değil, evirim içi etkileşimler de bile ahlaki yargı üzerinde sosyal etkinin varlığını gösteren bulgular vardır (Kelly, Ngo, Chituc, Huettel, ve Sinnott-Armstrong, 2017). En son çalışma 2'nin araştırma desenine bir nebze benzeyen Bostyn ve Roets'in (2016) alışması tam olarak çoğunluğun ahlaki yargısının birey üzerindeki etkisini incelemiştir. Bostyn ve Roets, bireyin hangi

çoğunluk yargısına daha çok uyum göstereceğini incelemiş ve çoğunluğun yargısını “Vagon ikilemi” sorusuna faydacı duruş gösteren (çok sayıda insanı kurtarmak için bir kişiyi öldürebilirim) ve deontolojik duruş (ne olursa olsun ben bir kişinin ölümüne vesile olamam) gösteren olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Araştırmanın sonucunda, bireylerin daha çok deontolojik duruş gösteren çoğunluğun etkisi altında kaldıklarını bulgulamışlardır. Hornsey ve arkadaşları (2003) ise tam da bu noktada referans grubun özelliğine dikkat çekmektedir, yani birey ne derece o grup ile kendisini özdeşleştiriyor ise bu onun yargısını o derece etkileyebilmektedir ve aksi takdirde karşı-uyum (counter-conformity) tepkisi verebilir (örn, grubun yargısına ters bir şekilde cevap vermek). Bir başka çalışmada ise çok kuvvetli olan ahlaki inançların bireyi çoğunluğun etkisine karşı daha dirençli olmaya ittiği tespit edilmiştir (Aramovich, Lytle, ve Skitka, 2012). Bu bulguya destek olarak insanların aslında kendilerinden ahlaki olarak uzak olan ya da benzemedikleri kişilere karşı sosyal bir mesafe aldıkları ya da onları red etmeye eğilimli olduklarını öneren açıklamalar vardır (Bauman, 2006; Skitka, Bauman, ve Sargis, 2005), dolayısıyla eğer o kişilere karşı mesafe alınıyorsa onlar tarafından “kabul görme ihtiyacı” da o derece azalabilmektedir.

Toparlayacak olursak, uyum etkisi ahlaki meselerle ilgili tutarlı sonuçlar göstermemektedir, ahlaki meseleler kuvvetli tutumlar olduğu için uyum etkisinin daha az görüleceği düşünüldüğü gibi bunun zıttını gösteren çalışmalar da mevcuttur. Tüm bu bulgular göz önünde bulundurulduğunda sosyal etkinin ahlaki yargı üzerinde sistematik analizine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir, örneğin uyum çalışmalarında en çok etkisi olduğu düşünülen sosyal istenirlik gibi bireysel bir değişkenin göz önünde de bulundurulması gibi. Bildiğimiz kadarıyla bu çalışmaların hiç biri ahlaki yargı üzerinde sosyal etkiyi araştırırken kültürü ve bireyin sosyal istenirlik düzeyini hesaba katmamıştır.

1.9.2. Sosyal İstenirlik ve Kültür

Sosyal istenirlik düzeyi ile ilgili bazı çalışmalar, sosyal istenirliğe kontrol edilmesi gereken bir değişken olarak değil de bireyin kişisel tercihlerini ya da kültürel değerlerini, özellikle uyma eğilimini, yansıtabilen bireysel bir farklılık

olarak ele alınabileceğini önermektedir (He, van de Vijver, Espinosa, ve Mui, 2014). Örneğin He ve van de Vijver (2015) bireyin sosyal istenirliğe uygun yanıtlar vermesi zaman içerisinde incelendiğinde, bireyin bu yanıt verme stiline neredeyse ortadan daha yüksek düzeyde bir sabitliği olduğunu, dolayısıyla bireysel bir eğilimin göstergesi olabileceğini ifade etmektedir. Lakin bireyin kendisini dışarıya bu şekilde gösterme eğilimi kültürel olarak değişebilmektedir. Özellikle kolektivist kültürlerle ait bireylerin bireysel kültürlerle mensup bireylere kıyasla sosyal istenirliğe uygun yanıtlar vermesi daha çok gözlemlenmektedir, çünkü birinci grup gruba uyuma ve grubun iyi bir üyesi olmaya ikinci gruba kıyasla daha çok önem vermektedir (Johnson ve van de Vijver, 2002; Jones, 1984; Lalwani, Shrum ve Chiu, 2009; Triandis, 1995; van Hemert, van de Vijver, Poortinga, ve Georgas, 2002). Buna benzer bir bulguyu ahlaki motivasyonlar üzerinden ortaya atan Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019), Türkiye’li katılımcıların ahlaki yargılarında birlik motivasyonuna daha çok önem verirken Amerikalı katılımcıların ise eşitlik motivasyonuna daha çok önem verdiklerini bulgulamışlardır. Bir başka açıdan, Gelfand, Harrington ve Jackson’ın (2017) katılık-esneklik kuramı (tightness-looseness theory) bu bulgulara açıklayıcı bir arka plan sunmaktadır. Katılık-esneklik kuramı kültürlerin maruz kaldıkları ekolojik tehditlerin, doğal afetler, az sayıda doğal kaynaklar ya da bölgesel tehditler (örn, terör saldırıları) gibi, kültürleri daha katı normlar ve cezalar üretmelerine itmekte ve dolayısıyla, kural ve normlara uymayanlara daha az tolerans gösterme, daha çok gruba uyum davranışında bulunma ve kolektif aksiyon alma gibi tepkilere itebildiğini önermektedir. Bunun bir uzantısı olarak, Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) Türkiyeli ve Amerikalı katılımcıların ahlaki ihlallere yanıt verirken Türkiyeli katılımcıların daha çok mevzuları ahlaklaştırdıklarını ve bununla beraber daha çok toplumsal düzeyde tehdit algıladıklarını da bulgulamışlardır.

Bu araştırmalar doğrultusunda, sosyal etkinin ahlaki yargı üzerindeki etkisini incelerken, sosyal istenirliğin daha kolektif bir kültüre sahip olan Türkiyeli ve daha bireyci bir kültüre sahip olan Amerikalı katılımcılar arasında çoğunluğun etkisini değiştireceği beklenmektedir.

Toparlayacak olursak, Çalışma 2 çoğunluğun ahlaki yargısının bireyin ahlaki yargısı üzerindeki etkiyi incelerken; bireyin sosyal istenirlik düzeyini ve kültürel farklılıkları göz önünde bulundurmaktadır. Eğer katılımcının sosyal istenirlik düzeyi

yüksek ise, daha çok çoğunluğun yargısına uyması beklenmektedir bu da en çok Türkiyeli katılımcılar üzerinde beklenmektedir.

1.10. Çalışma 3: Göreceli Ahlak Etkisi

İlginçtir ki, herhangi bir ahlaki meselede birçok kişinin ahlaki doğrusu değişiyor olmasına rağmen, insanlar kendi ahlaki doğrularını benimsemekte ve bunları genel geçer bir doğru olarak da kabul etmektedirler. Bu konuda hatırı sayılır derecede çalışma mevcut ve bu çalışmaların önerdiği şey ise insanların ahlaken nesnel olduklarıdır (Goodwin ve Darley, 2008, 2010, 2012; Nichols, 2002; 2004; Sarkissian, Park, Tien, Wright, ve Knobe, 2011; Wright, Grandjean, ve McWhite, 2013). Ahlaki nesnellik ile kast edilen, herhangi bir ahlaki meseleye “ahlaki gerçeklik” temelinde yaklaşmaktır, yani hırsızlık ahlaksız bir davranıştır ve bu ne durumda olursa olsun ahlaken yanlıştır gibi ahlaki bir görüşü değişmeyen bir gerçeklik üzerinden ele alma halidir. Bunun neden böyle olduğunu açıklayan birçok yaklaşım mevcut, ahlaki yargının sezgisel olması meselesi (Haidt, 2001), ahlaki ihlalin içeriğinden kaynaklanan nesnellik (Goodwin ve Darley, 2012) ve ahlaki yargılar üzerinde birçok kişinin uzlaşması (Goodwin ve Darley, 2012; Heiphetz ve Young, 2017) gibi yaklaşımlar ahlakın nesnel doğasının altını çizmektedir. Haidt’a (2001) göre eğer birey ahlaki yargısında çeşitliliğin varlığını göz önünde bulunduruyorsa (yani ahlaki durumun farklı durum ve koşullar içerisinde değişkenlik gösterebileceğini düşünebiliyorsa) bu o ahlaki yargının artık ahlak ile ilgili olmadığına ima etmektedir. Bir başka deyişle, ‘ensest ahlaksızlıktır’ gibi bir ahlaki yargısı olan kişi bu yargının başka durumlar altında ahlaksızlık olmayacağını düşünüyorsa bu onun için ahlaki bir yargı olmaktan çıkar çünkü ahlaki yargı doğası gereği nesnelliğe yakındır yani kişinin o yargısı herhangi bir durum ve koşul altında değişmeyecek kadar yanlış ise bu ahlaki bir yargıdır (Haidt, Rosenberg ve Hom, 2003).

Bunun arka planında daha önce de bahsedildiği gibi ahlakın büyük gruplar halinde yaşamayı sağlayan, işbirliğini arttıran (Haidt, 2001; Haidt ve Kesebir, 2010) ve sosyal ilişkileri düzenleyen (Rai ve Fiske, 2011) adaptif bir mekanizma olarak

evrildiğine inanılması yatmaktadır. Örneğin ahlaksız bir davranış grup hayatı içerisinde tolere edilirse, bu diğer bireylerin de o şekilde davranmasını olanaklı kılar, dolayısıyla o topluluğun uyumunu, beraberce yaşamasını, işbirliği içerisinde sürdürülebilecek bir sosyal etkileşimi engellemektedir (Frank, 1988; Gintis, 2005; Greene 2013; Haidt, 2012; Tomasello ve Vaish, 2013). Dolayısıyla bugün insanların çoğu olumsuz bir davranış içeren ahlaki meseleyi (örn çalmak), olumlu bir davranış içeren ahlaki meseleye (bağışta bulunmak) kıyasla daha nesnel bir ahlaki mevzu olarak değerlendirmektedirler (Goodwin ve Darley, 2012). Aynı şekilde eğer ahlaki inançlar üzerinde bir uzlaşma var ise, yani birçok kişi o konu hakkında benzer ahlaki yargılara sahip ise, o durumlar daha nesnel değerlendirilmektedir (Goodwin ve Darley, 2012; Heiphetz ve Young, 2017).

Bunların yanı sıra, ahlaki karar verme sürecinde bireylerin alternatif bakış açılarına daha kapalı olduğuna yönelik (Haidt, 2001; Haidt, Björklund ve Murphy, 2008) ve buna karşı yeteri düzeyde zaman ve düşünmeye yönelik motive edilirse insanların ahlaki yargılarını değiştirebileceklerini öneren (Greene 2004; Greene vd, 2001, 2004) iddialardan bahsedilmiştir. Bu çalışmada ise, bireyin bir olaya ilişkin ne derece açık-görüşlü tutum sergilerse onun farklı bir bakış açısına da o derece açık olabileceği önerilmektedir. Bir başka deyişle, bazı insanlar için gerçeklikler nesnel iken bazı insanlar için bulanık olabilir, bu da o kişilerin ahlaki meselelere ilişkin yargılarını etkileyebilir. Tam da bu noktada meta-etik inançlar, bireyler arasındaki ahlaki yargılar üzerindeki bu varyasyonu açıklayabilmektedir (Goodwin ve Darley, 2008; 2010). Özellikle ahlaki nesnellığe inanan insanlar için ahlak matematiksel doğru ya da bilimsel gerçeklik gibiyken ahlaki göreceliliğe inananlar için tek bir ahlaki doğrudan söz edilemez ve hatta bu doğrular bireyden bireye (Lombrozo, 2009), kültürden kültüre (Graham ve Haidt, 2010; Graham, Haidt, ve Nosek, 2009; Nisbett ve Cohen, 1996; Uhlmann, Pizarro, Tannenbaum, ve Ditto, 2009) değişebilmektedir. Son zamanlarda yapılan çalışmalar, göreceli ahlak görüşüne sahip olmanın daha çok analitik düşünme ile ilişkili olduğunu (Goodwin ve Darley, 2010) ve hatta muhakeme etme engellendiğinde göreceli ahlak duruşunda da azalma olduğunu bulgulamıştır (Yılmaz ve Bahçekapili, 2018). Buna benzer olarak Knobe ve arkadaşları, “öğrenmek için iddia et” (argue-to-learn) zihiniyetinin (alternatif görüşlere açık olmayı içeren) göreceli ahlaki duruşa sahip olmak için ne derece

önemli olduğuna dikkat çekmektedir (Fisher, Knobe, Strickland ve Keil, 2017). Bir adım daha ileri götürerek, Goodwin ve Darley (2012) nesnel ahlaki duruşa sahip olmanın kapalı-görüşlülüğün bir özelliği olarak görebilmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir.

Toparlayacak olursak, göreceli ahlak fikrine maruz kalan katılımcıların daha esnek ahlaki yargıda bulunması beklenmektedir. Fakat farklı ahlaki görüşleri değerlendirmek bir grup insan için zorlayıcı bir mesele olabilirken bir grup insan için de olmayabilir. Bireyin ne derece açık görüşlü olduğu ise onun alternatif bakış açılarını değerlendirmeye ne derece istekli olabileceğini, dolayısıyla daha esnek ahlaki yargılara sahip olabileceğini öngörebilmektedir. Bu doğrultuda, bu çalışmada bireyin açık-görüşlülük düzeyine göre, kendi ahlaki yargılarında göreceli ve nesnel ahlak görüşlerinden ne derece etkilenebileceği incelenecektir.

1.11. Çalışma 4: Karşı Olgusal Düşünme Etkisi

Karşı olgusal düşünme, kişinin herhangi bir olayla ilgili düşünürken o olayın olmasına sebep olan şeylerin farklı bir şekilde gerçekleşme ihtimalini hayal edebilmesidir. Örneğin kişi bir olay karşısında “Eğer...” (if only) ya da “Farzedelim ki” (what if) şeklinde düşünürse karşı olgusal alternatifleri yaratabilir ve olmuş olanı zihninde dönüştürebilir (Byrne, 2016). Byrne (2017) ahlaki yargılama sürecinde insanların karşı olgusal düşünürken ahlaki normlardan etkilendiklerinden bahseder. Mesela hasta olan eşine zamanında yetişemeyen birinden bahsedildiğinde geç kalmasının sebebi olarak; yolda yavaş giden kamyonun arkasına takılması veya koyun sürüsü ile karşılaşması gibi istem dışı sebepler ile, giderken bir bara girip bira içmesi ya da büyüklerini ziyaret etmesi gibi istemli sebepler önerildiğinde, katılımcılar “bira içmeye gitmeseydi eşine yetişebilirdi” gibi ahlaken daha uygunsuz olabilecek olan davranışı karşı olgusal düşünerek dönüştürmeye eğilimli olmaktadır (McCloy ve Byrne, 2000; McEleney ve Byrne, 2006). Aynı şekilde karşı olgusal düşünürken ahlaken olumlu bir davranışı zihinsel olarak dönüştürme eğilimine de girmemektedirler (Walsh ve Byrne, 2007). Bu çalışmalar karşı olgusal düşünme ile ahlaken doğru olan içeriği sabit tutmaya çalışıp olumsuz sonucu başka etkenlerle dönüştürme eğiliminde olduğumuzu göstermektedir. Peki karşı olgusal

düşünme süreci tam olarak hangi düşünce sisteminin ürünü olmaktadır? Olaylara yönelik üretilen karşı olgusal alternatifler otomatik süreçte gerçekleştiği gibi rasyonel süreçte de gerçekleşebilir (Bryne, 2016; Mandel ve Lehman, 1996). Fakat tam da bu noktada Philips ve Cushman'ın (2018) alternatif olasılıkları düşünürken ahlakın biz farkında olmadan gerçekleşebilecek olasılıkları kısıtladığını önerdiği çalışması ilgi çekicidir. Burada ifade edilmek istenen şudur, önümüzde oturan birinin cüzdanımızı çalacağını düşünmeyiz ki bu da olasılıklardan bir tanesi iken ahlak bizim bu olasılığı düşünmemizi engeller. Philips ve Cushman (2018) bu iddiayı daha da ileri götürerek bunun otomatik (sistem 1) süreç üzerinden ilerlediğini önermektedir. Bu çalışmalar, bizim dünyayı ahlaken olumlu yönde görmeye eğilimli olduğumuzu ve alternatif olasılıkları düşünürken de ahlaki olmayana ahlaki olana doğru olumlamaya eğilimli olduğumuzu göstermektedir (Halpern ve Hitchcock, 2014; Knobe ve Szabó, 2013; Schaffer ve Blanchard, 2015). Ayrıca ahlaken olumsuz bir davranış hakkında düşünürken çoğunlukla o davranışın gerçekleşmemesini sağlayabilecek alternatif olasılıkları da düşünmeye eğilimli olduğumuzu öneren bir çalışma da mevcuttur (Philips, Luguri ve Knobe, 2015). Görülen o ki bu iki değişken ahlaki yargı ile o davranışın ahlaken kabul edilebilir olma olasılığı birbiriyle kuvvetli ve pozitif yönde ilişkili ilerlemektedir. Fakat bireye “hocasıyla sınıf içerisinde dalga geçen bir öğrencinin” davranışını ne derece ahlaken kabul edilebilir bulduğunu sorduktan ve ondan bir yanıt aldıktan sonra kendisinden bu durumu ahlaken kabul edilebilir yapan karşı olgusal alternatifleri düşünmesi (örn. “lütfen bu davranışın ahlaken kabul edilebilir olduğu durumlar düşünün”) sorulduğunda sonuçlar ne yönde olacaktır? Bu çalışmada ayrıca diğer çalışmalardan bir nebze farklı olarak bireyin ahlaken olumsuz bir olay karşısında karşı olgusal düşünme alternatiflerini hangi süreç içerisinde (sezgisel mi, rasyonel mi) üretebileceği incelenecektir. Örneğin bir anne çocuğu ağlamasına rağmen onunla ilgilenmek yerine telefonu ile oynamaktadır. Böyle bir durumla karşılaşan katılımcıdan, “bu durum hangi koşullar altında ahlaken kabul edilebilir” görevini 30 saniye (otomatik) ya da süre kısıtlaması olmadan cevaplaması istendiğinde katılımcının ilk baştaki ahlaki yargısı ne derece değişebilir? Tam da bu noktada Haidt'ın (2001) Sosyal Sezgi Modeli bireyin tek başına muhakeme yürüterek ilk yargısını değiştirmesinin çok ender olabileceğini önermektedir. Fakat eğer ahlak algısı, bizleri otomatik olarak ahlaken olumlu olasılıkları görmemize

itiyorsa bu hipoteze göre katılımcının sezgisel süreçte karşı olgusal düşünmeye eğilimli olmasını, dolayısıyla ahlaki yargısının da esneyeceğini öngörmek mümkündür. Bu araştırmalar, ahlaki süreçte karşı olgusal alternatifleri düşünme konusunda iki ayrı hipotezleme yapılabileceğini önermektedir. Bu hipotezler aşağıdaki “Araştırmaların Hipotezleri” kısmında belirtilmiştir.

1.12. Araştırmaların Hipotezleri

Yukarıda bahsedilen araştırmalar ve kuramlar ışığında araştırmaların hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

Araştırma 1’in hipotezleri:

Hipotez 1: Bireysel ilişki motivasyonlarının Türkiye-Amerika kültüründe farklılaşacağı beklenmektedir.

Hipotez 2: Bireysel ilişki motivasyonları ile o motivasyonların ihlali arasında ilişki beklenmektedir (Öncelenen bireysel ilişki motivasyonu ile o motivasyonun ihlaline yönelik ahlaki yargının şiddeti pozitif yönde ilerlemelidir).

Araştırma 2: Çalışma 1,2,3, ve 4’ün hipotezleri aşağıda belirtilmiştir:

Çalışma 1’in hipotezleri:

Hipotez 1: Niyetli yapılan davranışlar niyetsiz yapılara kıyasla yüksek seviyede meta-ilişkisel tehdit algısı oluşturacak.

Hipotez 2: Meta-ilişkisel tehdit algısı niyet-ahlaki yargı ilişkisinde aracı rol oynayacaktır.

Bu hipotezlerin dışında Amerika ve Türkiyeli katılımcılarda ayrı ayrı bu hipotezler incelenecek ve olası kültürel farklılıklara bakılacaktır.

Çalışma 2’nin hipotezleri:

Hipotez 1: Kültür ve çoğunluğun etkileşimi: Türkiyeli katılımcıların daha çok çoğunluğu uyum göstermesi beklenirken Amerikalı katılımcıların daha az uyum göstermesi beklenmektedir.

Hipotez 2: Hipotez 1'in katılımcının sosyal istenirlik düzeyi hesaba katıldığında desteklenmemesi beklenmektedir.

Bir tek bu çalışmada kültür bağımsız bir değişken olarak analize dahil olmuştur. Fakat sonuçlar yine ayrı ayrı iki kültür düzeyinde de sunulacaktır.

Çalışma 3'ün hipotezleri:

Hipotez 1: Açık-görüşlülük düzeyi yüksek olan katılımcılar daha esnek ahlaki yargılarda bulunacaktır.

Hipotez 2: Göreceli Ahlak görüşüne maruz kalan katılımcıların ahlaki yargısı Nesnel Ahlak görüşüne maruz kalanlara kıyasla daha esnek olacaktır.

Hipotez 3: Hipotez 2 bireylerin açık görüşlülük düzeyi kontrol edildiğinde desteklenmemesi beklenmektedir (Hipotez 2: Göreceli Ahlak görüşüne maruz kalan katılımcıların ahlaki yargısı Nesnel Ahlak görüşüne maruz kalanlara kıyasla daha esnek olacaktır).

Bunun dışında Amerikalı ve Türkiyeli katılımcılardan veri toplanarak olası kültürel farklılıklara bakılacaktır.

Çalışma 4'ün hipotezleri:

Sosyal Sezgi Modeline göre,

Hipotez 1: Ahlaken olumsuz bir durumda karşı-olgusal düşünme rasyonel süreçte katılımcının ahlaki yargısını esnetebilir.

Otomatik olumlu karşı-olgusal alternatifler iddiasına göre,

Hipotez 2: Olumlu karşı olgusal alternatifler sezgisel süreçte akla gelebileceğinden ahlaki yargının esnemesi beklenmektedir.

Bunun dışında diğer çalışmalarda kültürel farklılıklara yönelik direkt ya da dolaylı olmak üzere bulgular söz konusu iken bu çalışmanın araştırma soruna yönelik herhangi bir kültürel farklılık argümanı ya da bulgusu ile karşılaşılmamıştır. Araştırmanın bu kısmı bir nebze bilişsel psikolojinin karar verme süreçlerine dayandığı için alanda bu konular daha çok evrensel süreçler olarak ele alınıp çalışılan konulardır. Diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da yine iki kültürlü ilerlenecek fakat bu çalışmada Türkiyeli katılımcı grubundan alınan verinin

Amerikalı katılımcılar üzerinde farklı bir desenle replikasyonu yapılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde Araştırma 1 ve Araştırma 2 olmak üzere toplam beş ayrı çalışmanın deseni, örnekleme, kullanılan veri toplama araçları, veri toplamada izlenen yol ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel işlemler üzerinde durulmuştur.

2.1. Araştırma 1

2.1.1. Araştırmanın Deseni

İDK'nı bireysel bir değişken olarak ölçmeyi hedefleyen Araştırma 1'in amacı(ları); (1) İDK kuramının önerdiği dört farklı motivasyonun bireyin gündelik hayatında ne kadar yer tuttuğunu ölçümleye çalışmak (2) ve bireyin ahlaki yargısının, bu motivasyonların ihlali ile derece açıklanabileceğini (3) ve bu motivasyonlara verilen önemin kültürel olarak fark edip etmeyeceğini incelemektir. Çalışmanın birinci ve ikinci amaçları ilişkisel yöntemlerle analiz edilirken çalışmanın üçüncü amacı iki kültür arasındaki farka odaklandığından Bağımsız Örneklemli T-Test ile analiz edilecektir.

2.1.2. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini oluşturan Türkiyeli katılımcılar Bahçeşehir Üniversitesi Psikoloji Bölümünde öğrenim görmekte olan 81 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrenciler katılımları karşılığında ders kredisi almışlardır. Amerikalı katılımcılar ise Amazon Mechanical Turk web sitesi üzerinden bilimsel çalışmalara katılım gösteren toplam 92 katılımcıdan oluşmaktadır. Amerikalı her bir katılımcı araştırmaya katılımları karşılığında 0.25 sent gibi küçük bir ücret almışlardır.

Türkiyeli katılımcıların, 68'i kadın, 12'si erkek, 1 belirtmeyen olmak üzere, yaş aralığı 18- 49 ve yaş ortalaması 21'dir (Ss=3,58). Amerikalı katılımcıların, 54'ü kadın, 37'si erkek, 1 belirtmeyen olmak üzere, yaş aralığı 19- 27 ve yaş ortalaması 24'dir (Ss=2,15). Türkiyeli ve Amerikalı katılımcıların birbirine benzer olabilmeleri

için 27 yaş üstü, Beyaz Amerikalı, ana dili İngilizce olmayan katılımcılar otomatik olarak veri setinin içine girmemiştir.

Amerikalı katılımcıları tanımak adına sorulan demografik sorulardan biri öğrenci olup olmadığına yöneliktir ve katılımcıların 14'ü üniversite öğrencisi, 33'ü üniversite mezunu, 38'i çalışıyor olduğunu ve 1'i lise öğrencisi olduğunu raporlamıştır.

İlişkisel analiz yapılacak olan Çalışma 1'de her bir ilişki motivasyonun ihlali ile ahlaki yargı arasında $R^2=.20$ korelasyon katsayısını %95 gerçek güçle açıklayabilmek için minimum 80 katılımcıdan veri toplanması gerekmektedir. İki ayrı kültürel gruptan sağlanan örneklem büyüklüğü G Power güç analizinin sonuçlarını karşılayacak düzeydedir.

Araştırmanın etik değerlendirmesi, İstanbul Üniversitesi Etik Kurul tarafından onaylanmış ve araştırmanın veri toplama sürecine geçilmiştir.

2.1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, araştırmacının kendisi tarafından oluşturulan “Bireysel İlişki Motivasyonları” anketi ve Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) sekiz ahlaki ihlal senaryosu kullanılmıştır. Katılımcıların ahlaki senaryoları değerlendirmeleri için “ahlaki yargıyı” ölçen 3 soru ve “meta-ilişkisel tehdit algısını” ölçen 2 ayrı soru sorulmuştur. Çalışmanın kapsamı dışında, katılımcılardan ayrıca “Ahlaki Temeller Anketi” ve din ve politik yönelim sorularına da cevap vermeleri istenmiştir fakat bunlar ve meta-ilişkisel tehdit algısı Çalışma 1'de analiz edilmemiştir.

Bireysel İlişki Motivasyonları, Her ne kadar kuram ilişki motivasyonlarının bağlama göre değiştiğini ve herkeste belli oranlarda bu motivasyonların olduğunu önerse de, ilişki motivasyonlarının kültürel dağılımına bakıldığında farklılıklar çıkabilmektedir (Bkz: Rai ve Fiske, 2011; Tepe ve Karakulak, 2017). Bu çalışmada da kültürel farklılıklara bakıldığı gibi bireysel özelliklerin araştırma sorularına olan etkisi de inceleneceğinden bu tarz kısa ve direkt ilişki motivasyonlarına yönelik bireysel değerlendirmelerin çalışmanın analizine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İlişki motivasyonlarının tanımlarını yazarken bu alandaki çalışmalar temel alınmıştır (Bkz: Fiske, 1992; Rai ve Fiske, 2011; Simpson ve Laham, 2015; Simpson, Laham, ve Fiske, 2016). Bunun dışında bireysel ilişki motivasyonlarını ölçmek için Haslam ve Fiske'in (1999) geliştirdiği ilişki tanımları sonrasında bu tanımları Türkçe'ye çevirip kullanan Tokuş'un (2014) ilişki tanımları da kullanılmıştır. Oluşturulan ilişki motivasyonu anketinin yönergesinde katılımcıdan her bir motivasyonu günlük hayatındaki sosyal ilişkilerinde ne derece öncelediği sorulmuştur. Aslında Çalışma 1'i bu çerçevede ölçek oluşturmanın daha ilk adımı, bir ön hazırlık olarak ele almak daha doğru olmaktadır. Anket oluşturulduktan sonra İDK'nı bilen iki sosyal psikolog anketin İDK'ndaki motivasyonları bireysel düzlemde ne derece kapsadığını değerlendirmiş ve ona göre anketin maddeleri düzenlenmiştir. Geliştirilen "Bireysel İlişki Motivasyonları" soruları ve tanımları Ek-1'de gösterilmektedir.

Ahlaki İhlal Senaryoları, Tepe ve Aydınli- Karakulak'ın (2019) çalışmasından seçilmiştir. Her bir ilişki motivasyonu ihlali için, iki senaryo olmak üzere dört ilişki motivasyon ihlalinin içeren toplam 8 senaryo ile ahlaki ihlal durumları oluşturulmuştur. Senaryolar Ek-2'de gösterilmektedir. *Ahlaki Yargı* ise üç maddelik ahlaki yargı soruları ile yapılacaktır. Bu sorular da yine aynı şekilde Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) kullandığı sorulardır. Bu sorular; "Bu ahlaken yanlış bir davranıştır", "Bu kötü bir davranıştır" ve "Bu ahlaksız bir davranıştır" şeklindedir ve katılımcılardan 1=Hiç katılmıyorum, 7= Oldukça katılıyorum 7'li Likert tipi değerlendirme cetveli üzerinden her bir ahlaki ihlal için puanlama yapması istenmiştir. Her bir maddenin senaryo bazında Türkiye örnekleminde Cronbach $\alpha = .90$ ve Amerika örnekleminde Cronbach $\alpha = .86$ olduğu bulgulanmıştır. Sorular Ek-2'de gösterilmektedir.

2.1.4. İşlem

Katılımcılar anketi Qualtrics web anketi üzerinden çevrimiçi yöntem ile cevaplamışlardır. Ankete başlamadan önce katılımcıya çalışmanın içeriğinden bahsedilmiş ve katılımcının onayı olduğu takdirde katılabileceği ifade edilmiştir. Katılımcılardan onay alındıktan sonra, cevaplamaları gereken anketler şu şekildedir: Ahlaki İhlal Senaryoları, Bireysel İlişki Motivasyonları ve Ahlaki Temeller Anketi.

Bu üç anket her bir katılımcıya rasgele sıralama yöntemi ile dağıtılmıştır. Örneğin bir katılımcı ilk ahlaki ihlal senaryolarını, sonrasında Bireysel İlişki Motivasyonları ve Ahlaki Temeller Anketi'ni cevaplarken bir başka katılımcı bu sıradan farklı bir düzende bu anketleri cevaplamıştır. Böylece anketlerin birbirlerini etkilemeleri bir nebze engellenmeye çalışılmıştır. Aynı rasgele dağıtma yöntemi ahlaki ihlal senaryolarının düzeninde, senaryoların ölçüldüğü ahlaki yargı sorularında ve Bireysel İlişki Motivasyonları anketinin motivasyonlarını oluşturan dört maddede de uygulanmıştır. Böylece olası düzen etkisinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Katılımcılar bu üç anketi de başarıyla tamamladıktan sonra kendilerinden bazı demografik sorulara yanıt vermeleri istenmiştir; yaş ve cinsiyet gibi. Bunun dışında Amerikalı katılımcılardan mesleki durumlarını ifade eden tanımlamayı seçmeleri istenmiştir; lise öğrencisi, üniversite öğrencisi, üniversite mezunu ve çalışan. Katılımcılar bu sorulara da yanıt verdikten sonra en son onlardan dini ve politik yönelimlerini 1'den 7'ye kadar (sol'dan sağ'a; dindar değilim'den dindarım'a) derecelendirmeleri istenmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi veri toplama esnasında bu sorular sorulmuş olsa da Çalışma 1'in ilgi alanı Bireysel İlişki Motivasyonları Anketi ve bunların ihlalini oluşturan ahlaki ihlal senaryoları ve onlara ilişkin yargılardır. Soruların cevaplanması için gereken toplam süre en fazla 20 dakikadır.

2.2. Araştırma 2

Araştırma 2 daha önce yukarıda da bahsedildiği üzere bu doktora tezinin temel araştırma sorusunu oluşturmakta ve toplam dört ayrı deneysel çalışma içermektedir. Her bir deneysel çalışmanın ilgilendiği değişken farklı olmakla birlikte ilgilendiği soru aynıdır, o da ahlaki yargının ne derece esneyebileceğidir. Her bir çalışmanın gereç ve yöntem bilgileri sırasıyla ayrı ayrı anlatılmaktadır.

2.2.1. Çalışma 1

2.2.1.1. Araştırmanın Deseni

Çalışma 1'in temel amacı, ahlaki bir ihlalin niyetli ya da niyetsiz bir şekilde gerçekleştirilmesinin ona bağlı oluşan yargıda meta-ilişkisel tehdit algısını incelemektir. Bir grup katılımcı ahlaki ihlallerin “niyetlice” gerçekleştirilmiş versiyonlarını okurken bir diğer katılımcı grubu bunların “niyetsizce” gerçekleştirilmiş versiyonlarını okumaktadır (detaylı bilgi niyet manipülasyonunun anlatıldığı kısımda bulunmaktadır). Çalışma 1'in bağımsız değişkeni niyet iken bağımlı değişkeni iste meta-ilişkisel tehdit algısı ve ahlaki yargıdır. Çalışma 1'de niyet değişkeninin meta-ilişkisel tehdit algısı ve ahlaki yargı üzerindeki etkisine bakmak için Bağımsız Örneklemli T-Test kullanırken, niyet ve ahlaki yargı ilişkisine meta-ilişkisel tehdit algısının arttırıcı aracı etkisine bakmak için de Aracı Regresyon Analizi uygulanmıştır.

2.2.1.2. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini oluşturan Türkiyeli katılımcılar İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümünde öğrenim görmekte olan 93 katılımcıdan oluşmaktadır. Öğrenciler katılımları karşılığında ders kredisi almışlardır. Amerikalı katılımcılar ise Amazon Mechanical Turk web sitesi üzerinden bilimsel çalışmalara katılım gösteren toplam 107 katılımcıdan oluşmaktadır. Her bir katılımcı araştırmaya katılımları karşılığında 0.25 sent gibi küçük bir ücret almışlardır. Her iki örneklem grubundan dikkat sorusuna (lütfen bunu okuyorsanız 2'yi işaretleyiniz) yanlış yanıt veren 7 kişi ve Amerikalı örneklem grubundan daha önce bu soruları görmüş olduğunu raporlayan 15 kişi veri setinden çıkarılmıştır.

Türkiyeli katılımcıların, 68'i kadın, 14'ü erkek, 10'u cevaplamayan ve 1'i belirtmek istemeyen olmak üzere yaş aralığı 18- 24 ve yaş ortalaması 20'dir (Ss=1,59). Amerikalı katılımcıların, 73'ü kadın, 34'ü erkek olmak üzere, yaş aralığı 18- 27 ve yaş ortalaması 24'tür (Ss=2,53). Türkiyeli ve Amerikalı katılımcıların birbirine benzer olabilmeleri için 27 yaş üstü, Beyaz Amerikalı, ana dili İngilizce olmayan katılımcılar otomatik olarak veri setinin içine girmemiştir.

Amerikalı katılımcıları tanımak adına sorulan demografik sorulardan biri öğrenci olup olmadığına yönelikti ve katılımcıların, 36'sı üniversite öğrencisi, 25'i üniversite mevzunu, 5'i çalışıyor olduğunu, 1'i lise öğrencisi olduğunu ve 7'si ise belirtmek istemediğini raporlamıştır.

Apriori güç analizi G Power 3.1 (Faul, Erdfelder, Buchner ve Lang, 2009) uygulaması ile örneklem büyüklüğü tespit edilmek istenmiştir. Bu çalışmanın benzer bağımsız değişkenlerini kullanan önceki çalışmalar referans alınmıştır. Örneğin Young ve Saxe (2011) birinci deneylerinde niyetin temel etkisini büyük etki gücünde (*kısmi* $\eta^2 = .47$ ve *kısmi* $\eta^2 = .35$) raporlamış, aynı şekilde Parkinson ve Byrne (2017) da ahlaki yargı üzerinde niyetin temel etkisini incelerken büyük etki gücünü raporlamışlardır (*kısmi* $\eta^2 = .79$ and *kısmi* $\eta^2 = .91$). Fakat bu çalışmada sadece niyetin temel etkisine değil, meta-ilişkisel tehdit algısının aracı etkisine de bakılacağı için en son Siegel, Crockett ve Dolan'ın (2017) karakter değerlendirmenin niyet ve ahlaki yargı ilişkisindeki moderatör etkisini ele alan çalışması orta büyüklükte etki ($d=0.5$) ile %80 güç raporlamıştır. Tüm bu çalışmaları göz önünde bulundurarak, orta büyüklükteki etki ile %80 güç (Etki büyüklüğü $f^2 = .06$; $R^2 = .13$) elde edebilmek için 89 katılımcıdan veri toplanması gerekmektedir.

Katılımcıların gruplara dağılımı şu şekildedir: Türkiyeli katılımcılar: $N_{Niyetsiz}=47$; $N_{Niyetli}=45$; Amerikalı katılımcılar: $N_{Niyetsiz}=55$; $N_{Niyetli}=52$.

Araştırmanın etik değerlendirmesi, İstanbul Üniversitesi Etik Kurul tarafından onaylanmış ve araştırmanın veri toplama sürecine geçilmiştir.

2.2.1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, Çalışma 1'de kullanılan Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) sekiz ahlaki ihlal senaryosu ve ahlaki yargı soruları kullanılmıştır. Bu senaryolar üzerinde niyet algısı manipüle edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların ahlaki senaryoları değerlendirmeleri için “ahlaki yargıyı” ölçeği 3 soru ve “meta-ilişkisel tehdit algısını” ölçeği 2 ayrı soru sorulmuştur.

Niyet manipülasyonu, ahlaki ihlal senaryolarındaki davranışların bilinçlice (niyetlice) yapılmadığını gösteren “fakında olmadan”, “bilmeden” ya da “yanlışlıkla”

kelimelerini ekleyerek “niyetsiz ahlaki ihlal” grubu senaryoları oluşturulmuştur (Bkz: Ek-2). Örneğin, “İki yetişkin kardeşin tutkulu bir şekilde öpüşmesi” durumunun niyetsiz versiyonu “Kardeş olduklarını bilmeden iki yetişkin kardeşin tutkulu bir şekilde öpüşmesi” senaryosudur. Bunun karşısına “niyetli ahlaki ihlal” grubu için ise var olan ahlaki ihlal senaryolarının zaten ilk okunduğunda niyetlice yapıldığı farz edilmesine rağmen pilot çalışma ile bu davranışların ne derece kasten yapıldığını katılımcılardan değerlendirmeleri istenmiştir. Pilot Çalışmanın sonucu Tablo. 1’de sunulmaktadır.

Ahlaki İhlal Senaryoları, Tepe ve Aydınli- Karakulak’ın (2019) çalışmasından seçilen Çalışma 1’de ve bütün diğer çalışmalar da kullanılan aynı senaryolardır. *Ahlaki Yargı* ise yine aynı üç madde ile ölçülmüştür (Bkz: Ek-2). Her bir maddenin senaryo bazında iç tutarlılık katsayısının, Türkiye örnekleminde Cronbach $\alpha = .93$ ve Amerika örnekleminde Cronbach $\alpha = .92$ olduğu bulgulanmıştır. Sorular Ek-2’ de gösterilmektedir.

Meta-İlişkisel Tehdit Algısı, Tepe ve Aydınli- Karakulak’ın (2019) ortaya attığı bu kavram yine onların geliştirdiği iki madde ile ölçülmüştür. Katılımcılardan okudukları davranışın ileride ne derece “toplumsal uyumun bozulmasına” ve “değerlerin yozlaşmasına” sebebiyet verebileceğini, 1=Hiç katılmıyorum, 7= Oldukça katılıyorum 7’li Likert tipi değerlendirme cetveli üzerinden her bir ahlaki ihlal için değerlendirmeleri istenmiştir (Bkz: Ek-2). Her bir maddenin senaryo bazında iç tutarlılık katsayısının, Türkiye örnekleminde Cronbach $\alpha = .88$ ve Amerika örnekleminde Cronbach $\alpha = .88$ olduğu bulgulanmıştır.

2.2.1.4. İşlem

Katılımcılar, Niyetli ve Niyetsiz olmak üzere iki ahlaki ihlal grubuna rasgele dağıtılmıştır. Katılımcıların değerlendirmeleri Qualtrics web anketi ile alınmıştır. Çalışmaya başlamadan önce katılımcılar çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve onayları alındıktan sonra cevaplama yetkisi verilmiştir. Her bir grupta sekiz senaryo olmak üzere katılımcıdan her bir sekiz senaryo için ahlaki yargısını ve algıladığı meta-ilişkisel tehdit algısını değerlendirmesi istenmiştir. Ayrıca potansiyel sıra etkisini ortadan kaldırmak için hem senaryoların hem de ahlaki yargı ve tehdit

sorularının sıralaması rasgele düzende sunulmuştur. Tüm sorulara cevap verip anketeri tamamlamak katılımcının en fazla 15-20 dakikasını almaktadır.

TABLO 1. Pilot Çalışma Niyetlilik Algısı

Bu davranışlar sizce ne derece bilerek (bilinçlice) gerçekleşmiştir?							
Senaryolar	Bilmeden (Bilinçsizce) Gerçeklemiştir		Emin değilim		Bilerek (Bilinçlice) Yapılmıştır		Toplam
Turistik bölgede dükkân sahibi olan birinin, hediyelik eşyaları gerçek fiyatının on katına satması	%0.00	0	%0.00	0	%100.00	35	35
Uluslararası ve kurumsal bir firmanın sınavına hazırlanıp başarıyla kazanan ve ardından mülakata girmeye hak kazanan kişinin yerine şirketin hiç sınava ve mülakata girmemiş birini alması	%8.6	3	%5.7	2	%85.7	30	35
Konser bileti almak üzere gişeye giden bir kişinin çok sıra olduğunu görüp, bekleyen insanlara aldırmadan sıranın önüne geçmesi	%8.6	3	%5.7	2	%85.7	30	35
Bir üniversitenin profesörünün, bölüme yeni gelen araştırma görevlisini, ilk günden kendi kişisel işleri (örn, kahvesini getirme, randevularını alma, kıyafetlerini kuru temizlemeye götürme ..vs.) için kullanmaya başlaması	%2.9	1	%0.00	0	%97.1	34	35
<i>Mahkeme salonunda, hâkimin girmesiyle herkes ayağa kalkarken içlerinden birinin bunu yapmayıp hâkimin önünde ona bakarak oturmaya devam etmesi</i>	%37.1	13	%22.9	8	%40	14	35
<i>İki kardeşin tutkulu bir şekilde öpüşmesi</i>	%20	7	%22.9	8	%57.1	20	35
Bir ailenin torununa teslim edilen beş kuşak önceden aile yadigarı değerli bir yüzüğü, torunun para karşılığında satması	%14.3	5	%14.3	5	%71.4	25	35

Not. *İtalik senaryolar pilot test sonucunda yazarlar tarafından “niyetliliği” daha iyi sağlaması adına değiştirilmiştir. Güncel hali Ek-2’de sunulmaktadır.*

2.2.2. Çalışma 2

2.2.2.1. Araştırmanın Deseni

Çalışma 2’nin temel amacı, ahlaki bir ihlali değerlendirirken çoğunluğun onu nasıl değerlendirdiğini bilmek bireyin ne derece ahlaki yargısını değiştirebiliyor sorusuna cevap vermektir. Çalışma 2’nin bağımsız değişkeni çoğunluğun ahlaki yargısı (hoşgörülü çoğunluk, ahlakçı çoğunluk ve kontrol grubu şeklinde üç seviyeli manipülasyon) iken bağımlı değişkeni ise ahlaki yargıdır. Çalışma 2’de kültür değişkeni de analize bağımsız değişken olarak eklenip kültür*çoğunluk etkileşimine bakmak için iki düzeyli ANOVA uygulanacaktır. Ayrıca bireyin sosyal istenirlik seviyesini istatistiksel olarak kontrol edip bakmak ve ne düzeyde etkisi olduğunu anlamak için ANCOVA ve moderatör regresyon analizleri uygulanacaktır. Daha sonra diğer çalışmalar da olduğu gibi sonuçlar iki kültür düzeyinde ayrı ayrı sunulacaktır.

2.2.2.2. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini oluşturan Türkiyeli katılımcılar İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümünde öğrenim görmekte olan 135 katılımcıdan oluşmaktadır. Öğrenciler katılımları karşılığında ders kredisi almışlardır. Amerikalı katılımcılar ise Amazon Mechanical Turk web sitesi üzerinden bilimsel çalışmalara katılım gösteren toplam 178 katılımcıdan oluşmaktadır. Her bir katılımcı araştırmaya katılımları karşılığında 0.25 sent gibi küçük bir ücret almışlardır. Her iki örneklem grubundan dikkat sorusuna (lütfen bunu okuyorsanız 2’yi işaretleyiniz) yanlış cevap veren toplam 11 kişi ve Amerikalı örneklem grubundan daha önce bu soruları görmüş olduğunu raporlayan 14 kişi veri setinden çıkarılmıştır.

Türkiyeli katılımcıların, 97’si kadın, 20’si erkek, 10’u cevaplamayan olmak üzere yaş aralığı 18- 57 ve yaş ortalaması 20’dir ($Ss=1,59$). Amerikalı katılımcıların, 117’si kadın, 60’ı erkek olmak üzere, yaş aralığı 18- 27 ve yaş ortalaması 24’dir

($S_s=2,37$). Türkiyeli ve Amerikalı katılımcıların birbirine benzer olabilmeleri için 27 yaş üstü, Beyaz Amerikalı, ana dili İngilizce olmayan katılımcılar otomatik olarak veri setinin içine girmemiştir.

Amerikalı katılımcıları tanımak adına sorulan demografik sorulardan biri en son mezun olduğu okula ve çalışıp çalışmadığına yöneliktir. Katılımcıların, 43'ü en son mezun olduğu okulu lise, 4'ü üniversite mezunu olduğunu; 5'i çalışıyor olduğunu, 38'i çalışmadığını raporlamıştır.

Apriori güç analizi G Power 3.1 (Faul, Erdfelder, Buchner ve Lang, 2009) uygulaması ile örneklem büyüklüğü tespit edilmek istenmiştir. Bu çalışma ile benzer desene sahip Bostyn ve Roets'ın (2016) örneklem büyüklüğü ilk çalışmasında 91 katılımcıdan oluşurken, ikinci çalışmasında 392 katılımcıdan veri toplayarak birinci çalışmasını replike etmiştir. Kelly ve diğerleri (2017) ise yine benzer şekilde çoğunluğun bireyin ahlaki yargısına etkisini küçük etki (*kısmi* $\eta^2 = .03$) ile raporlamıştır. Bunları göz önünde bulundurarak orta büyüklükteki etki gücüne %80 güç (Etki büyüklüğü $f = .25$; *kısmi* $\eta^2 = .06$) ile ulaşabilmek için 154 katılımcıdan veri toplanması gerekmektedir.

Katılımcıların gruplara dağılımı şu şekildedir: Türkiyeli katılımcılar: $N_{Hoşgörülü}=44$; $N_{Ahlakçı}=48$; $N_{Kontrol}= 43$; Amerikalı katılımcılar: $N_{Hoşgörülü}=59$; $N_{Ahlakçı}=62$; $N_{Kontrol}=57$.

2.2.2.3. Veri Toplama Araçları

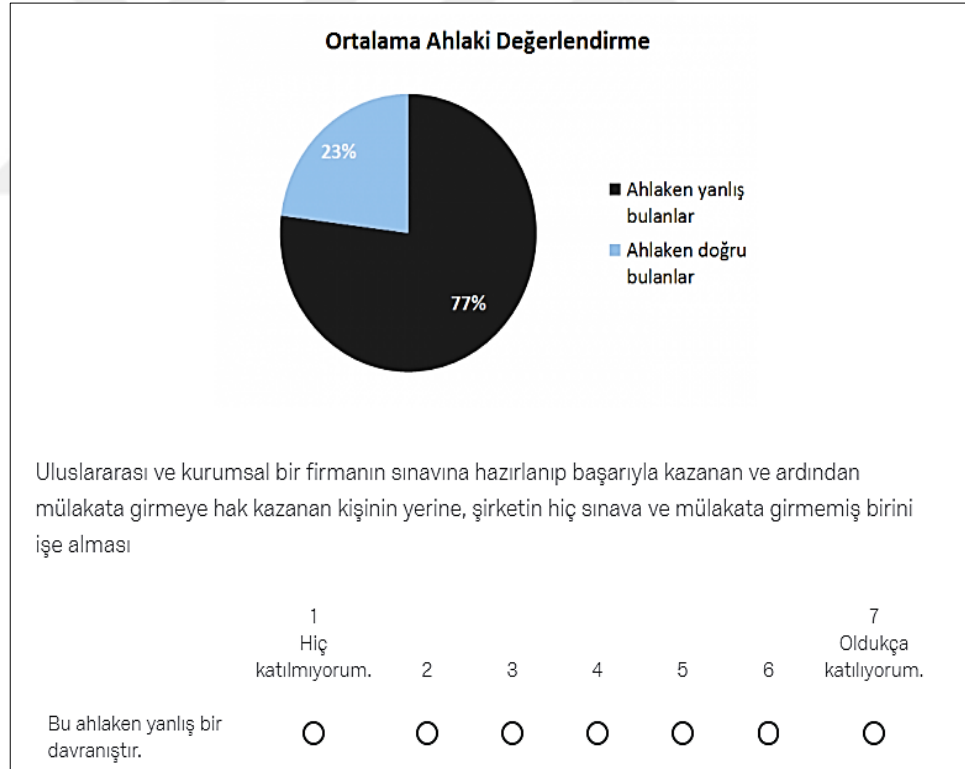
Araştırmada veri toplama araçları olarak daha önceki çalışmalarda kullanılan Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) sekiz ahlaki ihlal senaryosu ve ahlaki yargı soruları kullanılmıştır. Çoğunluğun yargısını manipüle etmek için cevaplama ekranında katılımcılara çoğunluğun yanıtını gösteren bir grafik sunulmuştur. Ayrıca Sosyal İstenirlik Ölçeği'nde en son katılımcılara çalışmayı bitirmeden önce sorulmuştur.

Çoğunluk manipülasyonu, katılımcılara henüz ahlaki ihlal senaryolarını görmeden önce bir yönerge sunulmuştur. Bu yönergede katılımcılara, değerlendirecekleri her bir davranış için daha önceden o davranışı değerlendirmiş

olan diğer katılımcıların yanıtlarını görme fırsatı sunulacağı ifade edilmiştir. Daha sonrasında katılımcılar her bir ahlaki davranışı değerlendirirken bir grafik görseli ile çoğunluğun o soruya ne yanıt verdiğini görebilmişlerdir (Bkz: Şekil 1).

Çoğunluk oluşabilmesi için her bir senaryoya %66-88 oranlarında (geri kalan yüzde azınlığı temsil etmektedir) yanıt oranları dağıtılmıştır. Örneğin, ahlakçı çoğunluk grubunda bulunan katılımcılar grafikte katılımcıların %88'inin o davranışı ahlaken yanlış bulduğunu görürken, hoşgörülü çoğunlukta bu oran o davranışı ahlaken doğru bulanları temsil etmektedir.

Kontrol grubun katılımcıları herhangi bir yönerge ve grafik görseline maruz kalmadan sadece ahlaki ihlal senaryolarını cevaplamışlardır.

Şekil 1: Çoğunluk Manipülasyonun Ekran Görüntüsü

Ahlaki İhlal Senaryoları, Tepe ve Aydınli- Karakulak'ın (2019) senaryoları kullanılmış ve *Ahlaki Yargı* ise yine aynı üç madde ile ölçülmüştür (Bkz: Ek-2). Her

bir maddenin senaryo bazında iç tutarlılık katsayısının, Türkiye örnekleminde Cronbach $\alpha = .85$ ve Amerika örnekleminde Cronbach $\alpha = .87$ olduğu bulgulanmıştır. Sorular Ek-2’ de gösterilmektedir.

Dikkat dağıtma görevi, katılımcılardan ahlaki senaryoları cevapladıktan sonra en son okudukları kitap ya da izledikleri filmi anlatmaları istenmiş ve sonra da karışık cümle düzenleme görevi verilmiştir. Dikkat dağıtma görevinin verilmesinin sebebi katılımcının ilk başta cevap verdiği ahlaki ihlal senaryolarından etkilenecek cevap vermemiş olmasını bir nebze sağlamaya çalışmaktadır. İdeal bir deneysel desende normalde bireysel ölçümlerin (sosyal istenirlik, açık-görüşlülük gibi) deneyden belli bir zaman öncesinde alınması gerekmektedir. Bu ideal amaca ulaşamamış olmasından dolayı dikkat dağıtıcı görevlerle deney ve bireysel ölçümler arasında bir boşluk oluşturmaya çalışılmıştır. Karışık cümle düzenleme görevi Shariff and Norenzayan’ın (2007) nötr grup için hazırladığı cümle düzenleme görevinin aynısıdır. Bu karışık cümle düzenleme çalışmasını Türkçe’ye çeviren ve kullanan Yılmaz ve Bahçekapili’nin (2015) materyalleri kullanılmıştır. Amaç dikkat dağıtmak olduğu için ve katılımcıyı daha uzun süre tutmamak amaçlı 10 cümleden sadece 6’sı kullanılmıştır (Bkz: Ek-3).

Sosyal İstenirlik Ölçeği, katılımcılar dikkat dağıtma görevini geçtikten sonra 17 maddelik Stöber’in (2001) geliştirdiği, iç tutarlılık katsayısının .72 ve test-tekrar test korelasyonu ise .82 olarak tespit edilen ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe’ye çevirisini Çoşkun ve Elgin (2008) yapmıştır. Bu çalışmada da onların kullandığı Türkçe versiyondan faydalanılmıştır. Katılımcıdan her okuduğu ifade için kendisinden en uygun rakamı, 5’li Likert derecelendirme cetveli ile 1=Bana hiç uygun değil, 5= Bana tamamıyla uygun arasında cevaplandırması istenmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının, Türkiye örnekleminde Cronbach $\alpha = .74$ ve Amerika örnekleminde Cronbach $\alpha = .71$ olduğu bulgulanmıştır (Bkz: Ek-4).

2.2.2.4. İşlem

Katılımcılar rasgele üç gruba dağıtılmıştır; hoşgörülü çoğunluk, ahlakçı çoğunluk ve kontrol grubu. Katılımcıların değerlendirmeleri Qualtrics web anketi ile alınmıştır. Çalışmaya başlamadan önce katılımcılar çalışma hakkında bilgilendirilmiş

ve onayları alındıktan sonra cevaplama yetkisi verilmiştir. Her bir grupta sekiz senaryo olmak üzere katılımcıdan her bir sekiz senaryo için ahlaki yargı değerlendirmesi yapması istenmiştir. Hoşgörülü çoğunluk grubundaki katılımcılar, o durum için çoğunluğun ahlaken doğruyu daha fazla yanıtladığını görürlerken, ahlakçı çoğunlukta çoğunluk o durumu ahlaken yanlış yanıtlamıştır. Kontrol grubundaki katılımcılar hiç bir manipülasyon ve yönergeye maruz kalmadan sadece ahlaki ihlal davranışlarını okuyup değerlendirmiştir. Değerlendirmeleri bittikten sonra dikkat dağıtıcı görevlerle katılımcının kendini değerlendireceği Sosyal İstenirlik Ölçeğinde deney etkisini bir nebze minimize etmeye çalışılmıştır. Dikkat dağıtıcı görevlerden sonra ise katılımcılardan Sosyal İstenirlik Ölçeğine yanıt vermeleri istenmiştir. Ayrıca potansiyel sıra etkisini ortadan kaldırmak için hem senaryoların hem de ahlaki yargı sorularının sıralaması rasgele düzende sunulmuştur. Tüm sorulara cevap verip anketleri tamamlamak katılımcıların en fazla 20 dakikasını almaktadır.

2.2.3. Çalışma 3

2.2.3.1. Araştırmanın Deseni

Çalışma 3'ün temel amacı, göreceli ahlak ya da nesnel ahlak hazırlamasının ne derece bireyin ahlaki yargısını esnetip esnetmeyeceği sorusunu araştırmaktır. Çalışma 3'ün bağımsız değişkeni meta-etik manipülasyonu (göreceli ahlak, nesnel ahlak ve kontrol grup) iken bağımlı değişkeni ise ahlaki yargıdır. Katılımcının herhangi bir fikirden ne derece etkilenip etkilenmeyeceğini de göz önünde bulundurmak amaçlı Aktif Açık Görüşlülük düzeyi de ele alınmıştır. Araştırmanın beklentileri, Tek yönlü ANOVA ve ANCOVA olmak üzere açık görüşlülüğün katkısını görebilmek amaçlı regresyon analizleri ile test edilecektir. Bu çalışmada herhangi bir etkileşim beklenmediği için sonuçlar iki kültür düzeyinde ayrı ayrı sunulacaktır.

Çalışma 3, üç ayı veri setinden oluşmaktadır. İlk iki veri seti Türkiyeli ve Amerikalı katılımcıların verilerinden oluşmaktadır. Üçüncü veri seti ise ilk çalışmanın replikasyonu amaçlı tekrardan toplanan veri setine ait sonuçları içermektedir.

Karışıklık olmaması adına replikasyon çalışmasına “Çalışma 3: Replikasyon” denmiştir.

2.2.3.2. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini oluşturan Türkiyeli katılımcılar İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümünde öğrenim görmekte olan 181 katılımcıdan oluşmaktadır. Öğrenciler katılımları karşılığında ders kredisi almışlardır. Amerikalı katılımcılar ise Amazon Mechanical Turk web sitesi üzerinden bilimsel çalışmalara katılım gösteren toplam 147 katılımcıdan oluşmaktadır. Her bir katılımcı araştırmaya katılımları karşılığında 0.25 sent gibi küçük bir ücret almışlardır. Bu çalışmada katılımcıların okudukları metni dikkatlice okuyup okumadıklarını anlamak için metin ile ilgili bir dikkat sorusu sorulmuştur, bu soruya yanlış yanıt veren 29 Türkiyeli ve Amerikalı katılımcı veri setinden çıkarılmıştır. Ayrıca metindeki iddiaya katılmayan 5 Türkiyeli ve 1 Amerikalı katılımcı da veri setinden çıkarılmıştır. Bu iki unsurun dışında başka bir şekilde katılımcı elenmemiştir.

Türkiyeli katılımcıların, 148’si kadın, 16’sı erkek, 2’si belirtmek istemeyen ve 15’i cevaplamayan olmak üzere yaş aralığı 18- 40 ve yaş ortalaması 21’dir (Ss=2,36). Amerikalı katılımcıların, 95’i kadın, 52’si erkek olmak üzere, yaş aralığı 18- 27 ve yaş ortalaması 24’tür (Ss=2,37). Türkiyeli ve Amerikalı katılımcıların birbirine benzer olabilmeleri için 27 yaş üstü, Beyaz Amerikalı, ana dili İngilizce olmayan katılımcılar otomatik olarak veri setinin içine girmemiştir.

Amerikalı katılımcıları tanımak adına sorulan demografik sorulardan biri öğrenci olup olmadığına yöneliktir ve katılımcıların, 5’i lise öğrencisi, 37’si üniversite öğrencisi, 36’sı üniversite mezunu, 77’si çalışıyor olduğunu, ve 9’u ise belirtmek istemediğini raporlamıştır.

Apriori güç analizi G Power 3.1 (Faul, Erdfelder, Buchner ve Lang, 2009) uygulaması ile örneklem büyüklüğü tespit edilmek istenmiştir. Bu çalışma ile benzer manipülasyon uygulayıp farklı bağımlı değişkenler üzerinde araştırma yapan Young ve Durwin (2013) koşul başına 45 katılımcıdan veri toplarken Rai ve Holyoak (2013) da benzer şekilde 40 katılımcıdan veri toplamıştır. Yılmaz ve Bahçekapili (2015) ise

aynı manipölasyon materyallerini yine başka bir bağımlı değışken üzerinde test etmiş ve koşul başına 50 katılımcıdan veri toplamıştır. Bu çalışmaları da baz alarak orta-büyükölükteki etki gücüne %85 güç (Etki büyüölüğü $f = .25$; *kısmi* $\eta^2 = .06$), ile ulaşabilmek için 175 katılımcıdan veri toplanması gerekmektedir.

Katılımcıların gruplara dağılımı şu şekildedir: Türkiyeli katılımcılar: $N_{Göreceli}=63$; $N_{Nesnel}=72$; $N_{Kontrol}= 46$; Amerikalı katılımcılar: $N_{Göreceli}=37$; $N_{Nesnel}=49$; $N_{Kontrol}= 61$.

2.2.3.3. Çalışma 3: Replikasyon

Bu çalışma, sadece Türkiyeli katılımcılardan veri toplanarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Bölümünde öğrenim görmekte olan 179 katılımcıdan oluşmaktadır. Öğrenciler katılımları karşılığında ders kredisi almışlardır. Çalışma 3: Replikasyon, farklı manipölasyon tekniğı ile gerçekleştirilmiştir dolayısıyla katılımcı eleme sistemi de diğerk çalışmalardan biraz farklı olmuştur. Katılımcılara manipölasyondan sonra okudukları iddiayı hatırlayıp hatırlamadıkları sorulmuştur ve bunu hatırlamadığını raporlayan 51 kişı çıkarılmış ve meta-etik ölçeğindeki dikkat sorusu olan “Daha önce hiç araba ile gezmedim” ifadesine katılan 5 kişı ve son olarak “şuan bunu okuyorsanız lütfen 2’yi işaretleyiniz” maddesini yanlış cevaplayan 17 kişı veri setinden çıkarılmıştır. Sarkissian ve Phelan’ın (2019) meta-etik manipölasyonunda katılımcının iddiaya katılıp katılmadığına bakılarak katılımcı elenmediğı için bu çalışmada da bu şekilde bir eleme yapılmamıştır.

Elemelerden geriye kalan 179 katılımcının, 156’sı kadın, 19’u erkek, 2’si belirtmek istemeyen ve 2’si cevaplamayan olmak üzere yaş aralığı 17- 58 ve yaş ortalaması 20’dir ($Ss=5,97$). Apriori güç analizi G Power 3.1 (Faul, Erdfelder, Buchner ve Lang, 2009) uygulaması ile örneklem büyüölüğünü tespit etmek için orta-büyükölükteki etki gücüne %85 güç (Etki büyüölüğü $f = .25$; *kısmi* $\eta^2 = .06$), ile ulaşabilmek için 175 katılımcıdan veri toplanması gerekmektedir. Katılımcıların gruplara dağılımı şu şekildedir: $N_{Göreceli}=61$; $N_{Nesnel}=67$; $N_{Kontrol}= 51$.

2.2.3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak daha önceki çalışmalarda kullanılan Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) sekiz ahlaki ihlal senaryosu ve ahlaki yargı soruları kullanılmıştır. Meta-etik manipülasyonu için Yılmaz ve Bahçekapili'nin (2015) kullandığı metinler kullanmış ve sonrasında manipülasyon sonrası kontrol amaçlı ise yine Yılmaz ve Bahçekapili'nin (2015) meta-etik ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca Aktif Açık Görüşlülük Ölçeği de en son katılımcılara çalışmayı bitirmeden önce sorulmuştur. Çalışma 3: Replikasyon'da ise bütün ölçüm materyalleri aynı olmakla birlikte sadece manipülasyon için Sarkissian ve Phelan'ın (2019) meta-etik manipülasyonu kullanılmıştır.

Meta-etik manipülasyonu, Yılmaz ve Bahçekapili'nin (2015) hem İngilizce hem de Türkçe dillerinde hazırlamış olduğu Göreceli ve Nesnel Ahlak görüşleriyle ilgili metin ile uygulanmıştır (Bkz: Ek-5).

Çalışma 3 Replikasyon: Meta-Etik Manipülasyonu, Young ve Durwin'in (2013) geliştirdiği, Sarkissian ve Phelan'ın (2019) biraz daha değiştirdiği meta-etik manipülasyonudur (Bkz: Ek-5). Metnin Türkçeye adaptasyonu araştırmacı tarafından yapılmış ve tez danışmanı tarafından kontrol edilmiştir.

Meta-Etik İnançlar Ölçeği, manipülasyon sonrası kontrol amaçlı kullanılmıştır. Manipülasyon sonrası katılımcılardan okudukları metnin iddiasına ne derece katıldıklarını raporlaması (1=Hiç katılmıyorum, 5=Oldukça katılıyorum) ve sonrasında ise meta-etik ölçeğini cevaplaması istenmiştir. Yılmaz ve Bahçekapili (2015) tarafından geliştirilen meta-etik inançlar ölçeği 8 maddeden oluşmakta ve 7'li Likert tip 1= Hiç katılmıyorum, 7=Oldukça katılıyorum arasında değerlendirme cetveli ile cevaplanmaktadır. Göreceli ve Nesnel Ahlak olmak üzere iki boyutu olan ölçeğin her bir boyutunun iç tutarlılık katsayısının, Türkiye örnekleminde Göreceli Ahlak için Cronbach $\alpha = .76$, Nesnel Ahlak için Cronbach $\alpha = .83$ ve Amerika örnekleminde Göreceli Ahlak için Cronbach $\alpha = .77$, Nesnel Ahlak için Cronbach $\alpha = .76$ olduğu bulgulanmıştır. Replikasyon çalışmasında yine aynı ölçek kullanılmış fakat sadece dikkat testi maksatlı "Daha önce hiç araba ile gezmedim" maddesi eklenmiştir (Bkz: Ek-6).

Ahlaki İhlal Senaryoları, Tepe ve Aydınli- Karakulak'ın (2019) senaryoları kullanılmış ve *Ahlaki Yargı* ise yine aynı üç madde ile ölçülmüştür (Bkz: Ek-2). Her bir maddenin senaryo bazında iç tutarlılık katsayısının, Türkiye örnekleminde Cronbach $\alpha = .87$ ve Amerika örnekleminde Cronbach $\alpha = .84$ olduğu bulgulanmıştır.

Dikkat dağıtma görevi, Çalışma 2'de anlatıldığı gibidir (Bkz: Ek-3).

Aktif Açık-Görüşlülük Ölçeği, kişinin karşıt bir görüşle karşılaştığında kendi görüşünü tekrar gözden geçirmeye ne kadar motive olduğunu anlamaya yönelik Haran, Ritov ve Mellers'in (2013) geliştirdikleri yedi maddelik bir ölçektir. Yilmaz ve Saribay (2017) bu ölçeğin Türkçesini kendi çalışmalarında kullanmışlar ve aynı materyal de bu çalışmada kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipi derecelendirme (1=Hiç Katılmıyorum, 5=Oldukça katılıyorum) ile cevaplanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının, Türkiye örnekleminde Cronbach $\alpha = .55$ ve Amerika örnekleminde Cronbach $\alpha = .70$ olduğu bulgulanmıştır (Bkz: Ek-7).

2.2.3.5. İşlem

Katılımcılar rasgele üç gruba dağıtılmıştır; göreceli ahlak, nesnel ahlak ve kontrol grubu. Katılımcıların değerlendirmeleri Qualtrics web anketi ile alınmıştır. Çalışmaya başlamadan önce katılımcılar çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve onayları alındıktan sonra cevaplama yetkisi verilmiştir. Her bir grupta sekiz senaryo olmak üzere katılımcıdan her bir sekiz senaryo için ahlaki yargı değerlendirmesi yapması istenmiştir. Katılımcılar daha senaryoları görmeden önce kendilerinden bilimsel bir metin okuması istenmiştir. Göreceli Ahlak grubundaki katılımcılar, göreceli ahlak görüşünü benimseyen bir iddia okurken Nesnel Ahlak grubundaki katılımcılar nesnel ahlak görüşünü benimseyen bir iddia okumuşlardır. Kontrol grubundaki katılımcılar hiç bir manipölasyon ve yönergeye maruz kalmadan sadece ahlaki ihlal davranışlarını okuyup değerlendirmişlerdir. Manipölasyon sonrası kontrol amaçlı katılımcılardan okudukları metnin hemen ardından, metne ne kadar katıldıklarını puanlamaları ve ardından Meta-Etik İnançlar Ölçeğine yanıt vermeleri istenmiştir. Meta-Etik İnançlar Ölçeğine yanıt verdikten sonra ahlaki ihlal senaryolarını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu aşamadan sonra dikkat dağıtıcı

görevlerle katılımcının kendini değerlendireceği Aktif Açık Görüşlülük ölçeği üzerinde deney etkisi bir nebze minimize edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca potansiyel sıra etkisini ortadan kaldırmak için hem senaryoların hem de ahlaki yargı sorularının sıralaması rasgele düzende sunulmuştur. Tüm sorulara cevap verip anketleri tamamlamak katılımcının en fazla 20 dakikasını almaktadır. Çalışma 3: Replikasyon'nun tüm işlem süreçleri buradaki ile aynıdır sadece manipülasyon metinleri farklıdır.

2.2.4. Çalışma 4

2.2.4.1. Araştırmanın Deseni

Çalışma 4'ün temel amacı, karşı olgusal düşünmenin karar verme süreçleri göz önünde bulundurarak ahlaki yargıyı değiştirme potansiyelini incelemektir. Bu çalışma Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TUBİTAK) desteği ile Trinity College Dublin'de Prof. Ruth Byrne danışmanlığında gerçekleşmiştir. Bu çalışma için veri toplanırken katılımcılardan ahlaki ihlallere yanıt vermesi istendiği gibi bir grup katılımcıdan da irrasyonel durumlara ilişkin değerlendirme yapmaları istenmiştir. Karşı-olgusal düşünmenin ahlaksızlık ve irrasyonel konularında nasıl bir farklılık göstereceğini araştırmak amaçlanmıştır fakat irrasyonelite doktora tezinin kapsamının dışında kaldığı için bu çalışmanın verileri sadece ahlaksızlık kabul edilen davranışlara yönelik karşı-olgusal düşünmenin etkisini iki bilişsel süreç (sezgisel ve rasyonel) üzerinden içermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmada herhangi bir kültür etkileşimi beklenmemesinin yanı sıra Amerikalı katılımcılardan toplanan veri Türkiyeli katılımcılardan toplanan verinin testi olmuştur. Literatürde daha önce karşı-olgusal düşünme üzerine herhangi bir kültürel farklılığa değinilmemiştir, dolayısıyla hem birinci çalışmanın geçerliliğini test etmek amaçlı hem de birinci çalışmanın tekrarlı-ölçümlü desenini ikinci çalışmada bağımsız-ölçümlü desenle analiz ederek karşı-olgusal düşünmenin direk sezgisel ya da rasyonel düşünme sürecinde farklılaşıp farklılaşmadığına cevap vermek istenmiştir. Bu sebeple diğer çalışmalarda iki örneklemin birbirine benzerliğine dikkat edilirken bu çalışma için böyle bir hususa dikkat edilmemiştir.

Türkiyeli katılımcılarla yapılan çalışmada katılımcıdan üç aşamada ahlaki senaryoları değerlendirmesi istenmiştir. Katılımcı, ilk başta ahlaki senaryoları herhangi bir yönerge ve manipülasyon altında olmadan yanıtlar (temel faz) daha sonra kendisinden 20 saniye içerisinde az önce değerlendirdiği senaryolar için onları ahlaken kabul edilebilir kılan alternatif durumlar düşünmesi istenir (sezgisel faz) ve en son aşamada ise herhangi bir zaman baskısı olmadan tekrar düşünmesini ve bu sefer detaylıca düşünüp yanıt vermesi istenir (rasyonel faz). Amerikalı katılımcılarla yapılan çalışmada ise katılımcılar temel fazda yanıt verdikten sonra rasgele iki gruba ayrılırlar ve bir grup sezgisel fazda karşı-olgusal düşünme görevini gerçekleştirirken diğer grup rasyonel fazda bu görevi gerçekleştirir. Türkiyeli katılımcılardan oluşan veri setinde araştırma deseni üç tekrarlı ölçümden oluşurken (temel faz, sezgisel faz ve rasyonel faz) Amerikalı katılımcılardan oluşan versitesinde desen temel fazdan sonra iki bağımsız grup içermektedir (sezgisel faz ve rasyonel faz). Türkiyeli katılımcılardan elde edilen veri setinde tekrarlı-ölçümlü ANOVA uygulanırken; Amerikalı katılımcılardan elde edilen veri setinde karışık desenli ANOVA uygulanmıştır.

2.2.4.2. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini oluşturan Türkiyeli katılımcılar İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümünde öğrenim görmekte olan 165 katılımcıdan oluşmaktadır. Öğrenciler katılımları karşılığında ders kredisi almışlardır. Amerikalı katılımcılar ise Amazon Mechanical Turk web sitesi üzerinden bilimsel çalışmalara katılım gösteren toplam 101 katılımcıdan oluşmaktadır. Her bir katılımcı araştırmaya katılımları karşılığında 0.50 sent gibi küçük bir ücret almışlardır. Amerikalı katılımcılarda, 7'si daha önce benzer bir çalışmaya katıldığını belirttiği için, 44'ü ise dikkat sorusuna yanlış cevap verdiği için çıkartılırken bu kişi sayısı Türkiyeli katılımcılar için 5 kişidir. Türkiyeli katılımcılardan bir grubu ahlaki ihlallere (N=83) yanıt verirken bir grubu da irrasyonel durumlara (N=82) yanıt vermiştir fakat bu çalışmada ahlaki ihlallere yanıt veren 83 kişinin tepkileri incelenmiştir. Dolayısıyla şu aşamada 83 kişilik örneklem, küçük-büyükteki etki gücü ile %98 güce sahip olmaktadır (Etki büyüklüğü $f = .14$; kısmi $\eta^2 = .02$). Yapılan G Power Güç (G Power

3.1: Faul, Erdfelder, Buchner ve Lang, 2009) analizi Amerikalı katılımcı örnekleminde bu oran 101 katılımcı ile orta-büyükölükteki etki gücü ile %88 güce ulaşıldığını göstermektedir. Amerikalı katılımcılar ise sezgisel ve rasyonel düşünme gruplarına ayrılmış fakat hem irrasyonel hem ahlaki ihlal durumlarına cevap vermiştir [$N_{Sezgisel}=54$; $N_{Rasyonel}=47$].

Türkiyeli katılımcıların, 135'i kadın, 30'u erkek olmak üzere yaş aralığı 18-40 ve yaş ortalaması 21'dir ($Ss=2,36$). Ahlaki durumları değerlendiren 83 kişilik örneklemin ise 71'i kadın, 12'si erkek olmak üzere yaş aralığı 21- 59 ve yaş ortalaması 22'dir ($Ss= 8,40$). Amerikalı katılımcıların, 37'si kadın, 61'i erkek olmak üzere, yaş aralığı 18- 59 ve yaş ortalaması 22'dir ($Ss=7,53$). Amerikalı katılımcılardan ana dili İngilizce olmayan katılımcılar otomatik olarak veri setinin içine girmemiştir.

Araştırmanın etik değerlendirmesi, İstanbul Üniversitesi Etik Kurul'una ilaveten Trinity College Dublin tarafından da onaylanmıştır.

2.2.4.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak daha önceki çalışmalarda kullanılan Tepe ve Aydınli-Karakulak'ın (2019) ahlaki ihlal senaryolarından bu sefer dördü seçilmiş ve sorulmuştur ve ayrıca ahlaki yargıyı ölçmek için ise tek bir soru sorulmuştur. Çalışmanın kapsamı dışında katılımcılardan irrasyonel durumlara ve ayrıca politik yönelim sorularına da cevap vermeleri istenmiştir fakat bunlar veri analizinde incelenmemiştir. Bu çalışmanın tüm verileri bir bütün olarak yayınlanması için hazırlanmaktadır (Tepe ve Byrne, 2019).

Karşı-olgusal düşünme görevi, katılımcıya “Şimdi lütfen bu davranışların ahlaken kabul edilebilir bulunacağı durumları düşünün... Bu davranış ahlaken kabul edilebilir bulunabilirdi, eğer....” yönergesi ile sağlanmaktadır (Bkz: Ek-8).

Sezgisel ve Rasyonel süreç aktivasyonu, katılımcının karşı-olgusal düşünme sürecini zaman baskısı altına alarak sezgisel süreç aktif edilmeye çalışılmıştır: “Bu alternatif durumları yazabilmek için çok kısa bir zamanınız olacak, sadece 20 saniye. Bu yüzden lütfen aklınıza gelenleri olabildiğince çabuk bir şekilde bir iki kelimeyle

ifade etmeye çalışın” yönergesi verilmiş ve her bir ahlaki ihlal için karşı-olgusal düşünme sürecinde ekranda 20 saniyeden geri sayım yapan saat gösterilmektedir. 20 saniye sonra otomatik olarak yeni sayfa açılır ve katılımcının yanıt verme şansı kaybolmaktadır. Zaman baskısı sezgisel süreci aktif etmek için kullanılırken rasyonel süreci aktif etmek için ise katılımcıdan düşünerek yanıt vermesi istenmektedir: “Lütfen bu davranışların ahlaken kabul edilebilir bulunacağı durumları düşünün. Bu sefer, alternatif durumları yazabilmek için istediğiniz kadar zamanınız olacak. Bu yüzden cevabınızı yazabilmek için iyice düşünün ve kendinize bunun için zaman ayırın”. Bu tür manipülasyon yöntemlerinin bu iki süreci aktive etmede etkili olduğu özellikle Suter ve Hertwig’in (2011) çalışması ile gösterilmiştir.

Ahlaki İhlal Senaryoları, Tepe ve Aydınli- Karakulak’ın (2019) senaryolarından daha önce kullanılan “Turist” ve “Müslüman yolcu” senaryoları aynen kullanılmış fakat onun dışında yukarıda bahsedilen daha önceki çalışmalarda kullanılmayan iki senaryo kullanılarak toplam dört senaryo kullanılmıştır. Bu iki senaryodan biri “üniversite öğrencisi”dir (Bir üniversite öğrencisi, dersten alakasız sorular sormak için dersi böler ve hocayla dalga geçmeye başlar) ve diğeri ise “çocuk”tur (Bir ebeveyn çocuğu ağlamasına rağmen telefonundaki oyununu oynamaya devam eder ve çocuğuyla ilgilenmez). Bu senaryoların seçilmesinin iki sebebi vardır birincisi kelime uzunluğu açısından her bir senaryo sabit tutulmaya çalışılmıştır. Çünkü diğer çalışmalarda olmayan fakat bu çalışmanın temel konusu olan zaman baskısı okuma uzunluğu fazla olan senaryolar için problem teşkil edebilir. Bir diğer sebebi ise seçilen her bir senaryo yine bir ilişki motivasyonu ihlaline denk düşmektedir (çocuk, birlik ihlali; üniversite öğrencisi, hiyerarşi ihlali; Müslüman yolcu, eşitlik ihlali; Turist, oran ihlali) diğer çalışmalarda bu ikişer senaryo ile sağlanırken bu çalışmada bir senaryo kullanılarak sağlanmıştır. Bunun da sebebi katılımcılardan 3 fazda ayrı ayrı değerlendirme yapmaları istenmesi sebebiyle az sayıda senaryo kullanarak katılımcıyı daha aktif tutmak ve yormamak adınadır. Amerikalı katılımcılardan oluşan çalışmada ise çocuk senaryosu çıkartılmıştır (katılımcılar burada irrasyonel durumları da değerlendirdikleri için senaryo sayısını az tutmaya özen gösterilmiştir). *Ahlaki yargı* ise bu çalışmanın deseni gereği tek bir soru ile ölçülmüştür, *Sizce bu davranış ne derece ahlaken kabul edilebilir?* sorusuna

katılımcılardan 1=Hiç kabul edilemez, 100= oldukça kabul edilebilir arasında 100'lük derecelendirme ile yanıtlaması istenmiştir. Tek bir soru ile ölçülmesinin sebebi zaman baskısı yönteminin kullanılmış olmasıdır. Her bir ahlaki yargı maddesinin senaryo bazında iç tutarlılık katsayısının, Türkiye örnekleminde Cronbach $\alpha = .80$; ahlaken olumlama olasılığının ise Cronbach $\alpha = .82$ ve Amerika örnekleminde ahlaki yargı için Cronbach $\alpha = .73$; ahlaken olumlama olasılığı için ise Cronbach $\alpha = .72$ olduğu bulgulanmıştır.

2.2.4.4. İşlem

Çalışma 4' te (Türkiyeli katılımcıların oluşturduğu veri setinde) katılımcılardan üç fazda değerlendirme yapmaları istenmiştir. Katılımcıların değerlendirmeleri Qualtrics web anketi ile alınmıştır. Çalışmaya başlamadan önce katılımcılar çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve onayları alındıktan sonra cevaplama yetkisi verilmiştir. Katılımcı, ilk başta ahlaki senaryoları herhangi bir yönerge ve manipülasyon altında olmadan yanıtlamış (temel faz) daha sonra kendisinden 20 saniye içerisinde az önce değerlendirdiği senaryolar için onları ahlaken kabul edilebilir kılan alternatif durumlar düşünmesi istenmiş (sezgisel faz) ve son aşamada ise herhangi bir zaman baskısı olmadan tekrar düşünmesi ve bu sefer detaylıca düşünüp yanıt vermesi istenmiştir (rasyonel faz). Her bir fazda katılımcıdan dört ahlaki ihlal senaryosunu değerlendirmesi istenmiştir. Ayrıca potansiyel sıra etkisini ortadan kaldırmak için senaryolar iki ayrı düzende sunulmuştur. İki ayrı düzene rasgele sıralama yöntemi ile karar verilmiştir. Yapılan Bağımsız Örneklemli T-Test sonucu bağımlı değişkenler üzerinde herhangi bir sıra etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Tüm sorulara cevap verip anketi tamamlamak katılımcıların en fazla 15-20 dakikasını almaktadır.

Amerikalı katılımcılardan oluşan çalışmada katılımcılardan iki fazda değerlendirme yapmaları istenmiştir. Katılımcıların değerlendirmeleri Qualtrics web anketi ile alınmıştır. Çalışmaya başlamadan önce katılımcılar çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve onayları alındıktan sonra cevaplama yetkisi verilmiştir. Katılımcı, ilk başta ahlaki senaryoları herhangi bir yönerge ve manipülasyon altında olmadan yanıtlamış (temel aşama) daha sonra ikinci aşamaya geçerek rasgele iki ayrı gruba

dağıtılmıştır. İkinci aşamayı sezgisel grupta değerlendirmesi istenen katılımcılardan, 20 saniye içerisinde az önce değerlendirdiği senaryolar için onları ahlaken kabul edilebilir kılan alternatif durumlar düşünmeleri istenmiştir. İkinci aşamayı rasyonel grupta değerlendirmesi istenen katılımcılardan ise, herhangi bir zaman baskısı olmadan tekrar detaylıca düşünüp yanıt vermeleri istenmiştir (rasyonel süreç). Her bir aşamada (temel aşama ve ikinci aşama) katılımcılardan üç ahlaki ihlal senaryosunu değerlendirmeleri istenmiştir. Ayrıca potansiyel sıra etkisini ortadan kaldırmak için senaryolar iki ayrı düzende sunulmuştur. İki ayrı düzene rasgele sıralama yöntemi ile karar verilmiştir. Yapılan Bağımsız Örneklemli T-Test sonucu bağımlı değişkenler üzerinde herhangi bir sıra etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Tüm sorulara cevap verip anketi tamamlamak katılımcıların en fazla 15-20 dakikasını almaktadır.

Bu iki çalışmada diğer çalışmaların aksine senaryoların düzeni için rasgele sıralama yöntemi kullanmak yerine iki düzen -bu düzene rasgele sıralama yöntemi ile karar verilmiştir- belirlenip bir grup o düzende senaryoları görürken bir diğer grup başka bir düzende senaryoları görmektedir. Bunun sebebi Qualtrics web anketi düzeninde hem rasgele sıralama yöntemi hem de zaman baskısı aynı anda kullanılamamasıdır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın problemlerinin test edilmesi için yapılan istatistik analiz sonuçları sunulmuştur. Sonuçların analizleri, Araştırma 1'in bulgularından başlayarak, Araştırma 2'nin Çalışma 1, 2, 3, 4'ün bulguları ile devam etmektedir.

3.1. Araştırma 1

Hipotez 1: Bireysel ilişki motivasyonlarının Türkiye ve Amerika kültürlerinde farklılaşacağı beklenmektedir.

Bu hipotezi test etmek için, grup içi değişken olan ilişki motivasyonları (birlik, hiyerarşi, eşitlik, oran) ve gruplar-arası değişken olan kültür (Türkiye ve Amerika) ile beraber 4 x 2 Karışık Desenli Anova uygulanmıştır.

Sonuçlar, ilişki motivasyonlarının temel etkisi, $F(2.77, 473.25) = 36.12$, $p < .001$, *kısmi* $\eta^2 = .17$, kültürün temel etkisi, $F(1, 171) = 4.75$, $p < .05$, *kısmi* $\eta^2 = .03$ ve ilişki motivasyonları*kültür etkileşiminin, $F(2.77, 473.25) = 10.45$, $p < .001$, *kısmi* $\eta^2 = .06$ anlamlı olduğunu göstermektedir. Betimleyici istatistik sonuçları Tablo 2'de sunulmaktadır.

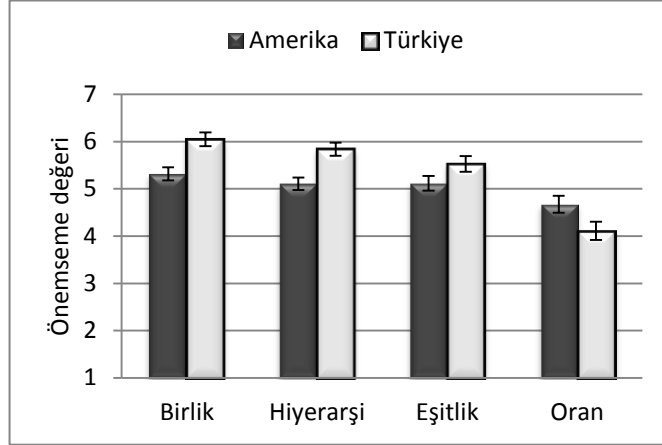
İlişki motivasyonları arasında birlik motivasyonu ($X = 5.66$, $SS = 1.37$) marjinal anlamlılık ile hiyerarşi motivasyonundan ($X = 5.45$, $SS = 1.32$) farklılaşmakta, $p = .08$ fakat diğer motivasyonlar arasında en anlamlı olarak yüksek öncelenme değerine sahip olmaktadır. Hiyerarşi motivasyonu ile eşitlik motivasyonları ($X = 5.31$, $SS = 1.50$) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir, $p = .210$. En düşük öncelenme değeri alan ilişki motivasyonu ise oran ($X = 4.41$, $SS = 1.74$) olarak tüm diğer motivasyonlardan anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

İlişki motivasyonları*kültür etkileşimini 16 karşılaştırma ile birbirinden ayırtmak için Bonferroni düzeltmesi uygulanarak anlamlı alpha değeri $p < .003$ tespit edilmiştir (Bkz: Şekil 2). Her bir motivasyon için Türkiye-Amerika karşılaştırması yapıldığında, Türkiyeli katılımcılar Amerikalı katılımcılara kıyasla,

birlik motivasyonu, $t(170.89) = 3.68$, $p < .001$, $d = 0.56$ ve hiyerarşi motivasyonlarına, $t(171) = 3.81$, $p < .001$, $d = 0.58$ daha çok önem verdiklerini raporlamışlardır. Eşitlik, $t(171) = 1.81$, $p = .07$ ve oran motivasyonlarında, $t(153.91) = 2.12$, $p = .04$ iki kültür arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Türkiyeli katılımcılar içerisinde öncelenen ilişki motivasyonları karşılaştırıldığında ise, oran motivasyonuna kıyasla birlik motivasyonu [$t(80) = 7.40$, $p < .001$, $d = 0.82$], hiyerarşi motivasyonu [$t(80) = 7.73$, $p < .001$, $d = 0.86$] ve eşitlik motivasyonu $t(80) = 6.45$, $p < .001$, $d = 0.72$] daha çok öncelenmiştir. Diğer anlamlı olmayan karşılaştırmalar şu şekildedir; birlik-hiyerarşi, $t(80) = 1.49$, $p = .14$; birlik-eşitlik, $t(80) = 2.64$, $p = .01$; hiyerarşi-eşitlik, $t(80) = 1.59$, $p = .12$. Amerikalı katılımcılar içerisinde öncelenen ilişki motivasyonları karşılaştırıldığında ise, sadece birlik ve oran motivasyonu arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir, $t(91) = 3.76$, $p < .001$, $d = 0.39$; Amerikalı katılımcılar da sosyal ilişkilerinde birlik motivasyonuna, orana kıyasla daha çok önem vermektedirler. Diğer anlamlı olmayan karşılaştırmalar şu şekildedir; birlik-hiyerarşi, $t(91) = 1.15$, $p = .25$; birlik-eşitlik, $t(91) = 0.96$, $p = .34$; hiyerarşi-eşitlik, $t(91) = 0.08$, $p = .94$; hiyerarşi-oran, $t(91) = 2.72$, $p = .01$; eşitlik-oran, $t(91) = 2.70$, $p = .01$.

TABLO 2. İki Kültürel Grup Arasında İlişki Motivasyonları Değerleri

İlişki Motivasyonları	Kültür	<u>X</u>	<u>SS</u>	<u>N</u>
Birlik	ABD	5.32	1.414	92
	TR	6.05	1.213	81
	Toplam	5.66	1.370	173
Hiyerarşi	ABD	5.11	1.354	92
	TR	5.84	1.167	81
	Toplam	5.45	1.318	173
Eşitlik	ABD	5.12	1.496	92
	TR	5.53	1.492	81
	Toplam	5.31	1.504	173
Oran	ABD	4.67	1.541	92
	TR	4.11	1.904	81
	Toplam	4.41	1.739	173

Not. Hata çubukları ortalamanın standart hata oranını göstermektedir.

Şekil 2: Bireysel İlişki Motivasyonlarına Önem Verme Açısından Amerika-Türkiye Farkı

Hipotez 2: Bireysel ilişki motivasyonları ile o motivasyonların ihlali arasında ilişki beklenmektedir.

Bu hipotezi test etmek için her ilişki motivasyonunun ihlaline yönelik ahlaki yargı ile o ilişki motivasyonuna dair önemseme değeri arasındaki ilişkilere Pearson Korelasyon analizi ile bakılmıştır. Tablo 3'te bu değişkenler arası Pearson Korelasyon katsayıları gösterilmektedir. Sonuçlar, bireyin öncelediği ilişki motivasyonu ile o ilişki motivasyonunun ihlaline yönelik ahlaki yargısının paralel gitmediğini göstermektedir. Sadece iki ülkede de eşitlik motivasyonuna önem verenlerin o motivasyonun ihlali daha çok yanlış buldukları sonucuna ulaşılabilmektedir.

TABLO 3. Bireysel İlişki Motivasyonları ve İlişki Motivasyonlarının İhlaline Yönelik Ahlaki Yargı İlişkileri

Kültürel Grup	Ahlaki Yargı	Bireysel İlişki Motivasyonları			
		Birlik motivasyonu	Hiyerarşi motivasyonu	Eşitlik motivasyonu	Oran motivasyonu
Türkiye	Birlik ihlali yargısı	.047	-.073	.195	.042
	Hiyerarşi ihlali yargısı	.307**	-.020	.076	-.029
	Eşitlik ihlali yargısı	.184	.079	.253*	.060
	Oran ihlali yargısı	.259*	.229*	.338**	.147
Amerika	Birlik ihlali yargısı	.048	.090	.068	.001
	Hiyerarşi ihlali yargısı	-.070	.026	.128	.170
	Eşitlik ihlali yargısı	.177	.356**	.251*	.216*
	Oran ihlali yargısı	.198	.127	.180	.179

** $p < .001$, * $p < .05$

Sonuçlar, Hipotez 1'in beklenildiği gibi çıksa da Hipotez 2'nin beklentilerin terstinde çıktığını göstermiştir.

3.2. Araştırma 2

3.2.1. Araştırma 2: Çalışma 1

Hipotez 1: Niyetli yapılan davranışlar niyetsiz yapılanlara kıyasla yüksek seviyede meta-ilişkisel tehdit algısı oluşturacaktır.

Türkiyeli Katılımcılar için:

Niyetli yapılan davranış ile niyetsiz yapılan davranışın daha çok meta-ilişkisel tehdit algısı oluşturup oluşturmayacağını test etmek amaçlı Bağımsız Örneklemli T-Test yapılmış ve niyetli ($X=5.76$, $SS=.68$) yapılan ahlaki ihlallerin niyetsiz ($X=4.26$, $SS=1.14$) yapılana kıyasla daha çok meta-ilişkisel tehdit oluşturduğu bulunmuştur, $t(73.75)=7.70$, $p < .001$, $d=1.60$.

Buna paralel olarak niyetli-niyetsiz karşılaştırmasını ahlaki yargı üzerinde de test edilmiş ve Bağımsız Örneklemli T-Test niyetli ($X=5.73$, $SS=.75$) davranışların niyetsiz davranışlara ($X=4.04$, $SS=1.19$) kıyasla ahlaken daha çok yanlış algılandığını göstermiştir, $t(73.93)=8.03$, $p < .001$, $d= 1.70$.

Amerikalı Katılımcılar için:

Niyetli yapılan davranış ile niyetsiz yapılan davranışın daha çok meta-ilişkisel tehdit algısı oluşturup oluşturmayacağını test etmek amaçlı Bağımsız Örneklemli T-Test yapılmış ve niyetli ($X=5.17$, $SS=.88$) yapılan ahlaki ihlallerin niyetsiz ($X=4.23$, $SS=1.30$) yapıları kıyasla daha çok meta-ilişkisel tehdit oluşturduğu bulunmuştur, $t(95.20)=4.41$, $p < .001$, $d= 0.85$.

Buna paralel olarak niyetli-niyetsiz karşılaştırması ahlaki yargı üzerinde de test edilmiş ve Bağımsız Örneklemli T-Testi niyetli ($X=5.16$, $SS=.83$) davranışların niyetsiz davranışlara ($X=3.99$, $SS=1.28$) kıyasla ahlaken daha çok yanlış algılandığını göstermiştir, $t(93.130)=5.64$, $p < .001$, $d= 1.08$.

Hipotez 2: Meta-ilişkisel tehdit algısı, niyet-ahlaki yargı ilişkisinde aracı rol oynayacaktır.

Türkiyeli Katılımcılar için:

Niyet-ahlaki yargı ilişkisinde meta-ilişkisel tehdit algısının aracı rolünü incelemek amaçlı Hayes'in (2012) Model 4'ünü PROCESS macro 5000 örneklemli bootstrap yöntemini kullanarak Aracı İlişkisel Model test edilmiştir. Sonuçlar, niyetin ($B = 1.54$, $p < .001$) meta-ilişkisel tehdit algısında önemli bir yordayıcı olduğunu ve meta-ilişkisel tehditin de ($B = 0.71$, $p < .001$) ahlaki yargıyı önemli ölçüde yordadığını göstermektedir. Niyet ve ahlaki yargı ilişkisinde meta-ilişkisel tehditin aracı etkisi olduğunu ($B = 1.09$, 95% GA [0.72, 1.47]); ikisi birden bakıldığında meta-ilişkisel tehdidin ($B = 0.71$, 95% GA[0.55, 0.88], $p < .001$) ve niyetin ($B = 0.60$, 95% GA [0.20, 1.00], $p < .01$) ahlaki yargıyı yordadığı, dolayısıyla meta-ilişkisel tehdidin kısmi aracılık etkisi bulunmuştur. Niyet ve meta-ilişkisel tehdit algısı ahlaki yargı üzerindeki varyansın %69'unu açıklarken, $R^2 = .69$, $F(2,$

87) = 95.80, $p < .001$, bu varyans sadece niyet modele konulduğunda %42'ye düşmektedir, $R^2 = 42$, $F(1, 88) = 64.40$, $p < .001$.

Yukarıdaki Aracı İlişkisel Model niyetli-niyetsiz (niyet var ve niyet yok) davranışların içerisinde, çeşitli varyasyonlara sahip meta-ilişkisel tehdit algısı (düşük, orta, yüksek) üzerinden uygulanmıştır. Meta-ilişkisel tehdit algısındaki varyasyonu göz önünde bulundurarak bu sefer niyetli-niyetsiz ahlaki ihlaller arasında düşük-yüksek meta-ilişkisel tehdit oluştan ahlaki ihlaller üzerinden tekrar Aracı İlişkisel Model test edilmiştir. Bu sebeple her bir senaryonun algılanan meta-ilişkisel tehdit puanı karşılaştırılmıştır ki böylece yüksek ve düşük meta ilişkisel tehdit varyasyonu üzerinden aynı test gerçekleştirilebilmiştir. Öncelikle niyeti istatistiksel olarak kontrol ederek yüksek-düşük meta-ilişkisel tehdit algısını belirlemek için sekiz senaryo üzerinden tekrarlı-ölçümlü ANCOVA uygulanmıştır. Sonuçlar “Aday” senaryosunun yüksek meta-ilişkisel tehdit değerine ulaşırken, “Hakim” senaryosunun düşük meta-ilişkisel tehdit değerine ulaştığını göstermiştir, Tablo 4’te sonuçlar gösterilmektedir.

TABLO 4. Her Bir Senaryo Bazında Meta-İlişkisel Tehdit Algısı Karşılaştırması (TR)

	<i>X</i>	<i>SS</i>	<i>N</i>	95% Güven Aralığı	
				Alt Sınır	Üst Sınır
Kardeş	5.23	2.03	91	4.83	5.62
Hatıra	4.28	1.70	91	3.93	4.63
Hakim	3.97	2.01	91	3.58	4.37
Profesör	4.91	1.95	91	4.52	5.30
Müslüman	5.32	2.17	91	4.93	5.72
Yolcu					
Konser	5.27	2.00	91	4.94	5.60
Aday	5.74	1.64	91	5.44	6.04
Turist	5.40	1.89	91	5.04	5.76

Aynı aracı analiz bu iki senaryo üzerinden tekrardan yapılmıştır. Sonuçlar, niyetin ($B = 1.53$, $p < .001$) meta-ilişkisel tehdit algısında önemli bir yordayıcı olduğunu ve meta-ilişkisel tehditin de ($B = 0.78$, $p < .001$) ahlaki yargıyı önemli

ölçüde yordadığını göstermektedir. Niyet ve ahlaki yargı ilişkisinde meta-ilişkisel tehditin aracı etkisi olduğunu ($B = 1.20$, 95% GA[0.80, 1.61]); ikisi birden bakıldığında meta-ilişkisel tehdit ($B = 0.78$, 95% GA [0.62, 0.95], $p < .001$) anlamlı etki gösterirken, niyetin ahlaki yargı üzerindeki yordayıcı etkisini kaybettiği bulunmuş ($B = 0.23$, 95% GA [-0.23, 0.68], $p = .33$), dolayısıyla meta-ilişkisel tehdidin tam aracı etki gösterdiği tespit edilmiştir. Niyet ve meta-ilişkisel tehdit ahlaki yargı üzerindeki varyansın %62'sini açıklarken, $R^2 = .62$, $F(2, 88) = 71.42$, $p < .001$, bu varyans sadece niyet modele konulduğunda %24'e düşmektedir, $R^2 = .24$, $F(1, 89) = 27.29$, $p < .001$.

Amerikalı Katılımcılar için:

Niyet-ahlaki yargı ilişkisinde meta-ilişkisel tehdit algısının aracı rolünü incelemek amaçlı Hayes'in (2012) Model 4'ünü PROCESS macro 5000 örneklemlerle bootstrap yöntemini kullanarak Aracı İlişkisel Model test edilmiştir. Sonuçlar, niyetin ($B = 0.94$, $p < .001$) meta-ilişkisel tehdit algısında önemli bir yordayıcı olduğunu ve meta-ilişkisel tehditin de ($B = 0.80$, $p < .001$) ahlaki yargıyı önemli ölçüde yordadığını göstermektedir. Niyet ve ahlaki yargı ilişkisinde meta-ilişkisel tehditin aracı etkisi olduğunu ($B = 0.75$, 95% GA [0.40, 1.13]); ikisi birden bakıldığında meta-ilişkisel tehditin ($B = 0.80$, 95% GA [0.69, 0.91], $p < .001$) ve niyetin ($B = 0.42$, 95% CI [0.16, 0.68], $p < .01$) ahlaki yargıyı yordadığını, dolayısıyla meta-ilişkisel tehdidin kısmi aracılık etkisi bulunmuştur. Niyet ve meta-ilişkisel tehdit algısı ahlaki yargı üzerindeki varyansın %75'ini açıklarken, $R^2 = .75$, $F(2, 104) = 155.99$, $p < .001$, bu varyans sadece niyet modele konulduğunda %23'e düşmektedir, $R^2 = .23$, $F(1, 105) = 31.09$, $p < .001$.

Yine aynı şekilde Türkiyeli katılımcılarla yapıldığı gibi, burada da meta-ilişkisel tehdit algısındaki varyasyonu göz önünde bulundurarak bu sefer niyetli-niyetsiz ahlaki ihlaller arasında yüksek-düşük meta-ilişkisel tehdit oluşturan ahlaki ihaller üzerinden tekrar Aracı İlişkisel Model test edilmiştir. Öncelikle, niyeti istatistiksel olarak kontrol ederek yüksek-düşük meta-ilişkisel tehdit algısını belirlemek için sekiz senaryo üzerinden tekrarlı-ölçümlü ANCOVA uygulanmıştır. Sonuçlar "Kardeş" ve "Müslüman yolcu" senaryolarının yüksek meta-ilişkisel tehdit

değerine ulaşırken, “Hakim” ve “Turist” senaryolarının düşük meta-ilişkisel tehdit değerine ulaştığını göstermiştir, Tablo 5’te sonuçlar gösterilmektedir.

TABLO 5. Her Bir Senaryo Bazında Meta-İlişkisel Tehdit Algısı Karşılaştırması (ABD)

	X	SS	N	95% Güven Aralığı	
				Alt Sınır	Üst Sınır
Kardeş	5.43	1.85	107	5.11	5.76
Hatıra	4.15	1.91	107	3.79	4.51
Hakim	4.03	1.80	107	3.69	4.36
Profesör	4.40	1.73	107	4.07	4.73
Müslüman Yolcu	5.43	1.88	107	5.09	5.78
Konser	4.99	1.81	107	4.67	5.30
Aday	5.07	1.93	107	4.70	5.43
Turist	3.97	1.97	107	3.60	4.35

Aynı aracı analiz bu dört senaryo üzerinden tekrardan yapılmıştır. Sonuçlar, niyetin ($B = 0.98$, $p < .001$) meta-ilişkisel tehdit algısında önemli bir yordayıcı olduğunu ve meta-ilişkisel tehditin de ($B = 0.85$, $p < .001$) ahlaki yargıyı önemli ölçüde yordadığını göstermektedir. Niyet ve ahlaki yargı ilişkisinde meta-ilişkisel tehditin aracı etkisi olduğunu ($B = 0.83$, 95% GA [0.46, 1.21]); ikisi birden bakıldığında meta-ilişkisel tehdit ($B = 0.85$, 95% GA [0.74, 0.97], $p < .001$) anlamlı etki gösterirken, niyetin ahlaki yargı üzerindeki yordayıcı etkisini kaybettiği bulmuş ($B = 0.25$, 95% GA [-0.04, 0.54], $p = .09$), dolayısıyla meta-ilişkisel tehdidin tam aracı etki gösterdiği tespit edilmiştir. Niyet ve meta-ilişkisel tehdit ahlaki yargı üzerindeki varyansın %72’sini açıklarken, $R^2 = .72$, $F(2, 104) = 135.83$, $p < .001$, bu varyans sadece niyet modele konulduğunda %17’e düşmektedir, $R^2 = .17$, $F(1, 105) = 21.46$, $p < .001$.

Sonuçlar iki kültürel grupta da benzer bulgular olduğunu göstermektedir. Ayrıca Niyet*Kültür etkileşimini meta-ilişkisel tehdit algısı üzerinden incelemek için ise 2x2 İki Yönlü Anova uygulanmıştır. Sonuçlar, niyetin, $F(1, 195) = 69.71$, $p < .001$, kısmi $\eta^2 = .26$; kültürün, $F(1, 195) = 4.96$, $p < .05$, kısmi $\eta^2 = .03$; ve bu

ikisinin, $F(1, 195) = 3.86, p < .05$, $kısmi \eta^2 = .03$ meta-ilişkisel tehdit algısı üzerinde anlamlı etkisi olduğunu göstermiştir. Niyetli-niyetsiz davranışlar arasındaki meta-ilişkisel tehdit algısı farkı yukarıda raporlanmıştı, bunun yanı sıra Türkiyeli katılımcılar ($X=5.03, SS=1.21$) Amerikalı katılımcılara ($X=4.68, SS=1.21$) kıyasla daha çok meta-ilişkisel tehdit algıladıklarını raporlamışlardır.

Niyet*Kültür etkileşimini 4 karşılaştırma ile birbirinden ayıştırmak için Bonferroni düzeltmesi uygulanarak anlamlı alpha değeri $p < .01$ tespit edilmiştir. Niyetsiz yapılan davranışlarda hiç bir kültürel grup ayrımı tespit edilmezken, $t(99) = 0.16, p = .89$; niyetli yapılan ahlaki ihlallerde Türkiyeli ($X=5.17, SS=0.88$) katılımcılar Amerikalılara ($X=5.79, SS=0.68$) kıyasla daha çok meta-ilişkisel tehdit raporlamışlardır, $t(96) = 3.87, p < .001, d = .79$. Her iki kültürde de niyetli davranışlar niyetsiz davranışlara kıyasla daha fazla meta-ilişkisel tehdit algısı yaratmaktadır (ABD; niyetli $X=5.17, SS=0.88$, niyetsiz $X=4.23, SS=1.30, t(95.20)=4.41, p < .001, d=0.85$; TR niyetli $X=5.79, SS=0.68$, niyetsiz $X=4.26, SS=1.14, t(73.09)=7.78, p < .001, d=1.63$).

Sonuç olarak, iki hipotez de desteklenmiştir.

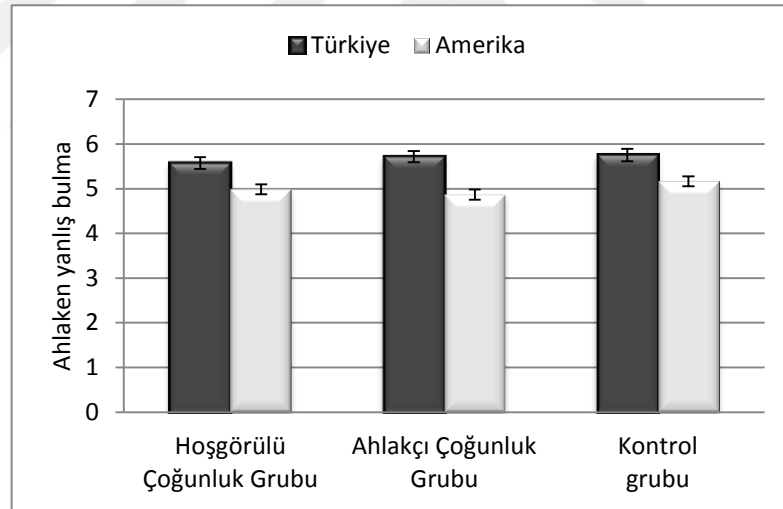
3.2.2. Araştırma 2: Çalışma 2

Hipotez 1: Türkiyeli katılımcıların daha çok çoğunluğa uyum göstermeleri beklenirken Amerikalı katılımcıların daha az uyum göstermeleri beklenmektedir.

2x3 İki yönlü Anova ile kültür (Türkiye-Amerika) ve çoğunluk grubu (hoşgörülü, ahlakçı, kontrol) olmak üzere iki gruplar-arası değişkenin ahlaki yargı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçlar, kültürün ahlaki yargı üzerindeki temel etkisini gösterirken $F(1, 300) = 37.37, p < .001, kısmi \eta^2 = .11$, çoğunluğun temel etkisinin anlamlı olmadığını $F(2, 300) = 1.65, p = .19, kısmi \eta^2 = .01$ fakat bu ikisinin etkileşiminin marjinal düzeyde anlamlı olduğunu göstermiştir, $F(2, 300) = 2.57, p = .07, kısmi \eta^2 = .02$. Türkiyeli katılımcılar ($X=5.62, SS=0.73$) Amerikalı katılımcılara ($X=5.03, SS=0.92$) kıyasla ahlaki ihlalleri daha çok yanlış bulduklarını raporlamışlardır.

Kültür*Çoğunluk grubunun etkileşimini 9 karşılaştırma ile birbirinden ayıştırmak için Bonferroni düzeltmesi uygulanarak anlamlı alpha değeri $p < .01$ tespit

edilmiştir (Bkz: Şekil. 3). Türkiyeli katılımcılarda hoşgörülü çoğunluk ($X=5.57$, $SS=0.51$), ahlakçı çoğunluk ($X=5.72$, $SS=0.63$) arasında ahlaki yargı farkı tespit edilirken, $t(90) = 2.39$, $p=.019$, $d=.48$, bu fark hoşgörülü-kontrol [$t(85) = 1.98$, $p=.05$] ve ahlakçı-kontrol [$t(89) = 0.14$, $p=.89$] grupları arasında tespit edilmemiştir. Amerikalı katılımcılarda ise hiç bir grup arasında farklılık tespit edilmemiştir; hoşgörülü-ahlakçı $t(114) = 1.02$, $p=.31$, hoşgörülü-kontrol $t(111) = 0.63$, $p=.53$, ahlakçı-kontrol $t(111) = 1.63$, $p=.11$]. Her bir grup içerisinde iki kültür arasındaki farka bakıldığında ise, hoşgörülü çoğunluk grubu dışında [$t(100) = 2.00$, $p=.05$], diğer gruplarda Türkiyeli katılımcılar Amerikalı katılımcılara kıyasla anlamlı olarak ahlaken daha çok yanlılık rapor etmişlerdir [(Ahlakçı çoğunluk grubu TR $X=5.74$, $SS=0.62$; ABD $X=4.88$, $SS=1.00$, $t(96.54) = 5.47$, $p<.001$, $d=1.03$; Kontrol grubu TR $X=5.72$, $SS=0.77$; ABD $X=5.16$, $SS=0.85$, $t(96) = 3.40$, $p<.001$, $d=0.69$].

Not. Hata çubukları ortalamanın standart hatasını göstermektedir.

Şekil 3: Kültür ve Çoğunluğun Bireyin Ahlaki Yargısı Üzerindeki Etkisi

Hipotez 2: Hipotez 1'in katılımcının sosyal istenirlik düzeyi hesaba katıldığında desteklenmemesi beklenmektedir (Hipotez 1: Türkiyeli katılımcıların daha çok çoğunluğa uyum göstermeleri beklenirken Amerikalı katılımcıların daha az uyum göstermeleri beklenmektedir).

Hipotez 2'yi test etmek amaçlı ilk önce 2x3 İki yönlü Ancova ile kültür (Türkiye-Amerika) ve çoğunluk grubu (hoşgörülü, ahlakçı, kontrol) olmak üzere iki gruplar-arası değişkenin ahlaki yargı üzerindeki etkisi katılımcıların sosyal istenirlik düzeyi istatistiksel olarak kontrol edilerek incelenmiştir. Sonuçlar, kültürün temel etkisi dışında $F(1, 264) = 43.36, p < .001, \text{kısmi } \eta^2 = .14$ diğer değişkenlerin sosyal istenirliğin $F(1, 264) = 1.45, p = .23, \text{kısmi } \eta^2 = .01$; çoğunluk grubu $F(2, 264) = 1.17, p = .31, \text{kısmi } \eta^2 = .01$ ve kültür*grup etkileşiminin $F(2, 264) = 0.86, p = .42, \text{kısmi } \eta^2 = .01$ anlamlı bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Sosyal istenirlik düzeyi, çoğunluk etkisini ve kültür*çoğunluk grubu etkileşimini yok etmesine rağmen anlamlı bir etki de göstermemiştir. Bunu daha iyi anlamak amaçlı iki kültüre kendi içinde bakarak sosyal istenirlik'in ortak değişken etkisi incelenmiştir.

Türkiyeli Katılımcılar için:

Sosyal istenirlik kontrol edildiğinde çoğunluk etkisini incelemek amaçlı Tek Yönlü Ancova uygulanmıştır. Sonuçlar, sosyal istenirliğin anlamlı etkisi olduğunu gösterirken $F(1, 111) = 4.31, p = .04, \text{kısmi } \eta^2 = .04$, çoğunluk grubunun anlamlı bir etkisi olmadığını göstermiştir $F(1, 111) = 0.86, p = .42, \text{kısmi } \eta^2 = .02$.

Amerikalı Katılımcılar için:

Aynı analiz Amerikalı katılımcılar üzerinden yapıldığında ise, sosyal istenirliğin ortak değişken etkisi yine tespit edilememiştir, $F(1, 152) = 0.02, p = .88, \text{kısmi } \eta^2 = .00$, aynı şekilde çoğunluk grubunun da anlamlı bir etkisi olmadığını göstermiştir $F(2, 152) = 1.33, p = .27, \text{kısmi } \eta^2 = .02$.

Sosyal istenirlik sadece Türkiyeli katılımcıların çoğunluk grubuna uyması yönünde etki gösteriyor gibi durmaktadır. Bunu daha iyi tespit edebilmek için Türkiyeli katılımcılarla hangi seviye sosyal istenirlik düzeyinde çoğunluğun bireyin ahlaki yargısına etkisi olduğunu tespit etmek amaçlı moderatör analiz yapılmıştır. Kategorik değişken olan çoğunluk grubu değişkeni üç ayrı kukla değişkene (kukla variable) dönüştürülmüştür [hoşgörülü-kontrol: hoşgörülü=1, kontrol=0; ahlakçı-kontrol: ahlakçı=1, kontrol=0; ahlakçı-hoşgörülü: ahlakçı=1, hoşgörülü=0]. Sosyal istenirlik seviyesinin bu üç ayrı iki düzeyli çoğunluk grupları ile etkileşimi test

edilmiş; ilk aşamaya kukla değişken ve sosyal istenirlik düzeyi girilmiş, ikinci aşamaya etkileşim (çarpım) skoru girilmiş ve kontrol-hoşgörülü grup ile sosyal istenirlik seviyesi arasında anlamlı etkileşim tespit edilmiştir $R^2 = .09$, $\Delta R^2 = .06$, $F_{değişim} (1, 111) = 4.62$, $p = .03$. Diğer kukla değişkenler (iki düzeyli çoğunluk grupları) ile sosyal istenirlik düzeyleri arasında etkileşim tespit edilmemiştir (Bkz: Tablo. 6). Bu anlamlı etkileşimi analiz etmek için basit eğim testi (simple slope test) uygulanmıştır (O'Connor 1998). Basit eğim testi hoşgörülü çoğunluk grubunun bireyin ahlaki yargısı üzerindeki etkisini sosyal istenirlik seviyelerine göre, düşük (-1SS), ortalama ve yüksek (+1SS) olmak üzere ayrı ayrı analiz ederek bu eğimlerin birbirlerinden ya da sıfırdan ne derece farklı olduğunu göstermektedir (Cohen, Cohen, West ve Aiken, 2003). Sonuçlar, moderatör etki olduğunu doğrulamaktadır. Hoşgörülü çoğunluğun içinde iken kontrol gruba kıyasla, sosyal istenirlik seviyesi yüksek olan katılımcıların ahlaken daha az yanlışlık (daha hoşgörülü oldukları) raporladığı tespit edilmiştir ($\beta = -0.41$, 95% GA[-0.55, -0.06], $t(111) = -2.45$, $p < .05$). Fakat bu eğimler, sosyal istenirlik düzeyi ortalama ($\beta = -0.16$, 95% GA[-0.30, 0.06], $t(111) = -1.32$, $p = .19$) ve düşük ($\beta = 0.09$, 95% GA [-0.18, 0.32], $t(111) = .53$, $p = .60$) olduğunda sıfırdan anlamlı olarak farklılaşmamaktadırlar.

TABLO 6. Çoğunluk Gruplarının Kukla Değişkenler olarak Sosyal İstenirlik Düzeyleri ile Etkileşimleri

Yordayıcı	Ahlakçı-Kontrol				Ahlakçı-Hoşgörülü			
	β	p	95% GA		β	p	95% GA	
Grup	-.17	.87	-2.18	1.85	-1.17	.25	-3.19	0.85
Sosyal İstenirlik	.22	.11	-0.05	0.48	-.04	.78	-0.36	0.27
Grup*Sosyal İstenirlik	-.06	.81	-0.43	0.55	.32	.19	-0.17,	0.81

* $p \leq .05$

Sonuç olarak, iki hipotez de desteklenmiştir.

3.2.3. Araştırma 2: Çalışma 3

Araştırma 2 Çalışma 3'te manipüle edilmeye çalışan Göreceli ve Nesnel Ahlak görüşlerinin buna maruz kalan katılımcılar tarafından ne derece

benimsendiğini tespit etmek amaçlı manipölasyon sonrası kontrol olarak meta-etik inanç değerleri karşılaştırılmıştır.

Manipölasyon sonrası kontrol

Türkiyeli Katılımcılar için:

Bağımsız Örneklemli T-Test ile iki grubun meta-etik inançları karşılaştırıldığında, göreceli ahlak grubunda bulunan katılımcıların ($X=5.33$, $SS=0.96$) nesnel ahlak grubunda bulunan katılımcılara ($X=4.73$, $SS=1.30$) kıyasla yüksek düzeyde göreceli ahlak puanı aldıkları bulgulanmıştır, $t(127.77) = 4.12$, $p<.001$, $d= .70$. Aynı şekilde, nesnel ahlak grubunda bulunan katılımcıların ($X=3.98$, $SS=1.51$) göreceli ahlak grubunda bulunan katılımcılara ($X=2.87$, $SS=1.24$) kıyasla yüksek düzeyde nesnel ahlak puanı aldıkları bulgulanmıştır, $t(132.47) = 4.66$, $p<.001$, $d= .80$

Amerikalı Katılımcılar için:

Bağımsız Örneklemli T-Test ile iki grubun meta-etik inançları karşılaştırıldığında, göreceli ahlak grubunda bulunan katılımcıların ($X=5.33$, $SS=1.09$) nesnel ahlak grubunda bulunan katılımcılara ($X=4.67$, $SS=1.12$) kıyasla yüksek düzeyde göreceli ahlak puanı aldıkları bulgulanmıştır, $t(84) = 3.58$, $p<.001$, $d= .60$. Aynı şekilde, nesnel ahlak grubunda bulunan katılımcıların ($X=4.18$, $SS=1.20$) göreceli ahlak grubunda bulunan katılımcılara ($X=3.44$, $SS=1.13$) kıyasla yüksek düzeyde nesnel ahlak puanı aldıkları bulgulanmıştır, $t(84) = 2.90$, $p<.01$, $d= .63$.

Hipotez 1: Açık görüşlölük düzeyi yüksek olan katılımcılar daha esnek ahlaki yargılarda bulunacaktır.

Hipotez 1'e göre açık görüşlölük düzeyi ile ahlaki yargı arasında negatif ve anlamlı ilişki beklenmektedir. Bu hipotezi test etmek amaçlı iki kültürde ve her bir grupta (nesnel, göreceli, kontrol) ayrı ayrı bu ilişki Pearson Korelasyon Analizi ile test edilmiştir, Tablo. 7'de sonuçlar sunulmaktadır.

TABLO 7. Açık -Görüşlülük Düzeyi İle Ahlaki Yargı (Ahlaki Yanlılık Puanı) Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Ahlaki yargı	Açık Görüşlülük	
	Türkiye	Amerika
Göreceli Ahlak Grubu	-.24	-.32
<i>p</i>	.06	.07
Nesnel Ahlak Grubu	-.22	-.09
<i>p</i>	.07	.54
Kontrol Grubu	-.42**	-.39**
<i>p</i>	.009	.003

***p*<.01

Türkiyeli katılımcılarda açık-görüşlülük düzeyi genel olarak ahlaki yargı ile beklendiği üzere anlamlı ve negatif yönde ilişki göstermiştir. Bu ilişkinin anlamlılık düzeyi göreceli ve nesnel ahlak gruplarında marjinal seviyeye düşmüş olsa da kontrol grubta böyle değildir. Aynı şekilde Amerikalı katılımcılarda da göreceli ve ahlak gruplarında açık görüşlülük ve ahlaki yargı arasında beklendiği üzere anlamlı ve negatif yönde ilişki bulgulamış fakat nesnel ahlak grubunda bu ilişki anlamlılığını yitirmiştir. Bu bulgu tartışma kısmında ele alınmaktadır.

Hipotez 2: Göreceli Ahlak görüşüne maruz kalan katılımcıların ahlaki yargısı Nesnel Ahlak görüşüne maruz kalanlara kıyasla daha esnek olacaktır.

Bu hipotezi iki kültür düzeyinde ayrı ayrı analiz etmeden önce kültür (Türkiye ve Amerika) *grup (Göreceli ahlak, nesnel ahlak, ve kontrol grubu) etkileşimi olup olmadığını tespit etmek için İki Yönlü Anova uygulanmıştır. Sonuçlar, kültür farkı olduğunu $F(1, 314) = 24.45, p < .001, \text{kısmi } \eta^2 = .07$ fakat grubun anlamlı bir etkisi olmadığını $F(2, 314) = 1.64, p = .20, \text{kısmi } \eta^2 = .01$ ve aynı zamanda kültür*grup etkileşiminin de olmadığını $F(2, 314) = 0.69, p = .50, \text{kısmi } \eta^2 = .00$ göstermektedir. Kültür farkı ise yine daha önceki çalışmalarda görüldüğü gibi Türkiyeli katılımcıların ($X=5.33, SS=0.84$) ahlaki ihlal senaryolarında Amerikalı katılımcılara ($X=5.10, SS=0.83$) kıyasla daha çok ahlaki yanlılık raporladığı yönündedir.

Göreceli-Nesnel Ahlak manipölasyonunun katılımcıların ahlaki yargısını etkileyip etkilemediğini incelemek için ise iki kültürel grup üzerinden ayrı ayrı Tek Yönlü Anova uygulanmıştır.

Türkiyeli Katılımcılar için:

Tek Yönlü Anova testinin sonucunda, manipölasyonun bireylerin ahlaki yargısına etkisinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir, $F(2, 178) = 2.23$, $p = .11$, *kısmi* $\eta^2 = .02$.

Amerikalı Katılımcılar için:

Aynı şekilde Amerikalı katılımcılarla da uygulanan Tek Yönlü Anova testinin sonucunda, manipölasyonun bireylerin ahlaki yargısına bir etkisinin olmadığı tekrardan tespit edilmiştir, $F(2, 136) = 0.14$, $p = .87$, *kısmi* $\eta^2 = .00$.

Hipotez 3: Hipotez 2 bireylerin açık görüşlülük düzeyi kontrol edildiğinde desteklenmemesi beklenmektedir (*Hipotez 2:* Göreceli Ahlak görüşüne maruz kalan katılımcıların ahlaki yargısı Nesnel Ahlak görüşüne maruz kalanlara kıyasla daha esnek olacaktır).

Her ne kadar Hipotez 1 desteklenmese de katılımcıların açık-görüşlülük düzeyini ortak değişken olarak tekrardan Tek Yönlü Ancova analizi uygulanmıştır.

Türkiyeli Katılımcılar için:

Tek Yönlü Ancova testinin sonucunda, grubun herhangi bir etkisi olmadığı, $F(2,164)=1.48$, $p = .23$, *kısmi* $\eta^2=.02$ fakat açık-görüşlülüğün temel etkisi olduğu, $F(1,164)=12.65$, $p < .001$, *kısmi* $\eta^2=.07$ tespit edilmiştir.

Amerikalı Katılımcılar için:

Aynı şekilde Tek Yönlü Ancova testinin sonucunda, yine grubun herhangi bir etkisi olmadığı, $F(2,130) = .38$, $p = .69$, *kısmi* $\eta^2=.01$ fakat açık-görüşlülüğün temel etkisi olduğu, $F(1,130) = 10.40$, $p < .01$, *kısmi* $\eta^2=.07$ tespit edilmiştir.

Sonuçlar, bireylerin açık-görüşlülük düzeyinin ahlaki yargı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu etkiyi daha iyi anlamak için Çalışma 2’de yapılan moderatör analiz, her bir grup değişkenini yine kukla değişkene çevirerek [Göreceli-Kontrol; Kontrol=0, Göreceli Ahlak=1; Nesnel-Kontrol: Kontrol=0, Nesnel Ahlak=1; Göreceli Nesnel: Göreceli=0, Nesnel=1] yapılmış; ilk aşamaya kukla değişken ve açık-görüşlülük düzeyi girilmiş, ikinci aşamaya etkileşim (çarpım) skoru girilmiştir fakat herhangi bir etkileşim tespit edilmemiştir. Sonuçlar Tablo 8’de gösterilmektedir. Her iki kültürel grupta da açık-görüşlülüğün katılımcıların maruz kaldığı Nesnel ya da Göreceli Ahlak görüşünden daha büyük ölçüde ahlaki yargıyı yordadığı tespit edilmiştir. Sadece Amerikalı katılımcılarda Göreceli-Nesnel ahlak grubunda açık-görüşlülüğün ahlaki yargıyı anlamlı ölçüde yordamadığı tespit edilmiştir.

TABLO 8. Açık-görüşlülük Düzeyi ile Meta-etik Manipülasyonun Ahlaki Yargı Üzerindeki Etkileri

	Türkiyeli Katılımcılar				Amerikalı Katılımcılar			
	β	p	95% GA		β	p	95% GA	
Model 1								
Göreceli-Kontrol	-.20	.31	-0.58	0.19	-.21	.31	-0.62	0.20
Açık-Görüşlülük	-.27	.00	-0.45	-0.10	-.35	.00	-0.55	-0.16
Model 2								
Nesnel-Kontrol	-.32	.09	-0.71	0.06	-.08	.70	-0.48	0.32
Açık-Görüşlülük	-.29	.00	-0.48	-0.10	-.27	.01	-0.47	-0.07
Model 3								
Göreceli-Nesnel	-.14	.44	-0.49	0.21	-.08	.72	-0.37	0.53
Açık-Görüşlülük	-.24	.01	-0.42	-0.06	-.18	.12	-0.41	0.05

Not. Her bir modelin sonuçları sırayla; **Model 1:** TR, $R^2 = .11$, $F(2, 97) = 5.97$, $p < .01$, etkileşim etkisi $F_{değişim}(1, 96) = .35$, $p = .56$ ABD, $R^2 = .14$, $F(2, 86) = 6.72$, $p < .01$, etkileşim etkisi $F_{değişim}(1, 85) = .19$, $p = .66$; **Model 2:** TR, $R^2 = .12$, $F(2, 104) = 7.30$, $p < .01$, etkileşim etkisi $F_{değişim}(1, 103) = 0.20$, $p = .66$, ABD: $R^2 = .07$, $F(2, 98) = 3.64$, $p < .05$, etkileşim etkisi $F_{değişim}(1, 97) = 1.94$, $p = .17$; **Model 3:** TR, $R^2 = .06$, $F(2, 126) = 3.88$, $p < .05$, etkileşim etkisi $F_{değişim}(1, 125) = 0.01$, $p = .91$, ABD: $R^2 = .03$, $F(2, 75) = 1.24$, $p = .30$, etkileşim etkisi $F_{değişim}(1, 74) = 1.67$, $p = .42$.

3.2.3.1. Çalışma 3 Replikasyon

Çalışma 3'te ayrıca meta-etik manipülasyonun etkisini tekrardan farklı bir manipülasyon aracı ile test etmek amaçlanmış ve yeniden veri toplanmıştır.

Manipülasyon sonrası kontrol:

Bağımsız Örneklemli T-Test ile iki grubun meta-etik inançları karşılaştırıldığında, göreceli ahlak grubunda bulunan katılımcıların ($X=5.42$, $SS=1.19$) nesnel ahlak grubunda bulunan katılımcılara ($X=4.43$, $SS=1.74$) kıyasla yüksek düzeyde göreceli ahlak puanı aldıkları bulgulanmıştır, $t(117.39) = 3.79$, $p<.001$, $d= .66$. Aynı şekilde, nesnel ahlak grubunda bulunan katılımcıların ($X=3.77$, $SS=1.68$) göreceli ahlak grubunda bulunan katılımcılara ($X=2.84$, $SS=1.24$) kıyasla yüksek düzeyde nesnel ahlak puanı aldıkları bulgulanmıştır, $t(121.09) = 3.56$, $p<.001$, $d= .63$.

Meta-etik manipülasyonun ahlaki yargı üzerindeki etkisine bakmak için Tek Yönlü Anova uygulanmıştır. Sonuçlar yine meta-etik manipülasyonun ahlaki yargı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını göstermiştir, $F(2,174)=0.98$, $p = .38$, *kısmi* $\eta^2=.01$. Açık-görüşlülük düzeyi ortak değişken olarak analize dâhil edilip Tek Yönlü Ancova uygulandığında ise yine aynı şekilde manipülasyonun ahlaki yargı üzerinde bir etkisi olmadığını, $F(2,173) =1.11$, $p = .33$, *kısmi* $\eta^2=.01$ ama açık-görüşlülüğün majinal düzeyde anlamlı etkisi olduğunu, $F(1,173) =3.43$, $p = .06$, *kısmi* $\eta^2=.02$ göstermiştir. Açık-görüşlülük düzeyinin yine aynı şekilde Çalışma 3'te grup (Göreceli ve nesnel ahlak grupları ve kontrol grubu) ile etkileşimine bakıldığında ise anlamlı bir etkileşimi olmadığı tespit edilmiştir. Regresyon modellerinin açık-görüşlülük düzeyinin bireyin ahlaki yargısını yordama gücü Tablo 9'da gösterilmektedir. Sonuçlar sadece göreceli-kontrol değişkeni ile açık-görüşlülük düzeyinin ahlaki yargıyı anlamlı düzeyde esnettiğini (daha az ahlaki yanlışlığın raporlandığı) göstermektedir.

TABLO 9. Açık-görüşlülük Düzeyi ile Meta-etik Manipülasyonun Ahlaki Yargı Üzerindeki Etkileri (Replikasyon)

	β	p	95% GA	
Model 1				
Göreceli-Kontrol	-.28	.15	-0.67	0.11
Açık-Görüşlülük	-.18	.07	-0.38	-0.02
Model 2				
Nesnel-Kontrol	-.12	.48	-0.26	0.09
Açık-Görüşlülük	-.09	.32	-0.46	0.22
Model 3				
Göreceli-Nesnel	.17	.37	-0.20	0.54
Açık-Görüşlülük	-.15	.10	-0.33	-0.03

Not. Her bir modelin sonuçları sırayla; **Model 1:** $R^2 = .05$, $F(2, 107) = 2.56$, $p = .08$ etkileşim etkisi, $F_{değişim}(1, 106) = .42$, $p = .52$; **Model 2:** $R^2 = .01$, $F(2, 113) = .80$, $p = .45$ etkileşim etkisi, $F_{değişim}(1, 112) = 0.02$, $p = .90$; **Model 3:** $R^2 = .03$, $F(2, 125) = 1.66$, $p = .20$, etkileşim etkisi, $F_{değişim}(1, 124) = 0.72$, $p = .40$.

Sonuç olarak, bu çalışmanın Hipotez 1'i dışındaki hipotezleri desteklenmemiştir.

3.2.4. Araştırma 2: Çalışma 4

Sosyal Sezgi Modelinin ahlaki yargı önermesi ile gidilirse,

Hipotez 1: Ahlaken olumsuz bir durumda karşı-olgusal düşünme rasyonel süreçte katılımcının ahlaki yargısını esnetebilir.

Olumlu karşı-olgusal alternatiflerin sezgisel süreçte düşünüldüğü iddiasına göre ise,

Hipotez 2: Sezgisel süreçte olumlu karşı olgusal alternatifler sezgisel süreçte akla gelebileceğinden ahlaki yargının esnemesi beklenmektedir.

Hipotez 1 ve 2 birbirine zıt iki önerme sunmaktadır ve eğer ikisinden biri desteklenirse diğeri dolaylı yoldan çürütülmüş olmaktadır.

Türkiyeli Katılımcılar için:

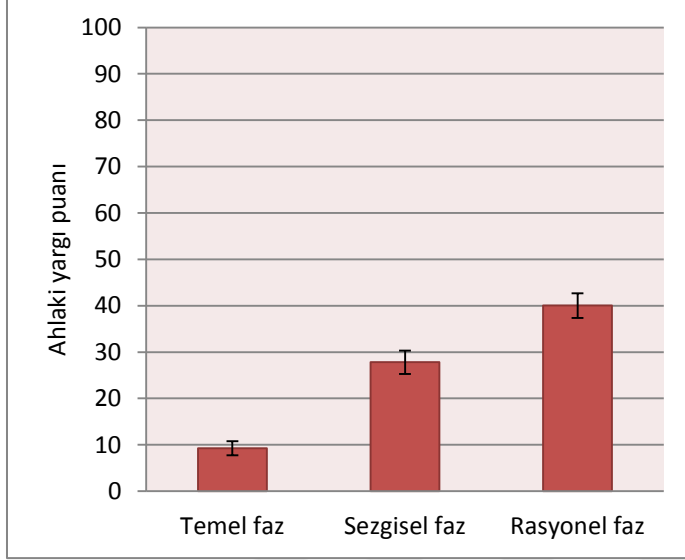
Tekrarlı-ölçümler için Anova ile ahlaki yargı üç koşulda (temel faz, sezgisel faz ve rasyonel faz) incelenmiştir. Sonuçlar, koşulun temel etkisi olduğunu göstermektedir, $F(1.77, 144.98) = 88.55$, $p < .001$, $kısmi \eta^2 = .52$ (Bkz: Şekil. 4A). Katılımcılar temel fazda daha çok ahlaki yanlışlık raporlarken, karşı-olgusal düşünmeye geçtikleri sezgisel fazda daha az ahlaki yanlışlık raporlamaktadırlar ve bu durum rasyonel fazda daha da azalmaktadır, Tablo 10'da betimleyici istatistik bilgileri yer almaktadır. Her bir fazın birbirinden $p < .001$ düzeyinde anlamlı olarak farklılaştığı bulgulanmıştır.

TABLO 10. Temel Faz ve Karşı-Olgusal Düşünmenin Gerçekleştiği Sezgisel Faz ve Rasyonel Faz İçerisindeki Ahlaki Yargı Değişimi

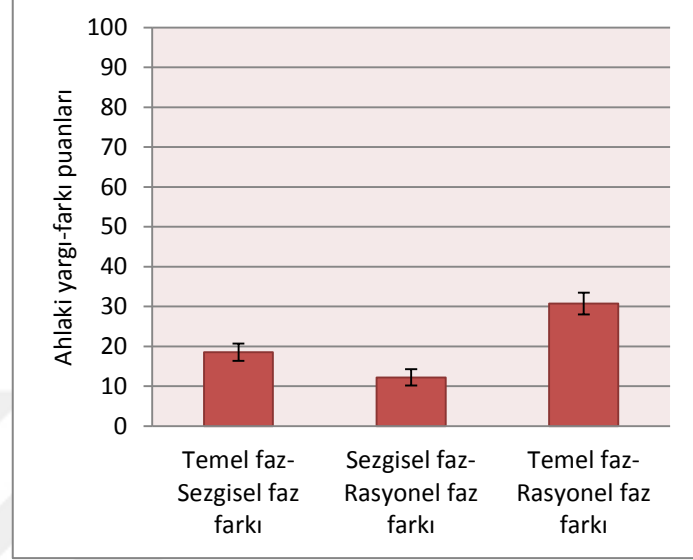
	<u>X</u>	<u>SS</u>	<u>N</u>
Yargı aşamaları			
Temel faz	9.30	11.25	83
Sezgisel faz	27.80	21.43	83
Rasyonel faz	40.03	23.97	83

Yargılar arasındaki değişimi incelemek için bir başka tekrarlı-ölçümler için Anova uygulanmıştır. Yargılar arasındaki farklılık üç ayrı puan olarak hesap edilmiştir (sezgisel faz ve temel faz arasındaki farklılık puanı için temel fazdaki yargı sezgisel fazdaki yargıdan çıkarılmıştır ve aynı şekilde bu diğer fazlar için de uygulanarak üç ayrı yargı-farkı puanı elde edilmiştir). Sonuçlar yine koşulun temel etkisi olduğunu göstermektedir, $F(1.44, 118.35) = 27.55$, $p < .001$, $kısmi \eta^2 = .25$ (Bkz: Şekil 4B). Temel faz ve rasyonel faz arasındaki ahlaki yargı puanı ($X=30.73$, $SS=24.69$) diğer yargı-farkı puanlarından $p < .001$ düzeyinde anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Fakat temel faz ve sezgisel faz arasındaki yargı-farkı puanı ($X=18.51$, $SS=19.74$) ile temel faz ve rasyonel faz arasındaki yargı-farkı puanı ($X=12.23$, $SS=18.63$) birbirlerinden anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadırlar, $p=.06$.

A:

B:

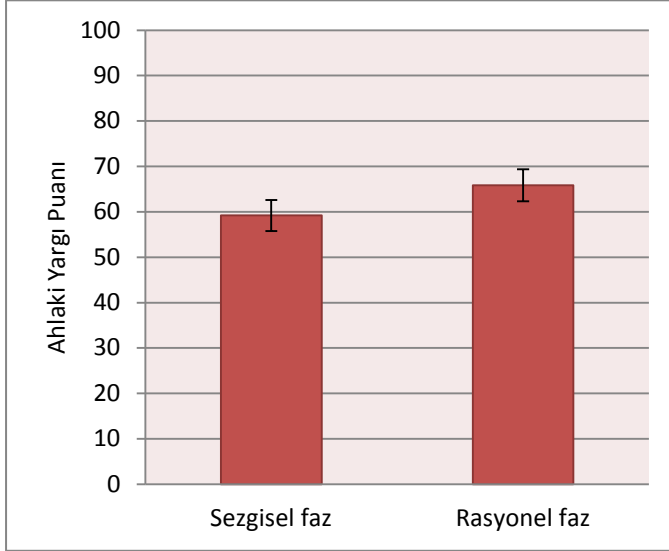
Not. Hata çubukları ortalamanın standart hatasını göstermektedir.

Şekil 4: Temel, Sezgisel ve Rasyonel Fazlar Arasındaki Ahlaki Yargı

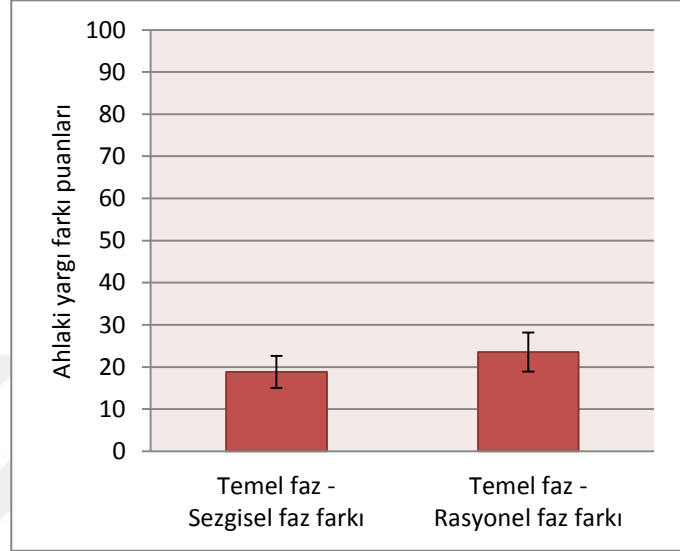
Amerikalı Katılımcılar için:

Bu çalışmada grup içi değişken olan sezgisel faz ve rasyonel faz gruplar arası değişken olarak tasarlanmıştır. Ahlaki yargı üzerinde karşı-olgusal düşünmenin sezgisel faz ve rasyonel faz arasındaki farkını test etmek amaçlı Bağımsız Örneklemli T-Test uygulanmıştır. Sonuçlar koşulun (sezgisel ve rasyonel) herhangi bir temel etkisi olmadığını göstermektedir, $t(99) = 1.36$, $p=.18$, $d=.27$. Her ne kadar katılımcıların ahlaki yargıları sezgisel koşulda ($X=54.18$, $SS=25.01$) rasyonel koşula ($X=65.85$, $SS=24.14$) kıyasla ahlaken daha az kabul edilebilir bulunsa da iki koşul arasındaki farkın anlamlı olmadığı bulgulanmıştır (Bkz: Şekil 5). Ahlaki yargı farkı puanı analiz edildiğinde ise aynı örüntü gözlemlenmiştir. Tekrarlı ölçümler için T-Test uygulandığında yine koşulun herhangi bir etkisi olmadığı bulgulanmıştır, $t(99) = .79$, $p=.45$, $d=.16$. Temel faz ve sezgisel faz arasındaki ahlaki yargı farkı puanı ($X=18.68$, $SS=27.97$) temel faz ve rasyonel faz arasındaki ahlaki yargı farkı puanından ($X=23.53$, $SS=31.71$) düşük olsa da bu farkın anlamlı olmadığı bulgulanmıştır (Bkz: Şekil. 5).

A:

B:

Not. Hata çubukları ortalamanın standart hatasını göstermektedir.

Şekil 5: Sezgisel ve Rasyonel Fazlar Arasındaki Ahlaki Yargı (ABD)

Sonuç olarak, bu çalışmanın Hipotez 1'i desteklenmiştir. Fakat Hipotez 2'nin çürütülmesi için ek çalışmalara ihtiyaç vardır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırma projesi içerisinde farklı araştırma soruları ile ilgilenen toplam beş ayrı çalışma olmasından mütevelleat her çalışmanın bulgusu kendi içinde tartışıldığı beş ayrı bölüm yazılmıştır. Dolayısıyla bu kısımda her çalışmanın bulguları kendi içinde tartışılacaktır.

4.1. Araştırma 1

Bireysel İlişki Motivasyonları

Çalışma 1'in amacı bir davranışı ahlaki bir ihlal olarak algılamak için gerekli olduğu düşünülen ilişki motivasyonlarının (Bkz: Tepe ve Aydınli-Karakulak, 2019) sosyal ilişkilerdeki yansımaları ölçmeye çalışmaktır. Daha önceki ahlak kuramları özellikle Ahlaki Temeller Kuramı, bireyin önem verdiği ya da hassas olduğu boyutlar önermiş ve bu boyutları kullanarak birden çok değişkenle ilişki tespit etmiştir. Bunlardan özellikle birkaçı; liberaller ve muhafazaklar arasındaki ahlaki boyut farklılığına (Graham, Haidt ve Nosek, 2009); ahlaki boyutlarla ilişkili olan düşünme stratejilerine (Yılmaz ve Sarıbay, 2017); ahlaki boyutlar ile ilişkili olarak bireyin komplo teorilerine inanma eğilimine (Leone, Giacomantonio ve Lauriola, 2019); İngilterede'ki Avrupa birliğine üyeliğe yönelik oy davranışına (Harper ve Hogue, 2019); hangi ahlaki boyutunun prososyal davranmayı teşvik ettiğine (Süssenbach, Rees, ve Gollwitzer, 2019); ahlaki boyutların arkaplanında etkili olan fizyolojik temele (Tracy, Steckler, ve Heltzel, 2019); duygularla ahlaki boyutların ilişkisine ve bunların o boyutların ihlaline yönelik tepki farklılıklarına (Chakroff ve Young, 2015; Chakroff, Dungan, ve Young, 2013; Dungan, Chakroff, ve Young, 2017; Giner-Sorolla ve Chapman, 2016; Horberg, Oveis, Keltner, ve Cohen., 2009; Rottman, Kelemen, ve Young, 2014, Russell & Giner-Sorolla, 2011a; Russell ve Giner-Sorolla, 2011b; Russell ve Giner-Sorolla, 2013; Russell, Piazza, ve Giner-Sorolla, 2013; Sabo & Giner-Sorolla, 2017; Sousa, Holbrook, ve Piazza, 2009; Vezzali, Brambilla, Giovannini, ve Colucci, 2016; Wagemans, Brandt, ve Zeelenberg, 2017; Young ve Saxe, 2011) odaklanmıştır. Son zamanlarda görgül

olarak test edilip iddialarının geçerliliği gösterilen İDK çerçevesinde bireyin sosyal ilişkilerinde önelediği ilişki motivasyonlarını belirlemek ve bunun kültürel varyasyonlara ne derece hassasiyet gösterdiğini tespit etmek üzerine kurulan Çalışma 1 bu amacı başarmış gibi görünmektedir. Özellikle Türkiyeli ve Amerikalı katılımcıların sosyal ilişkilerinde önelediği ilişki motivasyonlarında farklılaşması ve Türkiyeli katılımcıların Amerikalılara kıyasla birlik ve hiyerarşi motivasyonlarını sosyal ilişkilerinde daha çok önelemesi, bireysel ilişki motivasyonlarının kültürel hassasiyetini göstermektedir. Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) bu bulguya paralel olarak, Türkiyeli katılımcıların en çok birlik motivasyonun ihlali ile Amerikalı katılımcıların ise eşitlik motivasyonunun ihlali ile ahlaki bir mevzuu yanlış algıladıklarını raporlamıştır. Çalışma 1'in bulgularında eşitlik ve oran (eşitlik ile benzer arka plana sahip olan) motivasyonlarında Amerika-Türkiye farklılığı tespit edilmemiştir. Dolayısıyla bu iki motivasyon sosyal ilişkilerinde bu iki kültürü ayırtıran bir motivasyon olarak görünmemektedir. Ayrıca iki kültürel grupta genel olarak bakıldığında Türkiyeli katılımcılar tüm motivasyonları öneleme konusunda Amerikalı katılımcılardan daha yüksek puan vermektedir (Bkz: Araştırma 2, bu trend daha sonra ahlaki yanlışlık puanlarında, algılanan meta-ilişkisel tehdit algısında da kendini göstermektedir). Bir diğer nokta ise, kültür bağımsız olarak motivasyonların her birinin sosyal ilişkilerde ne derece öncelendiği incelendiğinde ise birlik motivasyonu en çok öncelenen ilişki motivasyonu olarak görünmektedir. Birlik motivasyonu iç-grup üyeleri ile en temel insani ilişkilerimizi sürdürdüğümüz müşterek paylaşım ilişkisini (Rai ve Fiske, 2011; Tepe ve Aydınli-Karakulak, 2019) oluşturmaktan dolayı sosyal ilişkilerde en öncelenen ilişki motivasyonu olması aslında şaşırtıcı değildir. Her bireyin kendi çevresinde yakın arkadaşı veya aile bireyleri ile kurduğu ilişki birlik motivasyonu tarafından düzenlenmektedir dolayısıyla bireylerin en çok birlik motivasyonunu öncelemeleri aslında bu üyelerle kurduğu ilişkileri daha çok önemsediklerini de göstermektedir. Bununla paralel olarak Cesur ve arkadaşlarının (2018) tespit ettiği en önemli değer "ailem" olarak çıkması ve öne sürdükleri "İçtenlik ve Beraberlik" isimli değer grubu (*sevdiklerim, mutluluk, sevecenlik, merhamet, cana yakınlık, şefkat, samimiyet, sevgi, sağlık, insan ilişkileri ve barış* değerlerini içermekte) Schwartz'ın (2012) herhangi bir boyutuna karşılık gelmediği halde Bond'un (1988) Çin değerleri üzerinde yürüttüğü çalışmada

“Kişilerarası İlişkilerde Uyum” boyutu burada kendini göstermiştir. Bir başka açıdan yine kişilerin ahlaki ihlalleri kendi çevrelerinde olunca daha çok yanlış buldukları (Bkz: Tepe ve Aydınli-Karakulak, 2019; Fessler, vd., 2015) çünkü ahlakın iç gruba yönelik evrimleştiğini dolayısıyla hepimizin iç grubumuzu ahlaki açıdan daha çok öncelediğimizi iddia eden bulgular da söz konusudur (Bkz: “dar çerçevede ahlak” (moral parochialism), Fessler, vd., 2015). Bu açıdan bireysel ilişki motivasyonlarının bireysel bir değişken olarak çalışılması ve ilişki motivasyonları arasında bireysel bir varyasyon beklemek bir açıdan mümkün gibi görünse de bir açıdan da mümkün olmayabilir. Bunu şu şekilde açıklamak gerekebilir, eğer kişiler farklı durum ve şartlar altında farklı ilişki motivasyonlarını kullanıyorlarsa durum ve şarttan bağımsız bir ilişki motivasyonu tespiti de mümkün olmayabilir. Bu sonuçlarla paralel olarak Çalışma 1’de öncelenen bireysel ilişki motivasyonlarının o motivasyonun ihlaline yönelik ahlaki yargı ile tutarlı bir ilişki göstermediği de bulgulanmıştır. Bireyler, ilişki motivasyonlarını gündelik sosyal ilişkilerinde durum ve koşullara bağlı olarak bazen önceliyor bazen daha az önceliyor olabilirler fakat herhangi bir durumda daha az öncelemek o motivasyonun ihlaline yönelik daha esnek bir ahlaki yargıya sahip olunabileceğini göstermemektedir. Dolayısıyla İDK için bireysel ilişki motivasyonları tespit edilecekse bile bu çalışmanın önerisi bunun durum ve koşula gömük bir şekilde yapılabileceği yönündedir. Böylece genel geçer bir ilişki motivasyonu hassasiyeti aynı Ahlaki Temeller Kuramı gibi çalışılabilir, her ne kadar Ahlaki Temeller Kuramı’nın boyutlarının da durum ve şartlara göre değişebildiğini gösteren çalışmalar (Simpson, Laham ve Fiske, 2016) ve bunun dışında bir ölçüm aracı olarak eksikliğini ve genellenebilirliğini eleştiren bulgular (Bkz: Yalçındağ vd, 2017; ve aksi için Yılmaz ve Sarıbay, 2018) mevcut olsa da. Tam da bu noktada belki tüm kuramsal perspektiflerin ahlaki bir kuram üzerinden bireysel hassasiyetlere yönelik bir ahlak ölçümü yaratırken engellerle karşılaşabileceğini de görmek mümkündür.

4.2. Araştırma 2: Çalışma 1

Meta-İlişkisel Boyutta Niyet

Niyet-ahlaki yargı ilişkisinin ne derece kuvvetli olduğunu öneren ve hatta bir davranışın kasten yapıldığını bilmenin o davranışın yanlışlığına yönelik ahlaki algıyı arttırdığını gösteren bir çok bulgu vardır (Bkz: Cushman, 2008; Parkinson ve Byrne, 2018; Russell ve Giner-Sorolla, 2011a; Young ve Saxe, 2011). Tepe ve Aydınli-Karakulak (2019) ise niyetin ahlaki ihlallere yönelik yargıyı arttırmasının bir açıklamasının meta-ilişkisel tehdit algısı olduğunu önermektedirler. Araştırma 2'nin Çalışma 1'i tam olarak bu önermeyi araştırmaktadır. Türkiyeli katılımcılarla gerçekleştirilen ve sonrasında Amerikalı katılımcılardan da veri toplayarak incelenen çalışmanın bulgularına göre meta-ilişkisel tehdit algısı ahlaki yargıyı ciddi düzeyde açıklamakta ve niyet ile ahlaki yargı arasındaki ilişkiyi hem kısmi hem de tam aracı değişken olarak etkileyebilmektedir. Daha da önemlisi Türkiye örneklemini ile Amerika örnekleminin bulguları tam anlamıyla tutarlı bir seyir göstermektedir. Dolayısıyla meta-ilişkisel tehdit algısının kültürlerarası evrensel bir mekanizma olarak ahlaki yargıyı etkileyebileceği düşünülebilir fakat bu genelleştirme idealine düşmeden önce farklı kültürel gruplar üzerinden aynı önermenin incelenmesi gerekmektedir. Özellikle de iki veri setinin de (Türkiye ve Amerika örneklemini) modern ve bir nebze eğitim seviyesi yüksek popülasyonu yansıttığı düşünülürse farklı gruplara orta-düşük eğitim ve sosyo-ekonomik seviyeye sahip ya da kültürel olarak farklı gruplara gruplara ulaşılması gerekmektedir. Örneğin Barrett ve arkadaşlarının (2016) çalışması bu noktada bir örnek teşkil edebilir. Özellikle niyetin ahlaki yargıyı açıklamadaki kuvvetinin kültürle geniş açıdan yaklaşıncı o kadar da evrensel bir sosyal biliş mekanizması oluşturmadığı ve hatta bazı kültürlerde ahlaki ihlalin niyetlice yapılıp yapılmamasının da bir önemi olmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın sonuçları özellikle bu araştırma tezinin arka planını oluşturan İDK çerçevesinde ele alındığında daha da anlamlıdır. Özellikle güncel çalışmaların gösterdiği, ahlaken bir şeyi yanlış bulma algısının güçlü bir şekilde ilişki motivasyonlarına bağlı olduğu ve bu motivasyonlar ihlal edildiğinde ahlaki yargı sürecinin başladığı önermesi, ahlakın kendi başına biricik bir mekanizma olarak

çalışmadığını ve sosyal bağlamın içine gömük olduğunu ima etmektedir (Bkz: Fiske 2000; Fiske, 1992; Rai ve Fiske, 2011; Tepe ve Aydınli-Karakulak, 2019). Bu anlamda İDK sadece evrimsel psikoloji yaklaşımından gelen ahlakın işbirlikçi doğasını değil aynı zamanda bir gruba ait olma ihtiyacının da altını çizmektedir. Nitekim bir gruba ait olma ihtiyacı ile sosyal ilişkiler düzenlenmektedir. Dolayısıyla eğer ahlaksız bir davranışa niyetlenilmiş ise, ister bir sonuca ulaşsın ya da ulaşmasın, o davranış ileri sosyal ilişkiler için olumsuz bir potansiyel taşımaktadır. Çünkü kişinin niyeti onun ilerideki potansiyel davranışları için bir gösterge niteliği taşımakta olduğundan, bireyin kendi zihninin ötesine geçip meta-ilişkisel potansiyel barındırmaktadır bu da davranışa yönelik ahlaki yargının şiddetini arttırmaktadır. Barrett ve diğerlerinin de (2016) belirttiği gibi niyet önemlidir, çünkü sosyal ilişkileri yönlendiren sosyal bir fonksiyonu vardır.

Bu çalışmada niyetin ahlaki yargıya olan etkisine sosyo-ilişkisel bir perspektiften bakılmış ve bazı davranışların kişinin ait olduğu topluma yönelik olası sonuçlarının da ahlaki yargılama sürecinde etkili olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Örneğin niyetli davranışların daha çok değerleri yozlaştırdığı ya da sosyal uyumu bozduğu düşünülürken niyetsiz davranışlar da bu algı daha az algılanmaktadır. Bu davranışların her ikisi de ahlaki ihlal olmasına rağmen, birinin “fark etmeden” ya da “bilmeden” yapılması o davranışın taşıdığı meta-ilişkisel potansiyeli düşürmektedir. Bu açıdan diğer ahlak psikolojisi alanında yapılan çalışmalara da farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Şöyle ki zararlı (örn. birini dövmek) ve saflığı bozan (örn. kutsal kitaba tükürmek) davranışlar arasında ahlaki tepki verme süreçlerinde farklılıklar bulgulanmaktadır (Chakroff ve Young, 2015; Dungan, Chakroff, ve Young, 2017; Giner-Sorolla ve Chapman, 2016; Horberg, Oveis, Keltner, ve Cohen., 2009; Parkinson ve Byrne, 2016; Rottman, Kelemen, ve Young, 2014, Sabo ve Giner-Sorolla, 2017; Vezzali, Brambilla, Giovannini, ve Colucci, 2016; Wagemans, Brandt, ve Zeelenberg, 2017; Young ve Saxe, 2011). Örneğin saflığı bozan davranışlarda bireyin o davranışı niyetli-niyetsiz gerçekleştirmesinin pek bir etkisi bulunmaz iken bu durum zararlı davranışlar da epey etkili olmaktadır. Bunun bir sebebi de saflığı bozan davranışların olası sonuçlarının o davranışın kendisinden daha önemli olmasından kaynaklı olabilir. Saflığı bozan davranışların bir çoğu toplumun değerlerine ve sosyal uyumuna tehdit olarak algılandığı için yanlış algılanıyor

olabilir. Çünkü bu tarz davranışlar için bireyin niyetinin ve tekrar gerçekleştirme potansiyelinin pek de önemi olmamakta ve bir kere bile olsa o davranışın gerçekleşmiş olması yanlış bulabilmek için yetebilmektedir. En son Berman ve Small (2018) kişinin saflığı bozan bir davranışı yapıp yapmamasının aslında bir irade göstergesi olduğunu ve bu davranışı yapmayı düşünmenin bile onu ahlaken yanlış bulmada etkili olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla saflığı bozan davranışlarda, bireyin ne düşündüğünden öte o davranışın sosyo-ilişkisel fonksiyonu daha önemli bir rol oynuyor gibi durmaktadır. Bu doğrultuda, ileri çalışmaların meta-ilişkisel tehdit algısının ahlaki yargı üzerindeki aracı rolü ya da açıklama gücünü saflığı bozan ve zararlı davranışlar arasında da incelenmesi merak uyandırıcı olacaktır.

4.3. Araştırma 2: Çalışma 2

Sosyal Etki

Ahlaki yargı üzerine sosyal etki fenomenini incelemeye çalışan Çalışma 2'nin sonuçları ahlak psikolojisi literatürü için katkı sağlayacak cinstendir. Sosyal etki fenomeni bilindiği üzere sosyal psikolojinin en temel konularından biridir ve kabul edilmek istenmese de, aslında insan uyum gösterme eğilimi şaşırtıcı derecede yüksek bir varlıktır. Daha önceki çalışmalar insanın çoğunluğa uyma eğilimini daha çok somut görevler (örn. “Çizgi ne kadar uzundur?”) üzerinden tespit etmiştir (Hornsey, Majkut, Terry, ve McKimmie, 2003) fakat tamamıyla öznel bir konu olan ahlaki alanda birey ne derece çoğunluğa uyum gösterme eğiliminde olacaktır? Aslında öznelden ziyade bireylerin ahlaki meselelere karşı gösterdikleri tutumun kendini sergileme stratejisinin bir parçası olması da burada önemli bir husustur (Bkz: Conway ve Peetz, 2012; Rom ve Conway, 2018; Rom, Weiss, ve Conway, 2017). Dolayısıyla ahlaki yargı sadece öznel bir nitelik taşımasından öte (ki bazı durumlarda öznel niteliği de tartışılmaktadır, bu konu da Çalışma 3'ün konusudur) aynı zamanda bireyin kendisini de dışarıya ifade etmek için tercih ettiği bir mekanizma olarak da çalışmaktadır. Evrimsel psikolojik ahlak yaklaşımları özellikle bu konuya fazlasıyla dikkat çekmiştir (Bkz: Baumard ve Sheskin, 2015; Delton ve Krasnow, 2015; Everett vd., 2016; Graham vd., 2011; 2012). Tam da bu noktada bireyin kendisinin de

varabileceği bir ahlaki yargıda başkalarının ahlaki yargısından ne derece etkilenebileceği merak uyandıran bir sorudur. Çalışma 2'nin buna yanıtı şu şekilde olmaktadır, konu ahlaki yargı bile olsa birey çoğunluğa uyum gösterebilmektedir fakat bu bireyin sosyal istenirlik motivasyonuna ne derece sahip olduğuna ve bulunduğu kültürel atmosfere göre değişebilmektedir.

Türkiyeli katılımcılarla yapılan deneyde, katılımcıların internet ortamında sadece çoğunluğun yanıtını görebildikleri bir grafik görseli ile bile etkilenebildikleri gözlemlenmiştir. Özellikle, özel alanda verilen kararlarda (herkesin içinde verilen kararlara kıyasla) grubun etkisi altında kalmanın azaldığını bulgulayan çalışmalara ithafen bunun özel alanda bile etkili olduğu Türkiyeli katılımcılarda oluşan Çalışma 2'de gözlemlenmiştir (Abrams, Wetherell, Cochrane, Hogg, ve Turner, 1990; Deutsch ve Gerard, 1955; Insko, Drenan, Solomon, Smith, ve Wade, 1983). Fakat bu etki Amerikalı katılımcılarda gözlemlenmemiştir. Bu noktada Kim, Cohen ve Au'nun (2010) görünüm ve onur kültürleri olarak nitelenen Hong Kong ve Amerika'daki katılımcılarla yaptığı çalışmada, katılımcıların kendilerine dair yargılarının başkalarından etkilenip etkilenmediği incelenmiş ve onur kültürlerindeki bireylerin başkalarının yargılarından oldukça az etkilenirken, görünüm kültüründeki bireylerin başkalarının yargısını daha çok benimsedikleri tespit edilmiştir. Hatta bu çalışma, buna benzer çalışmaların ahlaki yargılar üzerinden yapılması gerektiğini de önermektedir. Bireyci kültürlerde, insanların diğerlerine olan bağlılığının kolektivist kültürlerle oranla daha az olduğu (Güngör, Karasawa, Boiger, Dinçer ve Mesquita, 2015; Smith ve Schwartz, 1997) için çoğunluğun kararından etkilenmenin de bu kültürel farklılıklara göre değişmesi beklenebilir. Tam da bu noktada, sosyal istenirlik düzeyi Türkiyeli katılımcılarda uyum davranışına sebep olurken Amerikalı katılımcılarda herhangi bir etkisinin olmadığı (ayrıca uyum davranışının da tespit edilmemiş olduğunu belirtmek gerekir) sonucu anlam kazanmaktadır. Özellikle kolektivist kültürlerle ait bireylerin bireysel kültürlerle mensup bireylere kıyasla sosyal istenirliğe uygun yanıtlar vermesi daha çok gözlemlenmektedir, çünkü birinci grup, gruba uyuma ve grubun iyi bir üyesi olmaya ikinci gruba kıyasla daha çok önem vermektedir (Johnson ve van de Vijver, 2002; Jones, 1984; Lalwani, Shrum ve Chiu, 2009; Triandis, 1995; van Hemert, van de Vijver, Poortinga, ve Georgas,

2002). Bir başka açıdan, Gelfand, Harrington ve Jackson'ın (2017) katılık-esneklik kuramı (tightness-looseness theory) kültürlerin maruz kaldıkları ekolojik tehditlerin, doğal afetler, az sayıda doğal kaynaklar ya da bölgesel tehditler (örn, terör saldırıları) gibi, kültürleri daha katı normlar ve cezalar üretmelerine itmekte ve dolayısıyla, kural ve normlara uymayanlara daha az tolerans gösterme, daha çok gruba uyum davranışında bulunma ve kolektif aksiyon alma gibi tepkilere itebildiğini önermektedir. Ayrıca Araştırma 2'nin bütün çalışmalarında tespit edilen kültürel bir fark da bu noktada önemlidir: Türkiyeli katılımcılar genelde ahlaki ihlalleri Amerikalı katılımcılara kıyasla daha çok yanlış bulmakta ve daha çok meta-ilişkisel tehdit algılamaktadırlar. Bu bulgu da Katılık-Esneklik Kuramı'nı destekler nitelikte görünmektedir.

Çalışma 2'nin sonucunda sosyal istenirliğin kültürel olarak Türkiyeli katılımcıların çoğunluğun yargısına uyarak ahlaki yargılarını esnetmelerine vesile olsa da bu durumun neden daha çok ahlaklaştırmada etkili olmadığı da dikkat çekicidir. Bunu da şu şekilde açıklamak mümkün olabilir: Türkiyeli katılımcıların çoğu Ahlakçı çoğunluk ile aynı görüşte olabilir, nitekim kontrol grubu ile ahlakçı çoğunluk grubu karşılaştırıldığında bir fark tespit edilmemiştir. Betimleyici istatistik sonuçlarına bakıldığında ise Türkiyeli katılımcıların hoşgörülü çoğunluğun etkisi altında iken ahlaki yargı puanı $X=5.57$ iken ahlakçı çoğunluğun etkisi altında bu puan $X=5.72$ ve hiçbir çoğunluk etkisi altında değilken (kontrol grubu) $X=5.75$ olarak seyretmiştir. Bu bulguyu tekrar etmek ve hatta zenginleştirmek için ileri çalışmalar daha orta seviyede ve düşük seviyede ahlaki ihlaller sunarak Ahlakçı grubun ciddi düzeyde yanlış bulduğu ve Hoşgörülü grubun ise yine ciddi düzeyde hoşgörülü bulduğu yanıtlar altında bireyin çoğunluğa uyup uymayacağını inceleyebilir. Böylece sosyal istenirlik seviyesi yüksek olan katılımcıların hoşgörülü bir çizgiye meyledip etmedikleri ahlakçı bir grup olunca ona da uyum gösterip göstermeyecekleri de tespit edilmiş olabilir. Daha da önemlisi en ideal deneysel çalışmada bireysel ölçümün günler öncesinden alınması gerekir fakat bu çalışmada katılımcılara senaryolara yanıt verdikten sonra dikkat dağıtıcı görevlerle önceki kısma ait okuduklarını unutmaları ve başka şeyler düşünmeleri sağlanmıştır. Her ne kadar bu çalışmanın bağımsız değişkeni bireysel bir değişken olan sosyal istenirlik olmasa da yine de ideal olan

deney düzeninde bu ölçümün deneyden önceki bir zaman diliminde alınmış olması daha iyi çıkarımda bulunmak için olanak sağlamaktadır.

Bir başka açıdan bu çalışmanın sonuçları Sosyal Sezgi Modeli içinde anlamlı olmaktadır. Sosyal Sezgi Modeli'ne göre, bireyin ahlaki yargısı sosyal etkileşim ile örneğin yakınları ile etkileşime geçilirse değişebileceği yönündedir. Bu noktada bireyin ilk ahlaki yargısının değişebilmesi için değer verdiği ya da yakın bulduğu kişilerle etkileşime geçerek onların fikirlerinden ikna olması gerekmektedir. Bu açıdan Çalışma 2'de herhangi bir yakınlık etkisi olmamakla birlikte bir etkileşim veya ikna süreci de olmamasına rağmen bireyin ahlaki yargısının esneyebileceği bulunmuştur. Fakat bu bulgu Sosyal Sezgi Modeli'nin çıkarımlarını yanlışlayabilecek düzeyde değildir, çünkü bireyin ilk yargısının ne olduğu bilinmemektedir eğer birey ilk yargısını verdikten sonra çoğunluğun görüşünü öğrenirse ve hatta çoğunluğun neden öyle düşündüğüne yönelik bir açıklama da sunulur ve birey ahlaki yargısını esnetirse bu Sosyal Sezgi Modeli'nin çıkarımları için anti-tez niteliği taşıyabilecek bir bulgu olabilir.

Son olarak en önemli hususa değinmek gerekirse, o da ahlaki yargının çoğunluğun etkisi ile değişebileceği bulgusudur. Çünkü Sherif ve Hovland'ın (1961) ifade ettiği gibi çok kuvvetli olan tutumların değişime direndiğini dolayısıyla grubun ortak yargısından da etkilenmeyeceği beklenmektedir. Aynı şekilde ahlaki yargıyı sosyal etki üzerinden çalışan araştırmalar da insanların kuvvetli bir ahlaki tutumları olduğunda grup normuna uyum göstermediklerini rapor etmiştir (Hornsey, Majkut, Terry, ve McKimmie, 2003; Hornsey, Smith, ve Begg, 2007). Fakat tam aksini bulgulayan araştırmalar da mevcuttur, örneğin küçük grup tartışmalarında bireyin ahlaki fikirlerinin sosyal etki altında kaldığı (Kundu ve Cummins, 2012; Lisciandra, Postma-Nilsenová, ve Colombo, 2013) ve hatta sadece grup tartışmaları değil, çevirim içi etkileşimlerde bile ahlaki yargı üzerinde sosyal etkinin olduğu yönünde bulgular vardır (Kelly, Ngo, Chituc, Huettel, ve Sinnott-Armstrong, 2017). Tam bu noktada Çalışma 2 bu ikili bulgulara şöyle bir önerme getirebilmektedir: Ahlaki yargıda gruba uyum sosyal istenirlik düzeyi ile ilişkili olabildiği gibi aynı zamanda grubun ahlaki yargısı ile de ilişkilidir. Ahlakçı grubun yargısı Türkiyeli katılımcıların yargısı ile paralel gittiği için katılımcılar uyum göstermiş olabilirler (aynı fikirde

oldukları için) ve aynı zamanda sosyal istenirlik motivasyonlarından dolayı hoşgörölü çoğunluğun ahlaki yargısına uyum göstermelerine sebep olmuş olabilir (aynı fikirde olmamalarına rağmen sosyal istenirlik seviyelerinden dolayı). Örneğin, Bostyn ve Roets (2016) insanların deontolojik ahlaki yargıda bulunan çoğunluğa uyum gösterirken faydacı ahlaki yargıda bulunan çoğunluğa uyum göstermediklerini tespit etmiştir. Deontolojik yargıda bulunan insanları daha güvenilir algıladığımızdan (Everett, vd. 2016) dolayı o grubun ahlaki yargısına da uyum göstermiş olmak bu anlamda şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla grubun ahlaki yargısının bireyin yargısına zıt olması (ya da ortalama zıt) ve uyumlu olması, sosyal istenirlik seviyesi de göz önünde bulundurularak incelendiğinde sonuçların bu şekilde olup olmayacağı test edilmelidir. Ayrıca ahlaki meselenin içeriği de yine bu noktada uyum davranışını değiştirebilir, örneğin kutsal kitaba tükürmek ya da enset ilişki gibi saflığı bozan bir ahlaki ihlalde kişinin bulunduğu grubun yargısı hoşgörölü ise bu bireyin ahlaki yargısını ne düzeyde etkileyebilecektir? Bu da yine ileri çalışmaların inceleyebileceği bir konu olarak bu çalışmanın önerilerinden birini oluşturmaktadır.

4.4. Araştırma 2: Çalışma 3

Göreceli Ahlak Etkisi

Çalışma 3 bireylerin farklı ahlaki görüşlere dair argümanlar okuduklarında bu görüşlerden ne derece etkilenebileceklerini anlamaya çalışmaktadır. Özellikle meta-etik inançlardan biri olan Nesnel Ahlak ve Öznel Ahlak görüşlerinin katılımcıların bireysel ahlaki yargılarını değiştirebileceği düşünülmüştür. Bu beklentinin arka planını bu alanda yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Öyle ki katılımcıların nesnel ya da öznel ahlak inançlarına hazırlanmasının onların ahlaki davranışlarında (Rai ve Holyoak, 2013; Young ve Durwin, 2013), dini inançlarında (Yılmaz ve Bahcekapili, 2015) ve hatta cezalandırıcı bir Tanrının varlığına inanmalarında (Sarkissian ve Phlealen, 2019) bile etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca sezgisel düşünme ve nesnel ahlak görüşüne sahip olma arasında da ilişki tespit edilmiştir (Yılmaz ve Bahcekapili, 2018). Nesnel ahlak görüşüne sahip olmak, ahlaken yanlış bulma eğiliminin artması şeklinde bireyin ahlaki yargısını daha katılaştırmaktadır, aslında nesnel ahlak

görüşüne sahip olmak ahlaki yargının şartlar ve durumlar altında değişmeyen bir yapısı olduğuna işaret eder (Fisher, Knobe, Strickland ve Keil, 2017; Goodwin ve Darley, 2010; 2012; Haidt, Rosenberg & Hom, 2003; Sarkissian, Park, Tien, Wright, ve Knobe, 2011). Eğer katılımcı, göreceli ahlak görüşüne maruz kalırsa ahlaki yargısını esnetebilir mi? Bu soruya odaklanan Çalışma 3'ün toplam üç veri setinden, ikisi Türkiyeli katılımcılardan biri Amerikalı katılımcılardan olmak üzere elde edilen veriler analiz edilmiştir. Fakat sonuçlar, bireyin ahlaki yargısının ne nesnel ahlak ne de göreceli ahlak görüşlerinden etkilendiğini göstermektedir. Üstelik nesnel ahlak grubunda olan katılımcıların nesnel ahlak inançları daha yüksek ve göreceli ahlak grubundaki katılımcıların ise göreceli ahlak inançları daha yüksek olmasına rağmen –yani manipülasyon sonrası kontrol testleri çalışmış olmasına rağmen- bu durum bireylerin ahlaki yargısında etkili olmamıştır. Fakat katılımcının açık-görüşlülük düzeyi onun ahlaki yargısı üzerinde daha etkili olmuştur. Özellikle hem Türkiyeli hem de Amerikalı örnekleme açık-görüşlülük seviyesi arttıkça bireyin ahlaki yargısında düşüş tespit edilmiştir. Bu düşüş de özellikle kontrol grubunda tespit edilmiştir, eğer katılımcı herhangi bir ahlak görüşüne maruz kalırsa bu onun açık görüşlülük düzeyinin ahlaki yargısını esnetmesinde daha az etkili olmaktadır. Özellikle Amerikalı katılımcıların nesnel ahlak görüşüne maruz kalanlarında açık-görüşlülük düzeyi ile ahlaki yargı arasındaki ilişki anlamsız çıkmaktadır, fakat bu kontrol grubunda ve göreceli ahlak grubunda anlamlı ve negatif yönde olmuştur, yani açık görüşlülük arttıkça ahlaki yargı esnemektedir.

Açık-görüşlülük düzeyi ortak bir değişken olarak analize dahil edildiğinde ise her iki kültürel grupta da (ve ayrıca Çalışma 3 Replikasyonda) anlamlı bir değişken olarak etkisini göstermiştir. Yapılan regresyon analizleri sonucunda ise her iki kültürel grupta, açık-görüşlülüğün katılımcıların maruz kaldığı Nesnel ya da Göreceli Ahlak görüşünden daha büyük ölçüde ahlaki yargıyı yordadığı tespit edilmiştir. Sadece Amerikalı katılımcılarda Göreceli-Nesnel ahlak grubunda açık-görüşlülüğün ahlaki yargıyı anlamlı ölçüde yordamadığı tespit edilmiştir.

Çalışma 3'ün Replikasyon kısmında ise bu bulgulardan emin olmak adına bu sefer farklı bir manipülasyon tekniği kullanılmıştır. Özellikle Çalışma 3'ün önceki çalışmalarında manipülasyon için kullanılan metinlerin uzunluğu, verilerin

laboratuvar ortamında toplanmadığı da düşünülürse yeterli düzeyde hazırlama (priming) yapmamamış olabilir. Bu sebeple manipülasyon için hem daha önce çevrimiçi veri toplanmış hem de daha kısa metinlerden oluşan materyaller tercih edilerek tekrar katılımcılar nesnel ve göreceli ahlak görüşlerine maruz bırakılmıştır. Nitekim Replikasyon çalışmasının bulguları da Çalışma 3'ün önceki bulgularını desteklemiş ve manipülasyonun bireyin ahlaki yargısını etkilemede etkisiz olduğunu göstermiştir. Önceki çalışmalarda bulunduğu gibi yine açık-görüşlülük düzeyinin bireyin ahlaki yargısında ortak değişken olarak anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür. Fakat Replikasyon çalışmasında açık-görüşlülük düzeyinin regresyon ile açıklama gücü test edildiğinde sadece göreceli-kontrol değişkeni ile açık-görüşlülük düzeyinin ahlaki yargıyı anlamlı düzeyde esnettiği ve daha az ahlaki yanlışlığın raporlandığı bulunmuştur. Diğer kukla değişkenler olan nesnel-kontrol, nesnel-görecelilik ile test edildiğinde açık-görüşlülüğün açıklama gücündeki anlamlılık kaybolmaktadır.

Bu sonuçları şu şekilde anlamlandırmak mümkün olabilir. Öncelikle katılımcıların ahlaki yargılarının okuduğu bir görüş ile değişmesinin kolay olmadığı görülmektedir. Bu tarz bir çalışma laboratuvar ortamında tekrar test edilirse belki daha etkili bir sonuç elde edilebilir fakat bu üç çalışma ile sonuçlar göstermektedir ki nesnel-göreceli ahlak manipülasyonu bu haliyle bireyin ahlaki yargısı üzerinde bir etki göstermemektedir. Bu sonuçlar, ahlaki yargının bu şekilde değişmeyeceğini göstererek bir nebze Sosyal Sezgi Modelinin iddialarını desteklemektedir. Bireyin etkileşime geçmediği ya da kendisinden göreceli-nesnel bakış açısında düşünmeyi üretmesi istenmediğinde ahlaki yargısının değişmesinin de zor olduğu düşünülebilir. Çünkü Sarkissian ve diğerleri (2011) farklı kültürel gruplarda farklı yaşantılar olduğunu belirterek, katılımcıdan o davranışları bu şekilde değerlendirmesini isteyerek göreceli düşünmeye teşvik etmiş ve katılımcıların daha esnek yargıda bulunduğunu göstermişlerdir. Aynı şekilde Tepe ve Aydınli-Karakulak da (2019) ahlaki ihlalleri Afrika kültüründe sorduğunda katılımcıların o davranışlara yönelik ahlaki yargısının azaldığını tespit etmişlerdir. Dolayısıyla tam da bu noktada göreceli düşünmenin katılımcıdan ne şekilde istenildiğine göre elde edilen sonuçlar değişmektedir. Çünkü birinde katılımcıdan göreceli ahlak görüşünü benimsemesi ve

ondan etkilenerak ahlaki yargıda bulunması istenirken diğesinde katılımcıya ahlaki ihlalin bağlamı değıştirilerek verilmiştir. Bu ikisi farklı düzeylerde düşünmeye sebep olmuş olabilir. Çünkü Gowans’a (2012) göre göreceli ahlak görüşünü benimsemek herhangi bir yargılayıcı ahlaki kriter olmamasını düşündürttüğünden kişide kaotik bir algı yaratabilir. Dolayısıyla böyle bir görüşü benimsemek belki de kullanılan manipölasyon yöntemlerindeki gibi basit bir görüş okuyarak değil daha da zihinsel efor isteyen bir görev ile mümkün olabilir. Tabii bu zihinsel eforu göstermeyi tercih edip etmemede aslında bireysel bir değışken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim bireysel bir değışken olan açık-görüşlölük düzeyinin her ne kadar bireyin ahlaki yargısını esnetmede payı olsa da tüm gruplar üzerinde eş düzeyde anlamlılık göstermemiştir. Özellikle Amerikalı katılımıcılarda nesnel ahlak grubundakilerde hiç bir anlamlılık tespit edilmemiştir. Bu da deney deseninin zayıflığını ortaya koyabilir. Her ne kadar deneyin sonunda dikkat dağıtıcı görevler verilse de katılımcı nesnel ahlak hazırlamasından etkilenmiş olduğu için daha az açık-görüşlölük raporlamış olabilir (nesnel ahlak görüşünün dar görüşlölük ile ilişkisinden yukarda bahsedilmişti). Nitekim bu bulgu bir tek Amerikalı katılımıcıların olduğu çalışmada tespit edildiğı için direkt böyle bir çıkarsama yapmak da çok geçerli bir sonuç olmayacaktır. Bir başka nokta ise açık-görüşlölük ölçeğinin düşük iç tutarlılık katsayısına sahip olmasıdır. Bu da tutarlı sonuçlar elde edememenin bir başka açıklaması olabilir.

Bu konuyu tekrar ele almak gerekirse, bu manipölasyon yöntemlerini labarotuar ortamında tekrar kullanmak ya da katılımcıyı daha aktif bir şekilde nesnel ya da göreceli ahlak görüşlerinde düşünmeye teşvik etmek göz önünde bulundurulması gereken hususlar olacaktır. Ayrıca Çalışma 2’de de bahsedildiğı gibi katılımıcının bireysel özelliklerini deneyden bir kaç gün önce öğrenmek ideal bir deney için en uygun olanı olacaktır.

4.5. Araştırma 2: Çalışma 4

Karşı-Olgusal Düşünme Etkisi

Çalışma 4'ün amacı ise ahlaki olaylar karşısında karşı-olgusal alternatifleri düşünebilme becerisini incelemektir. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada katılımcının ilk ahlaki yargısını raporlaması ve ardından o ahlaki ihlale yönelik karşı-olgusal düşünerek o durumu olumlama istenmiştir. Bu noktada beklentiler ikiye ayrılmaktadır. Sosyal Sezgi Modeli'ne göre ilk yargının değişmesi zordur, özellikle bireyin kendi başına muhakeme ederek ilk yargısını değiştirmesinin güç olduğu iddia edilmektedir. Fakat bununla ilgili olarak model iki alternatif (modelin beşinci ve altıncı bağlantısı) daha sunmaktadır, “Muhakeme ile oluşturulmuş yargı” (reasoned judgment link) ve “Kendi başına derin düşünerek oluşturulmuş yargı” (private reflection link). Bunlardan ilkinin Haidt (2001) şu şekilde açıklar, eğer birey ahlaki yargısını muhakeme ederek veriyor ise bu onun o ahlaki mesele hakkında çok da duygusal bir sürece girmediğini göstermektedir. Eğer bireyin duygu ve muhakeme süreçleri o ahlaki meseleden eş düzeyde etkilenmiş ise buna “ikili tutum” (dual attitude) süreci denir, o zaman da birey rasyonel ahlaki yargısını sözel olarak ifade edebilir ama altta etkisini sürdüren yine duygusal ahlaki yargısı olacaktır. İkincisini ise şu şekilde açıklar, kişi bir durum hakkında muhakeme sürecinde düşünür iken spontane bir şekilde yeni bir sezgisel yargı oluşturabilir ve bu yargı da onun ilk oluşturduğu yargı ile çatışabilir. Bunlardan en yaygın olanı perspektif alma ile gerçekleşmektedir, öyle ki birey ilk yargısını verdiğinde bunları düşünmemiş olabilir fakat perspektif aldığı yeni bir sürece girerek durumu daha derinden düşünebilir. Bu sürecin sonunda bireyin birden çok sezgisel yargısı oluşacaktır ve seçimini ya en güçlü sezgisel yargısı ne ise onun üzerinden yapacak ya da muhakemesine izin verip prensip üzerinden bir seçim yapacaktır. Sosyal Sezgi Modeli, rasyonel ahlaki yargı süreci olarak bu iki bağlantıdan bahsetse de bunların ahlaki yargı sürecinde dominant süreçler olmadığını ama yine de bazı koşullarda ahlaki yargıya katkı sağladığını önermektedir (Haidt, 2001).

Bir diğer beklenti ise karşı-olgusal alternatifler üzerinden düşünme çalışmalarından gelmektedir. İnsanların karşı-olgusal düşünerek ahlaken daha

uygunsuz olabilecek olan davranışı olumluya dönüştürmeye eğilimli olduğunu (McCloy ve Byrne, 2000; McEleney ve Byrne, 2006) çünkü dünyayı ahlaken olumlu yönde görmeye eğilimli olduğumuzu gösteren deliller mevcuttur (Halpern ve Hitchcock, 2014; Knobe ve Szabó, 2013; Schaffer ve Blanchard, 2015). Philips ve Cushman (2018) ise bu alternatif olasılıklar üzerinde düşünürken bunun hangi bilişsel sistem üzerinden gerçekleştiğini incelemiş ve ahlakın biz farkında olmadan olabilecek olasılıkları kısıtladığını önermiş ve bunun da otomatik (sistem 1) süreç üzerinden ilerlediğini göstermiştir. Yani ahlaksız bir olayın gerçekleşme olasılığı ile imkansızlık algısı paralel çalışmakta ve bu iki algısal süreç sezgisel sistem üzerinden gerçekleşmektedir.

Çalışma 4'te Türkiyeli katılımcıların sonuçlarına göre ise bireyin ilk yargısı ahlaki ihlaller hakkında kabul edilebilir olmadığı yönünde iken bireyden bu duruma ilişkin karşı-olgusal düşünmesi istendiğinde ahlaki yargısını esnetebilmektedir fakat bu esnetme en çok rasyonel süreç içerisinde mümkün olmaktadır. Yani birey ahlaki yargısını olumlamak için 20 saniye içerisinde karşı-olgusal düşündüğünde bu efor ahlaki yargısını esnetmede yeterli süre olamamaktadır. Fakat süre baskısı ortadan kalktığında ve katılımcıya düşünmesi için tekrar şans verildiğinde bu sefer katılımcının ilk yargısı ile son yargısı arasındaki esneme farkı büyümektedir. Tam bu noktada katılımcının rasyonel sürecin etkisi ile mi yargısını değiştirdiği yoksa o ihlal üzerine ikinci defa karşı-olgusal düşündüğü için mi yargısını esnettiği sorusu açıkta kalmaktadır. Bu sebeple Amerikalı katılımcılardan oluşan Çalışma 4'te deney deseni değiştirilmiş ve katılımcılar sezgisel düşünme grubu ve rasyonel düşünme grubu olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda ise bireyin karşı-olgusal düşünmesinin sezgisel ya da rasyonel süreçte değişmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türkiyeli katılımcıların bulgusunun katılımcının rasyonel sürece girmesinden değil de ikinci defa karşı-olgusal düşünmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Aynı zamanda iki çalışmanın veri setlerinin farklı kültürel gruplardan olması da olası bu farklılığın alternatif açıklaması olabilir, her ne kadar bilginiz dahilinde bu alanda kültürel varyasyonla ilgili bir tespit öne sürülmemiş olsa bile. Bir diğer husus da dikkat testinden dolayı çıkarılan katılımcı sayısının Türkiye örnekleminde 5 kişi iken aynı dikkat testinden çıkarılan katılımcı sayısının

Amerikalı örnekleminde 44 kişi olmasıdır. Dolayısıyla bu veri setindeki katılımcıların bu yanıtları ne derece rasyonel sürece girerek verip vermedikleri kısmı soru işaretidir. Bir diğer nokta ise bu araştırma projesi içerisinde ahlaki ihlaller ile irrasyonel davranışlar arasında bu süreçler bazında bir farklılık olup olmadığı incelenmek istenmiştir. Çalışma 4'te Türkiyeli katılımcılar sadece ahlaki ihlalleri (dört davranış üç sefer, temel faz, sezgisel faz ve rasyonel faz) değerlendirirken Amerikalı katılımcılar üç ahlaki ihlal üç irrasyonel davranış aynı anda iki defa (temel faz ve sezgisel ya da rasyonel faz) değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla altı davranış iki defa değerlendirmek yorucu gelmiş olabilir ya da davranışların karışık içeriklere sahip olması dolayısıyla dikkatin de dağılması ile net algılanmamış olabilir. Bu çalışmanın tekrar daha dikkatli bir katılımcı grubu ile test edildiğinde Amerikalı katılımcılardan bulguların sonucun tekrar etmesi beklenmektedir. Bu durumda bu araştırmanın çıkardığı sonuç, ahlaki yargının karşı-olgusal süreçte değişmesinin mümkün olduğu fakat bunun katılımcının muhakeme etmeye fırsat bulduğu süreçte gerçekleşebildiğidir. Sosyal Sezgi Modeli'nin ahlaki yargının sezgisel süreçte ilerlediği tezi çürütülmemiştir fakat ahlaki meseleler hakkında muhakeme ederek ilk yargıyı değiştirmenin de bu kadar nadir gerçekleşmediği düşünülmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, büyük çapta ele aldığımızda bu çalışmanın sonuçları (özellikle Araştırma 2 Çalışma 4) ahlaki yargı sürecinin sezgisel süreçte oluştuğunu iddia eden çalışmaları bir nebze desteklemiş fakat ahlaki yargının esnemesinin de mümkün olduğunu göstermeye çalışmıştır (Bkz: Çalışma 1,2 ve 4). Ahlaki yargının ihlalin toplumsal boyutundan, sosyal etkiden ve karşı olgusal alternatifleri düşünmeden etkilenebileceği gösterilmiştir.

Bu araştırmanın temel merakı ahlaki yargılama sürecini biraz daha iyi anlamak ve analiz etmek üzerine kuruludur. Birey ahlaki yargısını hangi motivasyonlardan etkilenerak oluşturmakta ve dışarıdan gelen etkiler ne derece yargısına tesir etmektedir. Araştırma 1 gündelik hayatta sosyal ilişkilerde öncelenen

bireysel ilişki motivasyonlarının tespit edilip edilemeyeceğini ve daha önceki çalışmaların gösterdiği kültürel farklılıkların bulgulanıp bulgulanmayacağını analiz etmiştir. Ayrıca bu ilişki motivasyonlarının, bireyin ahlaki yargısını o doğrultuda tahmin edip etmeyeceği de incelenmiştir. Görünen odur ki bireysel ilişki motivasyonları kültürel olarak farklılık göstermekte fakat bireyin ahlaki yargısını o doğrultuda tahmin edememektedir. Araştırma 2 ise direk ahlaki yargı sürecini literatürde önerilen değişkenler üzerinden deneysel çalışmalar ile test etmiştir. Ahlaki yargılama sürecinin toplumsal bir boyutu olduğunu ve bireyin bu toplumsal boyuttan kopuk bir ahlaki yargıda bulunmadığını Çalışma 1 niyetin meta-ilişkisel tehdit algısı yarattığını göstererek bulgularken Çalışma 2’de sosyal etkinin ahlaki yargı üzerindeki varlığını kültürel farklılıklar üzerinden açıklayarak göstermiştir. Çalışma 3 ve 4 ise ahlaki yargı sürecinde bireyin kendi başına (1) maruz kaldığı ahlak görüşlerinden ve de (2) ürettiği karşı-olgusal alternatiflerden ne derece etkilenebileceğini incelemiştir. Çalışma 3’ün sonucunda farklı ahlaki görüşlere maruz bırakılan bireyin ahlaki yargısında bir değişim olmadığı fakat farklı-karşı olgusal alternatifler ürettiğinde ahlaki yargısını esnetebileceği tespit edilmiştir (Çalışma 4). Çalışma 4’te Türkiyeli katılımcılarda bunun rasyonel düşünme süreci aktif edildiğinde daha yüksek bir oranda olduğunu önerirken Amerikalı katılımcılarda iki süreç arasında bir fark tespit edilmemiştir. Ayrıca bireyin bireysel özelliklerinin de bu süreçlere olan etkisi göz önünde bulundurulmuş özellikle Çalışma 2’de bireyin sosyal istenirlik düzeyinin kültürel olarak sosyal etkinin ahlaki yargı üzerinde ne derece etkili olabileceğinden bahsedilmiştir. Çalışma 3’te ise bireyin açık-görüşlülük özelliğinin ahlaki yargı üzerinde maruz kaldığı manipülasyonlardan daha açıklayıcı güce sahip olduğu gösterilmiştir.

Her bir çalışmanın kısıtlılıklarına o çalışmanın tartışma kısmında değinilmiş olsa da genel olarak bu araştırmanın en temel kısıtlılığı öz-beyan üzerinden yanıtların alınmış olması ve katılımcının öz-beyanına yönelik önsel kabuldür. Bu bulguların daha farklı deneysel yöntemlerle, örtük süreçlerin incelendiği farklı tekniklerle tekrardan ele alınması gerekmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye örnekleminin öğrenci popülasyonundan oluşması, Amazon Mechanical Turk katılımcılarının ise yine öğrenci çoğunluklu bir guptan oluşması verilerin genellenebilirliği açısından göz

önünde bulundurulmalıdır. Bunların dışında her bir çalışmanın literatüre ve ahlaki yargı anlayışına yönelik katkıları göz önünde bulundurulduğunda her bir çalışma, bugün tartışılan temel ahlaki meselelere yönelik önemli katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abrams, D., Wetherell, M. S., Cochrane, S., Hogg, M. A., Turner, J. C.: 1968 "Knowing what to think by knowing who you are: Self-categorization and the nature of norm formation, conformity, and group polarization", **British Journal of Social Psychology**, 29, 97-119.
- Alexander, R. D.: 1987 **The biology of moral systems**, New York: Aldine de Gruyter.
- Aramovich, N. P., Lytle, B. L., Skitka, L. J.: 2012 "Opposing torture: Moral conviction and resistance to majority influence.", **Social Influence**, 7/1, 21-34.
- Asch, S. E. : 1951 "Effects of group pressure on the modification and distortion of judgment", **Groups, leadership, and men** (yayımlayan H. Guetzkow) Pittsburgh, PA: Carnegie Publishing, s. 177-190.
- Asch, S. E. : 1955 "Opinions and social pressure", **Scientific American**, 193, 31-35.
- Asch, S. E. : 1956 "Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority". **Psychological monographs: General and applied**, 70/9, 1.
- Bauman, C. W.: 2006 **"Procedural and moral influences on fairness judgments, decision acceptance, and organizational behavior"** (Doctora Tezi, University of Illinois at Chicago, 2006). Dissertation Abstracts International, 67, 5463.
- Baumard, N. ve Sheskin, M.: 2015 "Partner Choice and the Evolution of a Contractualist Morality" **The moral brain: A multidisciplinary perspective** (yayımlayan J. Decety, ve T. Wheatley), s. 35-51, Cambridge: MIT Press.
- Berman, J. Z., Small, D. A. : 2018 "Discipline and desire: On the relative importance of willpower and purity in signaling virtue". **Journal of Experimental Social Psychology**, 76, 220-230.
- Barrett, H. C., Bolyanatz, A., Crittenden, A. N., Fessler, D. M., Fitzpatrick, S., Gurven, M., Scelza, B. A. : 2016 "Small-scale societies exhibit fundamental variation in the role of intentions in moral judgment". **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 113/17, 4688-4693.

- Bond, M.H. : 1988. "Finding universal dimensions of individual variation in multicultural studies of values: The Rokeach and Chinese Value Surveys". **Journal of Personality and Social Psychology**, 55/6, 1009-1015.
- Bostyn, D. H., Roets, A. : 2016. "The morality of action: The asymmetry between judgments of praise and blame in the action–omission effect". **Journal of Experimental Social Psychology**, 63, 19-25.
- Byrne, R. M. (2017). "Counterfactual thinking: From logic to morality". **Current Directions in Psychological Science**, 26/4, 314-322.
- Byrne, R. M. (2016). "Counterfactual thought". **Annual Review of Psychology**, 67, 135-157
- Cesur, S., Bayad, A., Yılmaz, O., Tepe, B. : 2018. "Bir değerler skalasının geliştirilmesi ve bu skalanın politik ve dini yönelimle ilişkisi". **E-Sosder**.
- Cesur, S., Tepe, B., Piyale, Z.E., Sunar, D. , Biten, F.A. : inceleme altında. "Lay Conceptions of Morality in Turkish Culture". **Turkish Psychological Articles**
- Cialdini, R. B., Trost, M. R. : 1998 "Social influence: Social norms, conformity and compliance", **The handbook of social psychology** (yayımlayan D.T. Gilbert, S. T. Fiske, ve G. Lindzey) s. 151-192. New York, NY: McGraw-Hill.
- Colby, A., Kohlberg, L. : 1987 **The measurement of moral judgment**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Conway, P., Peetz, J. : 2012 "When does feeling moral actually make you a better person? Conceptual abstraction moderates whether past moral deeds motivate consistency or compensatory behavior". **Personality and Social Psychology Bulletin**, 38, 907-919
- Coşkun H, Elgin, VM : 2008 "Sosyal beğenirlik ölçeği-17'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışılması" Yayınlanmamış makale
- CUSHMAN, F.: 2008 "Crima and punishmet: Distinguishing the roles of causal and intentional analyses in moral judgment". **Cognition**, 108, 353-380.
- CUSHMAN, F.: 2015 "Deconstructing intent to reconstruct morality". **Current Opinion in Psychology**, 6, 97-103.
- Chaiken, S., Stangor, C. : 1987 "Attitudes and attitude change". **Annual Review of Psychology**, 38, 575–630.

- Chakroff, A., Dungan, J., Young, L.: 2013 "Harming ourselves and defiling others: What determines a moral domain?" **PLoS ONE**, 8
- Chakroff, A., Young, L.: 2015 "Harmful situations, impure people: An attribution asymmetry across moral domains". **Cognition**, 136, 30-37
- Curry, O. S. : 2016 "Morality as cooperation: a problem-centered approach" **The evolution of morality** (yayımlayan T. K. Shackelford ve R. D. Hansen), s. 27-52. Switzerland: Springer.
- Darwin, C.: 1874 **The descent of man and selection in relation to sex.** New York: Rand, McNally & Company.
- Delton, W. A., Krasnow, M. M. : 2015 "Adaptationist approaches to moral psychology." **The moral brain: A multidisciplinary perspective**.(yayımlayan J. Decety, ve T. Wheatley) s. 19-35, Cambridge: MIT Press
- Denton, K. K., Krebs, D. L. :2017 "Rational and emotional sources of moral decision-making: An evolutionary-developmental account". **Evolutionary Psychological Science**, 3/1, 72-85
- Deutsch, M., Gerard, H. B. : 1955 "A study of normative and informational social influences upon individual judgment". **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 51, 629–636.
- deWaal, F. B. M. : 1996 **Good natured: the origins of right and wrong in humans and other animals**, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- deWaal, F. B. M. : 2009 **The age of empathy**, New York: Harmony Books.
- Dungan, J. A., Chakroff, A., Young, L. : 2017 "The relevance of moral norms in distinct relational contexts: Purity versus harm norms regulate self-directed actions". **PLoS one**, 12,
- Erb, H. P., Böhner, G., Rank, S., Einwiller, S. : 2002. "Processing minority and majority communications: The role of conflict with prior attitudes". **Personality and Social Psychology Bulletin**, 28, 1172–1182
- Erb, H. P., Böhner, G., Schmalzle, K., Rank, S. : 1998 "Beyond conflict and discrepancy: Cognitive bias in minority and majority influence." **Personality and Social Psychology Bulletin**, 24, 620–633.
- Evans, J. S. B. : 2010 "Intuition and reasoning: A dual process perspective" **Psychological Inquiry**, 21, 313-326
- Evans, J. S. B., & Frankish, K. E. (2009). **In two minds: Dual processes and beyond.** Oxford University Press.

- Evans, J. St. B. T., Stanovich, K. E. : 2013 "Dual-process theories of higher cognition: Advancing the debate". **Perspectives in Psychological Science**, 8, 223–241.
- Everett, J. A., Pizarro, D. A., Crockett, M. J. : 2016 "Inference of trustworthiness from intuitive moral judgments", **Journal of Experimental Psychology: General**, 145, 772-787.
- Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., Lang, A. G. : 2009 "Statistical power analyses using G* Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses". **Behavior Research Methods**, 41, 1149-1160.
- Fessler, D. M., Barrett, H. C., Kanovsky, M., Stich, S., Holbrook, C., Henrich, J., ... Ve Pisor, A. C. : 2015 "Moral parochialism and contextual contingency across seven societies". **Proceedings of the Royal Society B**, 282: 20150907
- Fessler, D. M. T., Haley, K. J. : 2003 "The strategy of affect: emotions in human cooperation" **Genetic and cultural evolution of cooperation** (yayımlayan P. Hammerstein), s. 7-36, Cambridge: MIT Press
- Fisher, M., Knobe, J., Strickland, B., Keil, F. C. : 2017 "The influence of social interaction on intuitions of objectivity and subjectivity". **Cognitive science**, 41/4, 1119-1134.
- Fiske, A. P. : 2000. "Complementarity theory: Why human social capacities evolved to require cultural complements". **Personality and Social Psychology Review**, 4(1), 76-94.
- Fiske, A. P. : 1992 "The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations". **Psychological Review**, 99, 689-723.
- Fiske, A. P. : 2001 "Metarelational models: Configurations of social relationships". **European Journal of Social Psychology**, DOI: 10.1002/ejsp.847
- Frank, R. H. : 1988 **Passions within reason: The strategic role of the emotions**. WW Norton & Co.
- Gelfand, M. J., Harrington, J. R., Jackson, J. C. : 2017 "The strength of social norms across human groups". **Perspectives on Psychological Science**, 12, 800-809.
- Gilligan, C. : 1982 "New maps of development: New visions of maturity". **American Journal of Orthopsychiatry**, 52/2, 199

- Giner-Sorolla, R., Chapman, H. A. : 2016 "Beyond purity: Moral disgust toward bad character". **Psychological Science**, 28, 80-91.
- Gintis, H. : 2005 **Moral sentiments and material interests: The foundations of cooperation in economic life**, Cambridge: MIT Press
- Glynn, C. J., Hayes, A. F., Shanahan, J. : 1997 "Perceived support for one's opinions and willingness to speak out a metaanalysis of survey studies on the "spiral of silence". **Public Opinion Quarterly**, 61, 452-463.
- Goodwin, G. P., Darley, J. M. : 2008 "The psychology of meta-ethics: Exploring objectivism". **Cognition**, 106/3, 1339-1366.
- Goodwin, G. P., Darley, J. M. : 2010 "The perceived objectivity of ethical beliefs: Psychological findings and implications for public policy". **Review of Philosophy and Psychology**, 1/2, 161-188.
- Goodwin, G. P., Darley, J. M. : 2012 "Why are some moral beliefs perceived to be more objective than others?." **Journal of Experimental Social Psychology**, 48/1, 250-256.
- Güngör, D., Karasawa, M., Boiger, M., Dinçer, D., Mesquita, B. : 2014 "Fitting in or sticking together: The prevalence and adaptivity of conformity, relatedness, and autonomy in Japan and Turkey". **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 45/9, 1374-1389.
- Graham, J., Haidt, J. : 2010 "Beyond beliefs: Religions bind individuals into moral communities". **Personality and social psychology review**, 14/1, 140-150.
- Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S., Ditto, P. H. : 2012 "Moral foundations theory: The pragmatic validity of moral pluralism", **Advances in Experimental Social Psychology**, 47, 55-130.
- Graham, J., Haidt, J., Nosek, B. A. : 2009 "Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations", **Journal of Personality and Social Psychology**, 96, 1029-1046.
- Graham, J., Nosek, B. A., Haidt, J., Iyer, R., Koleva, S., Ditto, P. H. : 2011 "Mapping the moral domain". **Journal of Personality and Social Psychology**, 101, 366-385.
- Greene, J. D. : 2014 **Moral tribes: emotion, reason and the gap between us and them**, London: Atlantic Books.
- Greene, J. D. : 2013 **Moral tribes: Emotion, reason, and the gap between us and them**, Penguin Press

- Greene, J. D., Nystrom, L., Engell, A., Darley, J. L., Cohen, J.L. : 2004 "The neural bases of cognitive conflict and control in moral judgment", **Neuron**, 44, 389-400
- Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M., Cohen, J. D. : 2001 "An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment", **Science**, 293/5537, 2105-2108
- Gowans, C. : 2012 **Moral relativism.** (yayımlayan E. Zalta), Stanford encyclopedia of philosophy
- Haidt, J. : 2007 "The new synthesis in moral psychology", **Science**, 316/5827, 998-1002.
- Haidt, J. : 2001 "The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment", **Psychological Review**, 108/4, 814-834.
- Haidt, J. : 2012 **The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion**, Vintage Press
- Haidt, J., Bjorklund, F., Murphy, S. : 2000 **Moral dumbfounding: When intuition finds no reason.** (Basılmamış makale) University of Virginia
- Haidt, J., Kesebir, S. : 2010 Morality (Yayımlayan S. T. Fiske, D. T. Gilbert ve G. Lindzey), **Handbook of Social Psychology**, s. 797-832. Hoboken, NJ: Wiley.
- Haidt, J., Koller, S. H., Dias, M. G. : 1993 "Affect, culture, and morality, or is it wrong to eat your dog?" **Journal of Personality and Social Psychology**, 65, 613-628.
- Haidt, J., Rosenberg, E., Hom, H. : 2003 "Differentiating Diversities: Moral Diversity Is Not Like Other Kinds". **Journal of Applied Social Psychology**, 33/1, 1-36.
- Halpern, J., Hitchcock, C. : 2014 "Graded causation and defaults". **British Journal for the Philosophy of Science**.
- Haran, U., Ritov, I., Mellers, B. A. : 2013 "The role of actively open-minded thinking in information acquisition, accuracy, and calibration". **Judgment and Decision Making**, 8/3, 188–201.
- Harper, C. A., Hogue, T. E. : 2019 "The role of intuitive moral foundations in Britain's vote on EU membership". **Journal of Community & Applied Social Psychology**, 29/2, 90-103.
- Haslam, N., Fiske, A. P. : 1992 "Implicit relationship prototypes: Investigating five theories of the cognitive organization of social relationships", **Journal of Experimental Social Psychology**, 28/5, 441-474.

- He, J., & Van de Vijver, F. J. : 2015
"Self-presentation styles in self-reports: Linking the general factors of response styles, personality traits, and values in a longitudinal study" **Personality and Individual Differences**, 81, 129-134.
- He, J., Van de Vijver, F. J., Espinosa, A. D., Mui, P. H. : 2014
"Toward a unification of acquiescent, extreme, and midpoint response styles: A multilevel study" **International Journal of Cross Cultural Management**, 14/3, 306-322.
- Heiphetz, L., Young, L. L. : 2017
"Can only one person be right? The development of objectivism and social preferences regarding widely shared and controversial moral beliefs", **Cognition**, 167, 78-90.
- Horberg, E. J., Oveis, C., Keltner, D., Cohen, A. B. : 2009
"Disgust and the moralization of purity". **Journal of Personality and Social Psychology**, 97, 963–976.
- Hornsey, M. J., Majkut, L., Terry, D. J., McKimmie, B. M. : 2003
"On being loud and proud: Non-conformity and counter-conformity to group norms". **British Journal of Social Psychology**, 42/3, 319-335.
- Hornsey, M. J., Smith, J. R., Begg, D. : 2007
" Effects of norms among those with moral conviction: Counter-conformity emerges on intentions but not behaviors". **Social Influence**, 2/4, 244-268.
- Hume, D. : 1739/1978
A treatise of human nature. (Yayımlayan L. A. Selby-Bigge ve P. H. Nidditch). Oxford University Press.
- Insko, C., Drenan, S., Solomon, M. R., Smith, R., Wade, T. J. : 1983
"Conformity as a function of the consistency of positive self-evaluation with being liked and being right", **Journal of Experimental Social Psychology**, 19, 341 358.
- Jensen, L. : 1995
"Habits of the heart revisited: Autonomy, community and divinity in adults' moral language", **Qualitative Sociology**, 18, 71-86.
- Johnson, T. P., van de Vijver, F. J. R. : 2002
"Social desirability in cross-cultural research" (Yayımlayan J. A. Harkness, F. J. R. van de Vijver, ve P. P. Mohler) **Cross-cultural survey methods**, s. 193–202. Hoboken, NJ: Wiley.
- Jones, E. L. : 1984
"The courtesy bias in South-East Asian surveys" (Yayımlayan M. Bulmer ve D. P. Warwick) **Social Research in Developing Countries**, s. 253–260. London: UCL Press.
- Kant, I. : 1994
The metaphysics of morals: ethical philosophy. Indianapolis: IA Hackett.

- Keck, N., Giessner, S. R., Van Quaquebeke, N., Kruijff, E. : 2018 "When do Followers Perceive Their Leaders as Ethical? A Relational Models Perspective of Normatively Appropriate Conduct". **Journal of Business Ethics**, 1-17.
- Kelly, M., Ngo, L., Chituc, V., Huettel, S., Sinnott-Armstrong, W. : 2017 "Moral conformity in online interactions: rational justifications increase influence of peer opinions on moral judgments". **Social Influence**, 12/2-3, 57-68.
- Kim, Y. H., Cohen, D., Au, W. T. : 2010 "The jury and abjuration of my peers: the self in face and dignity cultures". **Journal of Personality and Social Psychology**, 98/6, 904.
- Knobe, J., Szabó, Z. G. : 2013 "Modals with a test of the deontic" **Semantics & Pragmatics**, 6.
- Kohlberg, L. : 1971 "From is to ought: how to commit the naturalistic fallacy and get away with it in the study of moral development". (Yayımlayan T. Mischel), **Cognitive Development and Epistemology**, s. 151–235. New York: Academic Press.
- Kohlberg, L. : 1984 **Essays in moral development: the psychology of moral development**. New York: Harper & Row.
- Kundu, P., Cummins, D. D. : 2013 "Morality and conformity: The Asch paradigm applied to moral decisions". **Social Influence**, 8/4, 268-279.
- Lalwani, A. K., Shrum, L. J., Chiu, C. Y. : 2009 "Motivated response styles: The role of cultural values, regulatory focus, and self-consciousness in socially desirable responding". **Journal of Personality and Social Psychology**, 96/4, 870.
- Lapsley, D.K. : 2006 "Moral stage theory" (Yayımlayan M. Killen ve J. Smetana), **Handbook of Moral Development**, s. 37-66. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Leone, L., Giacomantonio, M., Lauriola, M. : 2019 "Moral foundations, worldviews, moral absolutism and belief in conspiracy theories". **International Journal of Psychology**, 54/2, 197-204.
- Lisciandra, C., Postma-Nilsenová, M., Colombo, M. : 2013 "Conformability. A study on group conditioning of normative judgment". **Review of Philosophy and Psychology**, 4, 751–764.
- Lombrozo, T. : 2009 "The role of moral commitments in moral judgment". **Cognitive Science**, 33/2, 273-286.
- Mandel, D. R., Lehman, D. R. : 1996 "Counterfactual thinking and ascriptions of cause and preventability". **Journal of Personality and Social Psychology**, 71/3, 450.

- McCloy, R., Byrne, R. M. : 2000 "Counterfactual thinking about controllable events". **Memory & Cognition**, 28/6, 1071-1078.
- McEleney, A., Byrne, R. M. : 2006 "Spontaneous counterfactual thoughts and causal explanations". **Thinking & Reasoning**, 12/2, 235-255.
- Nesse, R. M. : 2001 **Evolution and the capacity for commitment**. New York: Russell Sage Foundation.
- Nichols, S. : 2002 "Norms with feeling: Towards a psychological account of moral judgment". **Cognition**, 84/2, 221-236.
- Nichols, S. : 2004 "After objectivity: An empirical study of moral judgment". **Philosophical Psychology**, 17/1, 3-26.
- Nisbett, R. E., Cohen, D. : 1996 **Culture of honor: The psychology of violence in the South**. Boulder: Westview Press Inc.
- Nucci, L. P., Turiel, E. : 1978 "Social interactions and the development of social concepts in preschool children". **Child Development**, 400-407.
- Parkinson, M., Byrne M. J. R. : 2017 "Judgments of moral responsibility and wrongness for intentional and accidental harm and purity violations". **The Quarterly Journal of Experimental Psychology**, 1-12.
- Phillips, J., Cushman, F. : 2017 "Morality constrains the default representation of what is possible." **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 114/18, 4649-4654.
- Phillips, J., Luguri, J. B., Knobe, J. : 2015 "Unifying morality's influence on non-moral judgments: The relevance of alternative possibilities". **Cognition**, 145, 30-42.
- Plato. : 1987 **The republic**. London: Penguin Classics
- Prinz, J. : 2015 "Is the moral brain ever dispassionate?" (Yayımlayan Decety, J., ve Wheatley, T.) **The moral brain: A Multidisciplinary Perspective**, s. 51-69, Cambridge: MIT Press
- Priva, U.C., Austerweil, J.L. : 2015 "Analyzing the history of Cognition using topic models." **Cognition**, 135, 4-9.
- Rai, T. S., Holyoak, K. J. : 2013 "Exposure to moral relativism compromises moral behavior". **Journal of Experimental Social Psychology**, 49/6, 995-1001.
- Rai, T. S., Fiske, A. P. : 2011 "Moral psychology is relationship regulation: moral motives for unity, hierarchy, equality, and proportionality". **Psychological Review**, 118, 57-75.

- Rai, T. S., Fiske, A. P. : 2012 "Beyond harm, intention, and dyads: Relationship regulation, virtuous violence, and metarelational morality". **Psychological Inquiry**, 23, 189-193.
- Rom, S. C., Conway, P. : 2018 "The strategic moral self: Self-presentation shapes moral dilemma judgments". **Journal of Experimental Social Psychology**, 74, 24-37.
- Rom, S. C., Weiss, A., Conway, P. : 2017 " Judging those who judge: Perceivers infer the roles of affect and cognition underpinning others' moral dilemma responses". **Journal of Experimental Social Psychology**, 69, 44-58.
- Rottman, J., Kelemen, D., Young, L. : 2014 "Purity matters more than harm in moral judgments of suicide: Response to Gray (2014)". **Cognition**, 133, 332-334.
- Rozin, P., Lowery, L., Imada, S., Haidt, J. : 1999 "The CAD triad hypothesis: A mapping between three moral emotions (contempt, anger, disgust) and three moral codes (community, autonomy, divinity)". **Journal of Personality and Social Psychology**, 76/4, 574-586.
- Russell, P. S., Giner-Sorolla, R. : 2011a "Moral anger, but not moral disgust, responds to intentionality". **Emotion**, 11, 233-240.
- Russell, P. S., Giner-Sorolla, R. : 2011b " Moral anger is more flexible than moral disgust." **Social Psychological and Personality Science**, 2, 360-364
- Russell, P. S., Giner-Sorolla, R. : 2013 "Bodily moral disgust: What it is, how it is different from anger, and why it is an unreasoned emotion". **Psychological Bulletin**, 139, 328-351.
- Russell, P. S., Piazza, J., Giner-Sorolla, R. : 2013 "CAD revisited effects of the word moral on the moral relevance of disgust (and other emotions)". **Social Psychological and Personality Science**, 4, 62-68.
- Sabo, J. S., Giner-Sorolla, R. : 2017 " Imagining wrong: Fictitious contexts mitigate condemnation of harm more than impurity". **Journal of Experimental Psychology: General**, 146, 134-153.
- Sarkissian, H., Phelan, M. : 2019 "Moral objectivism and a punishing God". **Journal of Experimental Social Psychology**, 80, 1-7.
- Sarkissian, H., Park, J., Tien, D., Wright, J. C., Knobe, J. : 2011 "Folk moral relativism". **Mind & Language**, 26/4, 482-505.
- Schaffer, J., Blanchard, T. : 2015 "Cause without default" (Yayımlayan H. Beebe, C. Hitchcock, ve H. Price), **Making a Difference**. Oxford: Oxford University Press
- Schwartz, S. vd. : 2012 "Refining the theory of Basic Individual Values". **Journal of Personality and Social Psychology**, 103, 663-688.

- Shariff, A. F., Norenzayan, A. : 2007 "God is watching you: Priming God concepts increases prosocial behavior in an anonymous economic game". **Psychological science**, 18/9, 803-809.
- Shweder, R. A., Haidt, J. : 1993 " The future of moral psychology: Truth, intuition, and the pluralist way". **Psychological Science**, 4/6, 360-365.
- Shweder, R. A., Much, N. C, Mahapatra, M., Park, L. : 1997 " The "Big Three" of morality (autonomy, community, divinity) and the "Big Three" explanations of suffering" (Yayınlayan A. Brandt, P. Rozin), **Morality and Health**, s. 119-169). New York: Routledge.
- Shweder, R. A. : 1990 " In defense of moral realism: Reply to Gabennesch". **Child Development**, 61/6, 2060-2067.
- Shweder, R. A. : 1984 "Anthropology's romantic rebellion against the enlightenment, or there's more to thinking than reason and evidence" (Yayınlayan R. Shweder ve R. LeVine), **Culture Theory**. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Siegel, J. Z., Crockett, M. J., Dolan, R. J. : 2017 "Inferences about moral character moderate the impact of consequences on blame and praise". **Cognition**, 167, 201-211.
- Simpson, A., Laham, S. M. : 2015a "Different relational models underlie prototypical left and right positions on social issues". **European Journal of Social Psychology**, 45, 204-217.
- Simpson, A., Laham, S. M. : 2015b " Individual differences in relational construal are associated with variability in moral judgment". **Personality and Individual Differences**, 74, 49-54.
- Simpson, A., Laham, S. M., Fiske, A. P. : 2016 "Wrongness in different relationships: Relational context effects on moral judgment" **The Journal of Social Psychology**, 156, 594-609.
- Sherif, M., Hovland, C. I. : 1961 **Social judgment: Assimilation and contrast effects in communication and attitude change**. New Haven: Yale University Press.
- Skitka, L. J., Bauman, C. W., Sargis, E. G. : 2005 "Moral conviction: Another contributor to attitude strength or something more?" **Journal of Personality and Social Psychology**, 88, 895-917.
- Smith, P. B., Schwartz, S. H. : 1997 "Values" (Yayınlayan J. W. Berry, M. H. Segall, ve Ç. Kağıtçıbaşı) **Handbook of Cross-Cultural Psychology**, s. 177-118. Allyn and Bacon.
- Sousa, P., Holbrook, C., Piazza, J. : 2009 " The morality of harm" **Cognition**, 113, 80-92.
- Suter, R. S., Hertwig, R. : " Time and moral judgment" **Cognition**, 119/3, 454-458.

2011

Süssenbach, P., Rees, J.,
Gollwitzer, M. : 2019

"When the going gets tough, individualizers get going: On the relationship between moral foundations and prosociality". **Personality and Individual Differences**, 136, 122-131.

Stangor, C., Sechrist, G. B.,
Jost, J. T. : 2001

"Changing racial beliefs by providing consensus information". **Personality and Social Psychological Bulletin**, 27, 484-494

Stöber, J. : 2001

"The Social Desirability Scale-17 (SDS-17): Convergent validity, discriminant validity, and relationship with age" **European Journal of Psychological Assessment**, 17/3, 222.

Tepe, B., Aydinli-Karakulak.
A. : 2019

"Beyond harmfulness and impurity: Moral wrongness as a violation of relational motivations" **Journal of Personality and Social Psychology**

Tepe, B. & Byrne, R.
(hazırlanmada).

"The role of intuitive and deliberative counterfactual thoughts in rational and moral judgments", **Journal of Experimental Psychology: General**.

Tepe, B., Piyale, Z.E., Şirin,
S., Rogers-Şirin, L. : 2016

"Moral decision-making among young Muslim adults on harmless taboo violations: The effects of gender, religiosity, and political affiliation", **Personality and Individual Differences**, 101, 243-248

Thompson, A., Fine, G. A. :
1999

"Socially shared cognition, affect, and behavior: A review and integration" **Personality and Social Psychology Review**, 3, 278-302.

Thompson, V.A., Prowse-
Turner, A.J.& Pennycook, G. :
2011

"Intuition, reason, and metacognition", **Cognitive Psychology**, 63,107–140.

Tokuş, T. : 2014

The role of attachment styles and shame-proneness on relational models (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

Tomasello, M., Vaish, A. :
2013

"Origins of human cooperation and morality", **Annual Review of Psychology**, 64, 231-255.

Tracy, J. L., Steckler, C. M.,
Heltzel, G. : 2019

"The physiological basis of psychological disgust and moral judgments", **Journal of Personality and Social Psychology**, 116/1, 15-35

Triandis, H. C. : 1995

Individualism and collectivism. Boulder, CO: Westview Press.

- Triandis, H. C., Carnevale, P., Gelfand, M., Robert, C., Wasti, A., Probst, T., v.d. : 2001 "Culture and deception in business negotiations: A multilevel analysis", **International Journal of Cross-Cultural Management**, 1, 73–90.
- Triandis, H. C., Suh, E. M. : 2002 "Cultural influences on personality", **Annual Review of Psychology**, 53, 133–160.
- Trilling, L. : 1972 **Sincerity and Authenticity**. London: Oxford University Press.
- Turiel, E., Hildebrandt, C., Wainryb, C., Saltzstein, H. D. : 1991 "Judging social issues: Difficulties, inconsistencies, and consistencies", **Monographs of the Society for Research in Child Development**, 1-116.
- Turiel, E. : 1983 **The development of social knowledge: Morality and convention**, Cambridge University Press
- Uhlmann, E. L., Pizarro, D. A., Diermeier, D. : 2015 "A person-centered approach to moral judgment", **Perspectives on Psychological Science**, 10/1, 72-81.
- Uhlmann, E., Pizarro, D., Tannenbaum, D., Ditto, P. : 2009 "The motivated use of moral principles", **Judgment and Decision Making**, 4, 479–491.
- Uhlmann, E. L., Zhu, L. : 2014 "Acts, persons, and intuitions: Person-centered cues and gut reactions to harmless transgressions", **Social Psychological and Personality Science**, 5/3, 279-285
- van Hemert, D. A., van de Vijver, F. J., Poortinga, Y. H., Georgas, J. : 2002 "Structural and functional equivalence of the Eysenck Personality Questionnaire within and between countries", **Personality and Individual Differences**, 33, 1229–1249.
- van Leeuwen, F., Park, J. H. : 2009 "Perceptions of social dangers, moral foundations, and political orientation", **Personality and Individual Differences**, 47/3, 169-173.
- Vasquez, K., Keltner, D., Ebenbach, D. H., Banaszynski, T. L. : 2001 "Cultural variation and similarity in moral rhetorics: Voices from the Philippines and the United States", **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 32/1, 93–120.
- Vezzali, L., Brambilla, M., Giovannini, D., Colucci F.P. : 2016 "Strengthening purity: Moral purity as a mediator of direct and extended cross-group friendships on sexual prejudice", **Journal of Homosexuality**, 64, 716-730.

- Vodosek, M. : 2009 "The relationship between relational models and individualism and collectivism: Evidence from culturally diverse work groups", **International Journal of Psychology**, 44/2, 120-128.
- Vonasch, A. J., Reynolds, T., Winegard, B. M., Baumeister, R. F. : 2017 "Death before dishonor: Incurring costs to protect moral reputation", **Social Psychological and Personality Science**, 1-10,
- Wagemans, F. M. A., Brandt, M. J., Zeelenberg, M. : 2018 "Disgust sensitivity is primarily associated with purity-based moral judgments", **Emotion**, 18, 277-289.
- Walsh, C. R., Byrne, R. M. : 2007 "How people think "if only..." about reasons for actions", **Thinking & Reasoning**, 13/4, 461-483.
- White, K., Dahl, D. W. : 2006 "To be or not be: The influence of dissociative reference groups on consumer preferences" **Journal of Consumer Psychology**, 16, 404-414
- Wright, J. C., Grandjean, P. T., McWhite, C. B. : 2013 "The meta-ethical grounding of our moral beliefs: Evidence for meta-ethical pluralism", **Philosophical Psychology**, 26/3, 336-361.
- Yalçındağ, B., Özkan, T., Cesur, S., Yılmaz, O., Tepe, B., Piyale, E.Z., Biten, F.A., Sunar, D. : 2017 " An investigation of moral foundations theory in Turkey with different measures", **Current Psychology**.
- Yılmaz, O., Bahçekapili, H. G. : 2015 "Without God, everything is permitted? The reciprocal influence of religious and meta-ethical beliefs", **Journal of Experimental Social Psychology**, 58, 95-100.
- Yılmaz, O., Bahçekapili, H. G. : 2018 "Meta-ethics and the mortality: Mortality salience leads people to adopt a less subjectivist morality", **Cognition**, 179, 171-177.
- Yılmaz, O., Saribay, S. A. : 2018 "Moral foundations explain unique variance in political ideology beyond resistance to change and opposition to equality" **Group Processes & Intergroup Relations**
- Yılmaz, O., Saribay, S. A. : 2017 " Activating analytic thinking enhances the value given to individualizing moral foundations", **Cognition**, 165, 88-96.

- Young, L., Durwin, A. J. : 2013 "Moral realism as moral motivation: The impact of meta-ethics on everyday decision-making", **Journal of Experimental Social Psychology**, 49/2, 302-306.
- Young, L., Saxe, R. : 2011 "When ignorance is no excuse: Different roles for intent across moral domains", **Cognition**, 120, 202-214
- Zeelj, I., Jokic, B. : 2014 "Replication of experiments evaluating impact of psychological distance on moral judgment", **Social Psychology**, 45/3, 223-231.
- Zweig, S. : 2016 **Bir kadının 24 Saati**. Tema Yayınları

EKLER

EK-1

BİREYSEL İLİŞKİ MOTİVASYONLARI

Yapılan çalışmalar sonucunda, sosyal ilişkilerimizi düzenlerken dört temel motivasyonun bizi yönlendirdiği gözlemlenmiştir. İnsanlarla kurduğumuz ilişkilerin beklediğimiz şekilde gerçekleşmediği anlarda, yani bu dört temel ilişki motivasyonu bozulduğunda, olumsuz duygular yaşayabiliyoruz. Kişiler bahsi geçen ilişkisel motivasyonlarını, çeşitli ölçülerde (bazen tamamını, bazen de belirli bir kısmını) kendi hayatlarında çeşitli ortam ve durumlarda deneyimleyebilirler. Kendi hayatımıza baktığımızda, çevremizde kurduğumuz ilişkileri bu ilişkisel motivasyonlara göre düzenlediğimizi fark edebiliriz. Şimdi size bu motivasyonların ne olduğunu anlatacağız. Kendinizce, kendi hayatınızı düşünerek bu dört temel ilişkisel motivasyondan hangisini ne derece önceliyor ya da önemsiyor olduğunuzu değerlendiriniz. Unutmayın ki her biri hayatınızda belirli durumlarda rol oynuyor olabilir, fakat genel olarak bazılarını diğerlerinden daha çok önemsiyor olabilirsiniz.

(1=Hiç önemsemem, 4= Nötr, 7=Oldukça önemserim)

Hayatımdaki yakın ilişkilerime önem veririm. Kendime yakın gördüğüm ve bu tarz ilişki içerisinde olduğum kişilere zaman ayırma, ilgilenmek, gerektiğinde yardım etmek benim için çok önemlidir, bunların hiç birini karşılık bekleyerek yapmam. Öyle ki bu kişilerle yemeğimi seve seve paylaşırım, hatta aynı çatalı kullanarak yiyebilirim de. Öte yandan, bu tarz ilişki içinde bulunamayacağım insanlara karşı daha mesafeli olmayı tercih ederim.

Hayatımda genel olarak nerede durduğumu bilmek ve bunun da çevremdeki insanlar tarafından bilinmesini isterim. Eğer bir konuda bilgili, başarılı ve sözü geçen bir kişi isem o zaman bu yeteneklerimi etrafımdakilere yol göstermek için kullanmak ister, onları korur ve bir sorumluluk alınması gerekirse o sorumluluğu alırım. Bunlara önem verip etrafıma gösterirken, aynı zamanda çevremdeki kişilerin de bu konuda bana saygı göstermelerini isterim. Eğer ben değil de bir başkası benden bilgili, başarılı ve etkili ise o zaman ben de onun dediklerine önem verir ve uygularım.

Hayatımda genel olarak, insanlarla ilişki kurarken herkese eşit davranmaya çalışırım ve aynı zamanda bana da o şekilde davranılsın isterim. İşimi yaparken, bir yerde kuyrukta beklerken, karşıdan karşıya geçerken... en ufak yerde bile eşitliği önemserim. Eğer biri bana bir şey yaparsa, dengede tutmak için ben de karşılığını vermeye çalışırım. Öyle ki yapılan iyilikleri ve minnet borçlarını bile aklımda tutarım. Diğer kişinin verdiğinden çok aldığımı hissedersen rahatsız olurum. Kısacası, hayatımda bir çok şeyde yarı yarıya ilkesini benimsediğimi söyleyebilirim.

Hayatımda genel olarak, kim neyi ne derece hak ediyor hesabı yaparak ilişkilerimi

kurarım. Bir şey için çaba sarf ettiysem, onun geri dönüşünü o oranda almak isterim. Benimle aynı koşulda çalışan insanlar benimle aynı şekilde çaba sarf etmeyebilir dolayısıyla ikimize de eşit geri dönüş yapılmamalı yani herkese de katkısı oranında karşılıkları verilmeli. Bu yüzden hayatımda bu oransal alışverişe oldukça değer veririm. Kısacası illişkilerden beklentim; ne kadar aldığımın tam olarak ne kadar koyduğum ile doğru orantılı olmasıdır. Yani genel olarak kafamda para, zaman veya çaba gibi “maliyet”lerin “kazanç”a olan oranını takip ederim.

İNGİLİZCE VERSİYONU

Recent studies describe four fundamental motivations that regulate our relationships. Whenever any of our relationships are damaged, in other words, when these four fundamental relationship motivations are violated, we may feel negative emotions. People may use these relational motivations (whether all of them or some of them) in many types of situations or contexts. If we look at our own lives, we may realize that relationships that we establish with people around us are regulated by these four motivations. Now, we will explain these four motivations in the boxes below. Thinking about yourself and your own life, please to what extent you care about or emphasize these four relational motivations. Please do not forget that each of these four relational motivations plays a role in our life but just consider that some of them may emerge as the most important for you.

- A. In my life, I mainly value my close relationships. Devoting time and care, and help if needed, to the people that I have this kind of relationship with is very important to me, and I don't expect anything in return. So much so that I am happy to share my food in with these close people and even eat with the same fork. But for people that I can't be that close with, I prefer to keep my distance.
- B. In my life, I always want to know my own standing and have it recognized by the people around me. If in some area I am knowledgeable, successful, and effective than others, then I would want to use these abilities to guide others, and to protect them and take responsibility where necessary. At the same time I would want the others to show respect for me. On the other hand, if someone else is more knowledgeable, successful, or effective than I am, then I would want to listen to them and follow their lead.
- C. In my life, when I establish relationships with people, I always try to treat them equally and at the same time, I want to be treated in the same way. Whether I am working or waiting in a line or crossing the street ... in all areas of life I value equality. If someone does something for me, I try to keep the balance by doing something similar in return, so much so that I keep track of

my gratitude for all the favors I receive and all the obligations that I owe others. I feel uncomfortable if I feel that one person has given or taken more than the other person has. In short, I can say that in my life I have adopted the rule of equality in many things.

- D. In my life, in establishing relationships with other people, I always consider who deserves what. If I put effort into something, I should get the benefits in the same proportion. Other people may be working under the same conditions but if they do not put in the same effort we should not be getting the same returns. Therefore, the proportion between contributions and returns always needs to be considered, and everyone should receive their fair returns in accord with this proportion. That is why I value this proportional exchange in my life. In short, in my relationships, I expect that what I get will be proportional to how much I put in, and the same should hold true for the others as well. In general, I keep in mind the ratio of “cost” to “benefit”, whether it’s a matter of money, time, effort or any other type of contribution or return.

EK-2

NİYETLİ: İki yetişkin kardeşin tutkulu bir şekilde öpüşmesi

NİYETSİZ: Kardeş olduklarını bilmeden iki yetişkin kardeşin tutkulu bir şekilde öpüşmesi

NİYETLİ: Beş kuşaktır aile yadigarı olan ve ailenin torununa teslim edilen değerli bir yüzüğü, torunun para karşılığında satması

NİYETSİZ: Beş kuşaktır aile yadigarı olan ve ailenin torununa teslim edilen değerli bir yüzüğü, torunun farketmeden para karşılığında satması

NİYETLİ: Mahkeme salonunda, hâkimin girmesiyle herkes ayağa kalkarken içlerinden birinin bunu yapmayıp hâkimin önünde ona bakarak bile bile oturmaya devam etmesi

NİYETSİZ: Mahkeme salonunda, hâkimin girmesiyle herkes ayağa kalkarken içlerinden birinin bu durumun farkına varmayıp hakime bakarak oturmaya devam etmesi

NİYETLİ: Bir üniversitenin profesörünün, bölüme yeni gelen araştırma görevlisini, ilk günden kendi kişisel işleri (örn, kahvesini getirme, randevularını alma, kıyafetlerini kuru temizlemeye götürme ..vs.) için kullanmaya başlaması

NİYETSİZ: Kendi kişisel işlerini (örn, kahvesini getirme, randevularını alma, kıyafetlerini kuru temizlemeye götürme ..vs.) organize etmesi için asistan arayan bir üniversite profesörünün bölüme yeni gelen araştırma görevlisini, aradığı asistan sanarak, onu kendi kişisel işleri için ilk günden kullanmaya başlaması

NİYETLİ: Uçaktaki bir yolcunun, Müslüman olan diğer bir yolcunun yanına oturmak istememesi

NİYETSİZ: Uçaktaki bir yolcunun, fark etmeden başka bir yere geçerek Müslüman olan diğer bir yolcunun yanına oturmaması

NİYETLİ: Konser bileti almak üzere gişeye giden bir kişinin çok sıra olduğunu görüp, bekleyen insanlara aldırmadan sıranın önüne geçmesi

NİYETSİZ: Konser bileti almak üzere gişeye giden bir kişinin çok sıra olduğunu görüp, o sıranın konser bileti için olduğunu farketmeyerek bekleyen insanların önüne geçmesi

NİYETLİ: Uluslararası ve kurumsal bir firmanın sınavına hazırlanıp başarıyla kazanan ve ardından mülakata girmeye hak kazanan kişinin yerine, şirketin hiç sınava ve mülakata girmemiş birini işe alması

NİYETSİZ: Uluslararası ve kurumsal bir firmanın sınavına hazırlanıp başarıyla kazanan ve ardından mülakata girmeye hak kazanan kişinin dosyası bir başkası ile karıştığı için işe başkasının alınması

NİYETLİ: Turistik bölgede dükkan sahibi olan birinin, hediyelik eşyaları gerçek fiyatının on katına satması

NIYETSİZ: Turistik bölgede dükkan sahibi olan birinin, bazı hediyelik eşyalarına yanlışlıkla gerçek fiyatının on katı üzerinden etiket yapıştırarak satış yapması

AHLAKİ YARGI SORULARI

(1= Hiç katılmıyorum, 7= Oldukça katılıyorum)

1. Bu ahlaken yanlış bir davranıştır.
2. Bu kötü bir davranıştır.
3. Ahlaksız bir davranıştır.

ALGILANAN SOSYO-İLİŞKİSEL TEHDİT

1. Bu tarz bir davranış ileride toplumsal uyumun bozulmasına sebebiyet verebilir.
2. Bu tarz bir davranış ileride değerlerin yozlaşmasına sebebiyet verebilir.

İNGİLİZCE VERSİYONLARI

Two adult siblings kiss each other passionately
Two adult siblings kiss each other passionately without knowing that they are siblings
When the judge enters the courtroom, everyone stands up but one person deliberately remains seated, staring at the judge
When the judge enters the courtroom, everyone stands up but one person does not notice the others rising and remains seated, staring at the judge.
A university professor starts using the new departmental research assistant from the first day on the job for personal errands (like bringing coffee, making appointments, picking up their dry cleaning).
A university professor was looking for a personal assistant and mistakenly assumes that the new departmental research assistant has come for that job. Therefore, from the first day on the job the professor starts using the research assistant for personal errands (like bringing coffee, making appointments, picking up their dry cleaning).
Someone who goes to the ticket booth for a concert ticket sees there is a long line of people and, without waiting their turn, cuts into the head of the line
Someone who goes to the ticket booth for a concert ticket doesn't realize that the people waiting in line are there to buy tickets, and goes directly to the head of the line.
An applicant for a job in an international company takes the entrance exam and earns the right to an interview, but another applicant who has neither taken the exam nor been interviewed is hired into the position.
An applicant for a job in an international company takes the entrance exam and earns the right to an interview, but because of a mixup in the application folders, another applicant who has neither taken the exam nor been interviewed is hired into the position.
An owner of a shop in a tourist district sells souvenirs for ten times their actual market value.
An owner of a shop in a tourist district accidentally labels some of the souvenirs for ten times their normal price and without realizing the mistake sells them at this price.
A passenger in an airplane does not want to sit next to a Muslim passenger.
A passenger in an airplane moves to another place that happens to be far from a Muslim passenger.
A grandchild sells a valuable ring left to him/her that has been a family heirloom for five generations.
A grandchild sells a valuable ring left to him/her without realizing that it has been a family heirloom for five generations.

AHLAKİ YARGI SORULARI

What would you think about this situation? 1= No I don't think so, 7= Yes, definitely true

1. It is a morally wrong behavior.
2. It is a bad behavior.
3. It is an immoral behavior.

SOSYO-İLİŞKİSEL TEHDİT

1. It would disrupt social harmony
2. It would cause degeneration of values

EK-3

DİKKAT DAĞITICI GÖREVLER

Şimdi aşağıda bazı cümleler göreceksiniz. Sizden bu cümleleri anlamlı ve düzgün bir hale gelecek şekilde düzenlemenizi isteyeceğiz. Her bir cümlenin içinde fazladan bir kelime bulunmaktadır. Cümleleri düzenlerken o kelimeyi dışarıda bırakarak düzenlemeniz gerekmektedir.

Her endişelidir o düştü zaman

Dönüşüm ayakkabı yeni almak lazım

Yolculuklar sana geri iyi dilerim

Daha kağıt dene bir bakalım

Tekrar paketi verdim mektup postaya

Gördü sonunda çekiç treni uzaktan

Bu cümle dikkat testidir. Lütfen boşluğa "4" yazınız.

Şimdi, sizden sizi en çok etkileyen film ya da kitap hakkında yazmanızı isteyeceğiz; neyi etkilediğini ve neden etkilendiğinizi kısaca anlatmanız yeterlidir.

İNGİLİZCE VERSİYONU

Please complete the following verbal fluency task. Do your best to complete every item. Unscramble the following groups of words to make a four word phrase or sentence by dropping the irrelevant word.

fall was worried she always _____

shoes give replace old the _____

retrace good have holiday a _____

more paper it once do _____

send I over it mailed _____

saw hammer he the train _____

This is attention check. Please write “4” in the box. _____

Now, please think about a movie or book that has made a strong impression on you. Please briefly write below what impresses you and why. _____

EK-4

SOSYAL İSTENİRLİK ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ifadeler kişisel tutumlar ve özelliklerle ilgilidir. Lütfen, her ifadeyi okuduktan sonra sizin için en uygun rakamı seçiniz. Her ifade üzerinde çok fazla zaman harcamayın. Sizin için ilk önce doğru gelen şey en doğrudur, lütfen ona göre işaretlemeye çalışın.

(1=Bana hiç uygun değil, 5=Bana tamamıyla uygun)

Ara sıra yere çöp atarım.
Daima hatalarımı başkalarının yanında kabul eder ve olumsuz sonuçlarıyla yüzleşirim.
Trafikte veya kaldırımda başkalarına daima kibar ve saygılıyım.
Diğer insanlar benimle aynı fikirde olmasalar bile, onların görüşlerini her zaman benimserim.
Sağlığa zarar veren maddeleri (örneğin, sigara veya alkol) denedim.
Kızgın olduğumda; o an veya daha sonrasında sinirimi etrafımdakilerden çıkarırım.
Başkasından faydalandığım bir durum mutlaka olmuştur.
Sohbet ederken başkalarını her zaman dikkatlice dinler ve onların sözlerini bitirmelerini beklerim.
Acil bir durumda birine hiç tereddüt etmeden yardım ederim.
Bir söz verdiğimde, hiç bir mazeret bulmam ve sözümü tutarım.
Ara sıra başkalarının arkasından kötü konuşurum.
Başkalarının sırtından hiç geçinmedim.
Stresli olduğum durumlarda bile, her zaman insanlara karşı arkadaşça ve kibar davranırım.
Tartışmalar sırasında, her zaman objektif ve gerçekçi kalırım.
Ödünç aldığım bir şeyi, herhangi bir sebeple geri veremediğim en az bir durum olmuştur.
Daima sağlıklı yiyecekler yerim.
Ara sıra, karşılığında bir şey beklediğim için bir başkasına yardım ettiğim olur
Eğer bu ifadeyi okuyorsanız, lütfen 5'i işaretleyiniz.

İNGİLİZCE VERSİYONU

I sometimes litter.
I always admit my mistakes openly and face the potential negative consequences.
In traffic I am always polite and considerate of others.
I always accept others' opinions, even when they don't agree with my own.
I have tried illegal drugs (for example, marijuana, cocaine, etc.).
I take out my bad moods on others now and then.
There has been an occasion when I took advantage of someone else.
In conversations I always listen attentively and let others finish their sentences.
I never hesitate to help someone in case of emergency.
When I have made a promise, I keep it -- no ifs, ands or buts.
I occasionally speak badly of others behind their back.
I would never live off other people.
I always stay friendly and courteous with other people, even when I am stressed out.
During arguments I always stay objective and matter-of-fact.
There has been at least one occasion when I failed to return an item that I borrowed.
I always eat a healthy diet.
Sometimes I only help because I expect something in return.
If you read this statement, please indicate 5.

EK- 5

GÖRECELİLİK HAZIRLAMASI

Stanford Üniversitesi'nden Prof. Trevor Mountcastle, klasik makalesinde bilim ve ahlak arasında aşağıda özetlenen karşıtlığı savunmuştur.

Bilim ve Ahlak

Bilim çoğu zaman yavaş ilerlese de zaman içinde doğayla ilgili kesin doğrulara ulaşmayı başarabilmektedir. Örneğin “Dünya yuvarlaktır” ve “Dünya güneş etrafında dönmektedir” önermelerini ele alalım. İkisi de tarih boyunca tartışma yaratmış konular olsa da bugün ikisinin de doğru olduğunu çok sağlam kanıtlara dayalı olarak söyleyebiliyoruz. Bu tür bilimsel önermeler kişiden kişiye veya toplumdaki topluma değişmeyen bir niteliğe sahiptir. Diğer bir ifadeyle bu tür önermelerin evrensel anlamda geçerli, nesnel bir doğruluk değeri vardır. Benzer şekilde bugün bilimde henüz kesin olarak çözümlenmemiş konularda da aslında nesnel bir doğru cevap olduğunu ve gene zaman içinde sağlam kanıtların birikmesiyle bu konularda da evrensel ve nesnel doğrulara ulaşılacağını bekleyebiliriz.

Diğer taraftan ahlaki kurallar çok farklı bir niteliğe sahiptir. Bunlar doğruluğu kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişen, evrensel geçerliliği olmayan kurallardır. Mesela bir giyiniş tarzı bir kültürün örf ve adetleri uyarınca ahlaken yanlış sayılırken başka bir zamanda ve başka bir kültürde aynı giyiniş tarzı tamamen kabul edilebilir sayılmaktadır. Aynı kültür içinde dahi çok fakir birinin ailesine bakabilmek için hırsızlık yapmasını bazı kişiler ahlaken meşru görürken başka kişiler ahlaken yanlış görebilmektedir. Dolayısıyla ahlak alanında bilimde olduğu gibi evrensel ve nesnel doğrular yoktur. Bu alanda her kişinin ve her toplumun kendine özgü doğruları olabilir.

Özeti verilen bu makaledeki görüşe ne ölçüde katılıyorsunuz?

	1 Hiç katılmıyorum.	2	3	4	5 Oldukça katılıyorum.
Değerlendirecek olursanız:	☐	☐	☐	☐	☐

NESNELLİK HAZIRLAMASI

Stanford Üniversitesi'nden Prof. Trevor Mountcastle, klasik makalesinde kişisel beğeniler ve ahlak arasında aşağıda özetlenen karşıtlığı savunmuştur.

Kişisel Beğeniler ve Ahlak

Kişisel beğeniler isminden de belli olduğu gibi kişiseldir. Kişiden kişiye, ortamdaki ortama, çağdan çağa değişkenlik gösterir. Örneğin “İspanak güzel bir yemektir” veya “Satranç zevkli bir oyundur” veya “Kravat takmak düzgün giyinmenin ayrılmaz bir parçasıdır” gibi önermeleri ele alalım. Gerçekten öyle midir diye sorduğumuzda bunların kesin bir doğru cevabı olmadığını hemen fark ederiz. Biz ıspanağı güzel, satrancı zevkli bulsak bile öyle bulmayan biriyle karşılaştığımız zaman onu ikna etmek üzere söyleyecek fazla bir şeyimiz olmadığını görebiliriz. Kravatın öneminin ortama ve topluluğa göre değişmesi de buna benzer. Sonuçta bunlar öznel tercihlerdir ve iki kişinin veya iki topluluğun bu konularda anlaşamaması çok beklenebilir bir durumdur.

Diğer taraftan temel ahlaki kurallar çok farklı bir niteliğe sahiptir. “Sebepsiz yere insan öldürmek yanlıştır” veya “Çocuklara işkence etmek yanlıştır” gibi önermeleri ele alalım. Bunların kişiden kişiye veya kültürden kültüre değişmeyen evrensel bir niteliği vardır. Hiç kimse işkenceden hoşlanmamanın ıspanaktan hoşlanmamak gibi öznel bir tercih olduğunu iddia etmeyecektir. İşkenceyi hoş gören bir kişinin veya işkencenin hoş görüldüğü bir toplumun var olduğunu öğrensek de işkencenin ahlaken yanlış olduğuyla ilgili kanaatimiz değişmez. Bu anlamda bu tür ahlak kurallarının nesnel anlamda doğru olduğunu, kişisel tercihlerden çok farklı olduğunu söyleyebiliriz.

Özeti verilen bu makaledeki görüşe ne ölçüde katılıyorsunuz?

	1 Hiç katılmıyorum.	2	3	4	5 Oldukça katılıyorum.
Değerlendirecek olursanız:	☐	☐	☐	☐	☐

İNGİLİZCE VERSİYONU

In his classic article, Prof. Trevor Mountcastle from Stanford University emphasizes the contrast between science and morality as summarized below:

Science and Morality

Even though scientific progress is sometimes slow, in the long run science can attain absolute truths about nature. Think, for example, of the statements “The earth is round” or “The earth revolves around the sun”. Although both statements have been extremely controversial in the past, today we know that they are true on the basis of very strong evidence. These and similar scientific statements have a quality which is invariant across different people and different cultures. In other words, these statements have a universal and objective truth value. Similarly, we can argue that scientific questions that are as yet unresolved also have objective answers and that science will arrive at these universal and objective truths in the future through the accumulation of reliable evidence.

On the other hand, moral rules have a completely different quality. These are statements whose truth value can change from person to person or from society to society. For example, one style of clothing might be seen as morally wrong according to the traditions of one culture but entirely appropriate according to the traditions of another culture. Even within the same culture, some people see stealing to look after one’s poor family morally wrong while some others see it morally permissible. In other words, unlike in science, there are no objective and universal truths in the domain of morality. Each person and each society can have their own moral truths.

In his classic article, Prof. Trevor Mountcastle from Stanford University emphasizes the contrast between personal preferences and morality as summarized below:

Personal Preferences and Morality

Personal preferences are, as their name implies, personal. They differ from person to person, from context to context, from age to age. Think, for example, of the statements “Spinach is a delicious meal” or “Chess is an enjoyable game” or “Wearing a necktie is indispensable for proper attire”. When we ask whether they are indeed so, we immediately realize that there is no absolute right answer. Even if we find spinach delicious and chess enjoyable, we don’t have much to say to convince a person who doesn’t think so. Similarly, whether wearing a necktie is indispensable for proper attire depends on the kind of context and the society we live in. In the final analysis, these are subjective choices and it is entirely acceptable for two people or two communities to have divergent views on these matters.

On the other hand, basic moral principles have a completely different quality. Think of the statements “It is wrong to kill people just for fun” or “It is wrong to torture innocent children”. They have a universal truth value which is invariant across different people and different cultures. No one could argue that finding torture unpleasant is a subjective preference like finding spinach unpleasant. Even if we learn of a person or a community that condones torture, our view that torture is morally wrong doesn’t change. We can thus claim that these moral principles are very different from personal preferences in that they are objectively true.

REPLİKASYON ÇALIŞMASI MATERYALLERİ

Nesnellik Hazırlaması:

En son yapılan bir araştırmaya göre, derin ve detaycı düşünme becerisi olan insanlar için ahlaken doğru ve yanlış olan şeylerin göreceli olduğu tespit edilmiştir. Bu insanların düşünce tarzına göre ahlaki doğruluk ve yanlışlık algısı tam anlamıyla kişinin kendi geçmişine veya doğup yetiştiği kültüre göre oluşmaktadır. Dolayısıyla, tek bir evrensel ahlaki ilkedен bahsetmek asla mümkün olamaz aksine ahlak kültüre göre değişir.

Siz de ahlaki doğruluk ve yanlışlık algısının göreceli olduğuna, yani ahlaki algının kişinin kendi geçmişi ve kültürüne göre değiştiğine katılıyor musunuz?

İngilizce versiyonu:

Many thoughtful, reflective people maintain that moral rightness and wrongness are universal—that they are independent of one's background or cultural upbringing. In other words, there are universal moral truths.

Do you agree that moral rightness and wrongness are universal, that they are independent of one's background or cultural upbringing?

Görecelilik Hazırlaması:

En son yapılan bir araştırmaya göre, derin ve detaycı düşünme becerisi olan insanlar için ahlaken doğru ve yanlış olan şeylerin evrensel olduğu tespit edilmiştir. Bu insanların düşünce tarzına göre ahlaki doğruluk ve yanlışlık algısı kişinin kendi geçmişi veya doğup yetiştiği kültürden bağımsızdır. Eğer ahlaktan bahsediliyorsa bu evrensel ahlaki ilkeler olmalı, dolayısıyla bu ilkelerin kültüre ya da kişiye göre değişmesi mümkün olamaz aksine değişiyorsa o zaman bu ahlak değildir.

Siz de ahlaki doğruluk ve yanlışlık algısının evrensel olduğuna, yani ahlaki algının kişinin kendi geçmişi ve kültüründen bağımsız olduğuna katılıyor musunuz?

İngilizce versiyonu:

Many thoughtful, reflective people maintain that moral rightness and wrongness are relative—that they are determined solely by one's background or cultural upbringing. In other words, there are no universal moral truths.

Do you agree that moral rightness and wrongness are relative, that they are determined by one's background or cultural upbringing?

Kontrol grup:

En son yapılan bir araştırmaya göre, pek çok insan çevrimiçi (online) çalışmaların yararlı olduğunu düşünmektedir. Araştırmanın raporunda çevrimiçi çalışmaların veri toplama sürecini hızlandırdığından ve katılımcıların çalışmalara kolayca ve farklı yer ve çevrelerden katılımlarını sağlayabildiğinden bahsedilmektedir.

Çevrimiçi çalışmaların araştırmacılar ve katılımcılar için yararlı olduğuna katılıyor musunuz?

İngilizce versiyonu:

Many people agree that online studies have proven beneficial, as they speed up the process of data collection and allow participants to take part in the studies easily and from a variety of venues.

Do you agree that online studies are beneficial for researchers and participants?

EK-6

META-ETİK ÖLÇEĞİ

Lütfen aşağıdaki ifadelere ne derece katılıp katılmadığınızı değerlendiriniz.

(1= Hiç katılmıyorum, 7= Oldukça katılıyorum)

Neyin ahlaki olduğu, durumdan duruma ve toplumdan topluma çeşitlilik gösterdiği için tek bir doğru ahlaktan bahsedilemez.
Ahlaki yasalar evrensel olarak doğru olduğundan, kültür, ırk ve din fark etmeksizin Dünya'daki tüm insanlara uygulanabilir.
Ahlaki kurallar mutlak anlamda doğru ve yanlış olmadığından ahlaki tartışmalar her zaman sonuçsuz kalmaya mahkûmdur.
İnsanların beraberce uyum içinde yaşayabilmelerini mümkün kılan şey, temel ahlak kurallarının kişiden kişiye değişmiyor olmasıdır.
“Herkes için ahlaki olan”ın ne olduğuna karar verilebilir çünkü neyin ahlaki ve ahlak dışı olduğu apaçık ortadadır.
Farklı kültürler farklı ahlaki sistemleri kabul edebilirler dolayısıyla kültürleri bu bakımdan nesnel bir standarda göre karşılaştırmak mümkün değildir.
Ahlaki standartlar bireyseldir, dolayısıyla birisinin kabul ettiği şey başkasına göre ahlak dışı olabilir.
Temel ahlaki ilkelerin geçerliliği evrenseldir bu yüzden bir kültürden diğerine sorunsuzca aktarılabilir.

İNGİLİZCE VERSİYONU

1. What is moral varies on the basis of context and society.
2. Moral standards are personal, therefore something morally acceptable to one person might be immoral for another person.
3. Since moral rules are not absolute, no definite judgments about them are possible.
4. Different cultures adopt different values and no moral law is right or wrong in an absolute sense.
5. We can agree on 'what is moral for everyone' because what is moral and immoral is self-evident.
6. If morality were to differ from person to person, it would be impossible for people to live together.
7. Since the moral laws I believe in are universally true, they can be applied to everyone in the world regardless of culture, race or religion.
8. If a moral law is right and good for others, it is also right and good for us.

EK-7

AKTİF AÇIK-GÖRÜŞLÜLÜK ÖLÇEĞİ

Şimdi, lütfen aşağıdaki ifadelere ne derece katılıp katılmadığınızı değerlendiriniz. Sizin ne düşündüğünüz bizim için önemli, lütfen cevap verirken dürüstçe yanıtlamaya çalışınız.

(1=Hiç katılmıyorum, 5=Oldukça katılıyorum)

Eski inançları terk etmek iyi karakterin bir göstergesidir.
İnsanlar daima inançlarına ters düşen kanıtları göz önünde tutmalılardır.
İnanışlar yeni bilgi veya kanıtlara göre sürekli gözden geçirilmelidir.
Fikrini değiştirmek güçsüzlüğün bir göstergesidir.
Sezgi (his) karar vermede en iyi rehberdir.
Karşı kanıt sunulsa bile inanışlarda sebat etmek(direnmek) önemlidir.
Kanıtlar birisinin yerleşik inançlarıyla çatıştığında kişi kanıta itibar etmemelidir.

İNGİLİZCE VERSİYONU

1. Abandoning a previous belief is a sign of good character.
2. People should always take into consideration evidence that goes against their beliefs.
3. Beliefs should always be revised in response to new information or evidence
4. Changing your mind is a sign of weakness. (R)
5. Intuition is the best guide in making decisions. (R)
6. It is important to persevere in your beliefs even when evidence is brought to bear against them. (R)
7. One should disregard evidence that conflicts with one's established beliefs. (R)

EK-8

Bir ebeveyn çocuğu ağlamasına rağmen telefonundaki oyununu oynamaya devam eder ve çocuğuyla ilgilenmez.
Uçaktaki bir yolcu, Müslüman olan diğer bir yolcunun yanına oturmak istemez ve hostesi çağırarak yerini değiştirmesini ister.
Turistik bölgede kitap dükkânı olan biri, kitap dağıtımını yaparken kitapları gerçek fiyatının on katına satar
Bir üniversite öğrencisi, dersten alakasız sorular sormak için dersi böler ve hocayla dalga geçmeye başlar.

Yönerge

Şimdi lütfen bu davranışların ahlaken kabul edilebilir bulunacağı durumları düşünün. Bu alternatif durumları yazabilmek için çok kısa bir zamanınız olacak, sadece 20 saniye. Bu yüzden lütfen aklınıza gelenleri olabildiğince çabuk bir şekilde bir iki kelimeyle ifade etmeye çalışın.

Bu yönergeyi değerlendireceğiniz dört davranış için de her sayfanın başında göreceksiniz.

Sezgisel Düşünme Aktivasyonu

Şimdi lütfen bu davranışların ahlaken kabul edilebilir bulunacağı durumları düşünün. Bu alternatif durumları yazabilmek için çok kısa bir zamanınız olacak, sadece 20 saniye. Bu yüzden lütfen aklınıza gelenleri olabildiğince çabuk bir şekilde bir iki kelimeyle ifade etmeye çalışın.

Bir ebeveyn çocuğu ağlamasına rağmen telefonundaki oyununu oynamaya devam eder ve çocuğuyla ilgilenmez.

Bu davranış ahlaken kabul edilebilir bulunabilirdi, eğer _____

Şimdi lütfen bu davranışla ilgili yazdığınız durumu göz önünde bulundurarak aşağıdaki sorulara cevap veriniz.

Rasyonel Düşünme Aktivasyonu

Lütfen bu davranışların mantıklı/ahlaken kabul edilebilir bulunacağı durumları düşünün. Bu sefer, alternatif durumları yazabilmek için istediğiniz kadar zamanınız olacak. Bu yüzden cevabınızı yazabilmek için iyice düşünün ve kendinize bunun için zaman ayırın.

Bir ebeveyn çocuğu ağlamasına rağmen telefonundaki oyununu oynamaya devam eder ve çocuğuyla ilgilenmez.

Bu davranış ahlaken kabul edilebilir/mantıklı bulunabilirdi, eğer _____

Şimdi lütfen bu davranışla ilgili yazdığınız durumu göz önünde bulundurarak aşağıdaki sorulara cevap veriniz.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Beyza Tepe

İletişim: beyztepe@gmail.com

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Psikoloji	Bahçeşehir Üniversitesi-	2007-2012
		Universitat Trier (Almanya)	
Yüksek Lisans	Sosyal Psikoloji	İstanbul Üniversitesi	2012- 2015
Doktora	Sosyal Psikoloji	İstanbul Üniversitesi	2015-2019
		Trinity Üniversitesi Dublin	

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİLERDE YAYIMLANAN MAKALELER

Tepe, B. & Karakulak, A. A. (2019). Beyond harmfulness and impurity: Moral wrongness as a violation of relational motivations. *Journal of Personality and Social Psychology*.

Tepe, B., Cesur, S. & Sunar, D. (2018). Just world Belief and ethics of morality: When do we derogate the victim? *Current Psychology*.

Yalçındağ, B., Özkan, T., Cesur, S., Yılmaz, O., **Tepe, B.**, Piyale, E.Z., Biten, F.A. & Sunar, D. (2017). An investigation of moral foundations theory in Turkey with different measures. *Current Psychology*. Doi: 10.1007/s12144-017-9618-4

Tepe, B., Piyale, E. Z., Şirin, S & Roger-Şirin, L. (2016). Moral decision-making among young muslim adults on harmless taboo violations: The effects of gender, religiosity, and political affiliation. *Personality and Individual Differences*, 101, 243-248.

Aydinli-Karakulak, A., **Tepe, B.**, Nurcan, E. & Dimitrova, R. (under review). How prosocial behavior turns bad into good: An examination among Turkish-Bulgarian adolescents. *Current Psychology*.

Mattis, J. S., **Tepe, B.**, Akgün, R., Palmer, J.M.G., Murray, Y., Fike, K., Guillaume, C. (under review). Who cares? Correlates of altruism among urban-residing African American adults. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*.

Tepe, B. & Byrne, R. (in prepration). The role of intuitive and deliberative counterfactual thoughts in rational and moral judgments. *Journal of Experimental Pyshcology: General*.

Tepe, B., Cesur. S, & Sunar, D. (in prepration). Can we talk about moral conformity? Majority influence on moral wrongness judgments in the US and Turkey. *Journal of Experimental Social Psychology*

Tepe, B., Cesur. S, & Sunar, D. (in prepration). Moral Relativism versus Open-mindedness on morality judgments and immoral behavior. *Personality and Individual Differences*

Tepe, B., Cesur. S, & Sunar, D. (in prepration). Perceptions of Meta-Relational Threat Mediate the Link between Intentionality and Judgments of Moral Wrongness. *Journal of European Social Psychology*.

ULUSAL HAKEMLİ DERGİLERDE YAYIMLANAN MAKALELER

Cesur, S., Bayad, A., Yılmaz, O. & **Tepe, B.** (2018). Bir değerler skalasının geliştirilmesi ve bu skalanın politik ve dini yönelimle ilişkisi. *E-Sosder*.

Cesur, S., **Tepe, B.,** Piyale, Z.E., Sunar, D. & Biten, F.A. (incelemede). Lay Conceptions of Morality in Turkish Culture. *Türk Psikoloji Yazıları*

KİTAP ve KİTAP BÖLÜMLERİ

Cesur, S., Erdoğan, Ç., **Tepe, B.,** Bayad, A. & Yılmaz, O. (Ed). (2017). *Sosyal Psikolojide Değerler ve Ahlak: Kuramlar ve Ölçekler* (Values and Morality in Social Psychology: Theories and Measures). Ankara: Nobel Yayınları

Çeviri

Trafimow, D. (2015). Rational Actor Theories (B. Tepe, Trans.). In Gawronski, B. & Bodenhausen, G.V. (Eds.), *Theory and Explanation in Social Psychology* (pp. 245-266). New York: Guilford Press.

ULUSLARARASI BİLİMSEL TOPLANTILARDA SUNULAN VE BİLDİRİ KİTABINDA BASILAN BİLDİRİLER

Byrne, R.&**Tepe, B.** (2019, September). *Counterfactual thoughts in moral judgments*. Symposium Presentation at 21th European Society for Cognitive Psychology Conference, Tenerife, Spain.

Tepe, B. & Aydinli-Karakulak, A. (2018, June). *Beyond Harmfulness and Impurity: versus Moral Wrongness as a Violation of Relational Motivations?*. Poster and

oral presentation at Aegina Summer School 2018 “New Perspectives & Methods on Social Cognition, Aegina, Greece.

Sunar, D., Cesur, S., **Tepe, B.** & Piyale, Z.E. (2018, May). *Moral Emotions Show a Unique Pattern in Authority Ranking Relationships*. Poster presented at 30th APS Annual Convention, San Francisco, USA.

Sunar, D., Cesur, S., **Tepe, B.**, Piyale, Z.E. & Biten, F.A. (2018, April). *Relational Models and Moral Emotions*. Paper presented at 7th CERE Conference (The Consortium of European Research on Emotion, Glasgow, Scotland.

Tepe, B. & Karakulak, A. A. (2017, July). *Harmfulness/Impurity versus Violations of Relational Model Principles: What explains moral perception across Turkey & US?*. Poster presented at 18th General Meeting of The European Association of Social Psychology (EASP), Granada, Spain.

Tepe, B., Cesur, S. & Sunar, D. (2016). *Just World Belief and Moral Emotions: Do we really derogate the victim?* Paper presented at 16th Social Justice Conference, Centerbury, England.

Tepe, B., Piyale, E. Z. & Sirin, S. (2015, July). *Influences of gender, political and religious orientation on intuition based moral decision making process*. Paper presented at 14th ECP 2016 (European Congress of Psychology), Milan, Italy.

Tepe, B., Piyale, E. Z. & Sirin, S. (2015, March). *Do we decide or our intuitions decide for ourselves?* Poster presented at ICPS 2015 (International Convention of Psychological Science), Amsterdam, Netharland.

Tepe, B., Piyale, E. Z. & Sirin, S. (2014, September). *Influences of gender, political and religious orientation on intuition based moral decision making process*. Paper presented at 14th EARA 2014 (European Association for Research on Adolescence), Çeşme, İzmir.

Piyale, E. Z., **Tepe, B.** & Sirin, S. (2014, September). *The role of ethnic discrimination in job application process in Turkey*. Paper presented at 14th EARA 2014 (European Association for Research on Adolescence), Çeşme, İzmir.

ULUSAL BİLİMSEL TOPLANTILARDA SUNULAN VE BİLDİRİ KİTABINDA BASILAN BİLDİRİLER

Tepe, B. (2017, Kasım). *Ahlaki Yargılarda Kültürel Farklılıklar*. 2. Ulusal Sosyal Psikoloji Kongresinde sunulan bildiri, Magosa, Kuzey Kıbrıs.

Sunar, D., Cesur, S., **Tepe, B.**, Piyale, Z.E. & Biten, F.A. (2016, Kasım). *İhlal Edilen İlişki Modelleri Çerçevesinde Duyguların Ahlaki Yargı ile İlişkisi*. 1. Ulusal Sosyal Psikoloji Kongresinde sunulan bildiri Ankara, Türkiye.

Tepe, B., Cesur, S. & Sunar, D. (2016, Eylül) *Adil Dünya İnancı, Sezgisel Ahlak Ve Ahlaki Duygular: Mağdur ve Suçlu Bağlamında Adaletsizlik*. 19. Ulusal Psikoloji Kongresi, İzmir, Türkiye.

Sunar, D., Cesur, S., Biten, F.A., Piyale, Z.E., & **Tepe, B.** (2016, Eylül). *İhlal Edilen İlişki Modeli'nin Ahlaki Yargılara ve Öfke Duygusuna Etkisi*. 19. Ulusal Psikoloji Kongresi, İzmir, Türkiye.

Cesur, S., Yılmaz, O., Özgör, C., **Tepe, B.**, Tatlıcıoğlu, I., Bayad, A., Kanık, Y. E., (2014, Nisan). *Politik ve Dini Yönelimin Değerlerle İlişkisi*, 18. Ulusal Psikoloji Kongresi, Uludağ Üniversitesi, Uludağ, Türkiye.

Cesur, S., Bayad, A., Tatlıcıoğlu, I., Kanık, Y. E., Yılmaz, O., Özgör, C., **Tepe, B.** (2014, Nisan). *Değer Kategorilerinin Sosyo-Demografik Değişkenler Çerçevesinde İncelenmesi*, 18. Ulusal Psikoloji Kongresi, Uludağ Üniversitesi, Uludağ, Türkiye.

ÖDÜLLER

Doktora Sırası Yurtdışı Araştırması Bursu (TUBİTAK)

Bahçeşehir Üniversitesi Araştırma Bursu, BAU-BAP.2018.03.09 (Eylül, 2018).

Aegine 2018 Yaz Okulu Bursu, London Üniversitesi

ICPS2015 (International Convention of Psychological Science) Konferans katılım bursu, Amsterdam, Hollanda

Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bursu, 2007-2012

Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Onur Derecesi, 2010-2012

.